

**GAZETECİLERİN
PREKERLEŞEN EMEĞİ:
ESKİŞEHİR'DE BİR İNCELEME
Yüksek Lisans Tezi**

Ece İrem ÖZKAN

Eskişehir, 2018

GAZETECİLERİN PREKERLEŞEN EMEĞİ: ESKİŞEHİR'DE BİR İNCELEME

Ece İrem ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Aytül Ayşe Cengiz

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ece İrem ÖZKAN'ın "Gazetecilerin Prekerleşen Emeği: Eskişehir'de Bir İnceleme" başlıklı tezi 27 Haziran 2018 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Ayşe Aytül CENGİZ

Üye : Doç.Dr.Janset ÖZEN AYTEMUR

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN

Prof. Dr. Emel SIKLAR
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

GAZETECİLERİN PREKERLEŞEN EMEĞİ: ESKİŞEHİR'DE BİR İNCELEME

Ece İrem ÖZKAN

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, 2018

Danışman: Doç. Dr. Aytül Ayşe CENGİZ

Küreselleşme ile birlikte hayatımızın her alanında yaşanan değişimler işgücü piyasasını derinden etkilemiştir. Prekarya, küreselleşmenin emek piyasalarını giderek esnek hale getirmesi ile birlikte her geçen gün büyümekte olan ve geleceğe dair kaygıları olan kesimi ifade eden bir kavramdır. Bu bakımdan kavram, güvencesiz ve esnek emek biçimlerini gözler önüne sermek ve incelemek açısından elverişli bir tartışma alanı açmaktadır. Kol gücünden ziyade zihin gücünün üretim sürecine dahil olması, hizmet sektörünün giderek artan payının bir sonucudur. Bir beyaz yakalı olan ve fikir işçisi olarak da niteleyebileceğimiz gazeteciler özellikle medya sektörünün değişen yapısı altında prekerleşme açısından incelenmeye uygun bir meslek grubudur. Bilgi teknolojilerinin ilerlemesi, medya sektörünün holdingler bünyesinde toplanması gibi birçok sebepten dolayı gazetecilik emeği prekerleşmektedir.

Araştırmada Eskişehir genelinde çalışan yerel gazetecilerin prekaryaya ait deneyimleri ve bu deneyimleri oluşturan etmenler ile gazetecilik incelenmiştir.

Bu araştırmada görüşme yapılan gazetecilerin prekaryayı tanımlayan yedi tip güvenceden yoksun kalıp kalmadığı incelenmiştir. Bu güvenceler; emek piyasası güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği, gelir güvenliği, temsil güvenliğidir. Sonuç olarak gazeteciler kendilerini yeni bir sınıf olarak prekaryaya dahil hissetmek yerine güvencesizleşen ve giderek ürettiğine yabancılaşan ve prekerleşmekte olan bir işgücü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Prekarya, Güvencesizlik, Esneklik, Gazetecilik

ABSTRACT

THE PRECARIZATION OF JOURNALISTIC LABOR: A STUDY ON LOCAL JOURNALISTS IN ESKISEHIR

Ece İrem ÖZKAN

Department of Labour Economics and Industrial Relations
Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, Jul2018

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Aytül Ayşe CENGİZ

With the globalization, changes in every aspect of our lives have deeply affected the labor market. Precariat is a concept that expresses the ever growing segment of the world with concerns about the future with the increasingly flexibilization of labor markets by globalization. From this point of view, the concept, opens up a field of debate that is conducive to revealing and examining precarious and flexible forms of labor. The inclusion of intellectual labour in the production rather than manual labour is the result of the increasing share of the service sector. Journalists who are white-collar are a group of professionals suitable to be examined in terms of precarization of labour, especially under the changing structure of the media sector. Journalists are one the groups who experience this precarization for many reasons, such as the progress of information technology, the gathering of the media sector within the holding companies.

In this research, the precariat perception of the local journalists working in Eskişehir and the factors that make up this perception are examined.

As a result of the research, it was determined that interviewed journalists lacked seven types of security that define the precariat. These securities are; labor market security, employment security, job security, work security, skill reproduction security, income security, representation security. As a result, journalists do not feel inclined to prekarya as a new class, but rather they are confronted as a precarious and increasingly alienated and precarized labor force.

Key words: Precariat, Precarity, Flexibility, Journalism.

10/07/2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ece İrem ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
1.SINIF VE SINIF TARTIŞMALARINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	3
1.1. Sınıf Kavramı	3
1.2. Sınıf Kavramına Klasik Yaklaşımlar	5
1.2.1. Marx'ın sınıf analizi	6
1.2.2. Weber'in sınıf analizi	8
1.3. Çağdaş Sınıf Analizi.....	9
1.3.1. Wright'ın yeni Marksist sınıf analizi.....	9
1.3.2. Goldthorpe'un yeni Weberci sınıf analizi	11
1.4. Prekaryanın Yeni Bir Sınıf Olarak İncelenmesi	13
2. KÜRESELLEŞME İLE EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ	19
2.1. Küreselleşme ve Emeğin Dönüşümü	19
2.1.1 Taylorizm	23
2.1.2. Fordizm	24
2.1.3. Post-Fordizm.....	28
2.1.4. Bilgi toplumu ve bilişsel kapitalizm	31
2.2. Güvencesizlik ve Esneklik Boyutlarında Emeğin Dönüşümü.....	39
2.2.1. Güvencesizlik	39
2.2.2. Esneklik	42
2.2.3. Türkiye'de esneklik	53
3. EMEĞİN PREKARİZASYONUNUN GAZETECİLİK MESLEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ.....	57
3.2. Bir Beyaz Yakalı Olarak Gazeteciler	57

3.2.1. Prekerleşen emek: Gazetecilik	58
4. YÖNTEM	64
4.1. Araştırmanın Amacı	65
4.2. Araştırmanın Önemi.....	65
4.3.Araştırmanın Sınırlılıkları	66
4.4. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi.....	66
4.5. Verilen Elde Edilmesi	69
4.6. Verilerin Analizi	70
4.7. Geçerlik ve Güvenirlik.....	71
4.8. Bulgular ve Yorumlar	72
4.8.1. İstihdam güvenliğine yönelik bulgular	72
4.8.2. İş güvenliğine yönelik bulgular	75
4.8.3. Çalışma güvenliğine yönelik bulgular	77
4.8.4. Vasıfların yeniden üretiminin güvenliğine ilişkin bulgular.....	79
4.8.5. Gelir güvenliği kavramına ilişkin bulgular	82
4.8.6. Temsil güvenliğine ilişkin bulgular	86
4.8.7. Yayın kuruluşlarının dijitalleşmesinin istihdama etkisi ile ilgili bulgular	90
4.8.8. Mesleği bırakma isteğine ilişkin bulgular	96
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	108
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 2.2. İstihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kolları dağılımı (%)	35
Tablo 2.3. Yıllara göre Türkiye’de tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışan yüzdesi..	51
Tablo 3.1. Yıllara göre gazetecilik ve enformasyon mezunlarının işsizlik oranları	79
Tablo 4.1. Katılımcıların demografik özellikleri	84
Tablo 4.2. İstihdam güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar	88
Tablo 4.3. İş güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar.....	90
Tablo 4.4. Çalışma güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar	92
Tablo 4.5. Vasıfların yeniden üretimi kavramı ile ilgili oluşturulan temalar	94
Tablo 4.6. Gelir güvenliği ile ilgili oluşturulan temalar	98
Tablo 4.7. Temsil güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar	101
Tablo 4.8. Yayın kuruluşlarının dijital platforma geçmesine ilişkin temalar	105
Tablo 4.9. Katılımcıların mesleği bırakma istekleri	111

GİRİŞ

Üretimin esnekleşmesi beraberinde bir çok toplumsal değişim getirmiş ve bu değişimler sınıf ilişkileri bağlamında ortaya prekarya adı verilen yeni bir kavramın doğmasına neden olmuştur. Bu yeni kavram, toplumsal gerçekliğin çarpıcı bir yanını tanımlayan, esnek, güvencesiz, kuralsız, geçici bir işgücü profilini yansıtan prekarya kavramıdır. Standing (2015)'in 'küreselleşmenin çocuğu' olarak tanımladığı prekarya kavramı, bu çalışmanın yola çıkış noktasını oluşturmuştur. Prekaryanın yeni bir sınıf olup olmadığı sorunsalı, toplumsal sınıf alanında bir çok tartışmaya neden olmaktadır. Bu çalışmada da prekarya yeni bir sınıf olarak tanımlanmaktan ziyade, küreselleşme ile birlikte emek piyasalarının giderek esnekleştirildiği ve siyasal mekanizmalar ile sermayenin en büyük güç odağı haline geldiği noktada, gazetecilerin prekerleşme ve deneyimleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Gazeteciler, neoliberal politikalar ile emeğin prekerleşmesi deneyimini yoğun bir şekilde yaşayan bir meslek grubudur. Gazetecileri kırılgan konuma taşıyan en önemli itici güçlerden biri ise Türkiye'de medya yapısının değişmesi yani tekelleşmesidir. Çalışmanın esas amacı ise Standing (2015)'in ortaya koymuş olduğu prekaryaya dair yedi tip güvencesizliğin, gazetecilik mesleğindeki yansımalarının boyutlarının keşfedilmesidir.

Çalışmanın birinci bölümünde, sınıf kavramı ele alınmış, sınıf kavramına getirilen klasik ve çağdaş yaklaşımlar incelenmiştir. Prekaryanın yeni ve tehlikeli bir sınıf olduğunu öne süren Standing (2015)'in görüşleri ele alınmış ve toplumsal sınıf yaklaşımları doğrultusunda incelenmiştir. Prekarya ile birlikte emek piyasalarının güvencesizleşmesi anlamına gelen prekerleşme ya da emeğin prekarizasyonu konusu da bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise emeğin geçirdiği dönüşümler incelenmiştir. Bu dönüşüm, hem hayatımızın birçok alanındaki değişimlerin nedeni olan küreselleşme kavramı ile hem de güvencesizleşme ve esnekleşme kavramları ile ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Taylorizm, Fordizm, Post-fordizmin üretim sürecinde yarattığı değişimleri ve bu değişimlerin işgücüne olan etkisinin yanı sıra günümüzde bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte hayatımıza giren bilişsel kapitalizmin işgücüne olan etkisine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise prekaryanın sahip olduğu özellikleri çoğunlukla taşıdığına inanılan gazetecilik mesleğinin prekerleşmesi nedenleri ve sonuçları ile ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Eskişehir’de yapılan araştırmanın kapsamı, amacı ve yöntemi ele alınmış ve gazeteciler ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular gösterilmiştir. Son olarak ise araştırmanın sonuçları yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SINIF VE SINIF TARTIŞMALARINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1. Sınıf Kavramı

Sınıf sözcüğü Latince ‘classis’ sözcüğünden türemiş olmakla beraber bireyleri servetlerine göre ayırtmada kullanılan bir kavram olarak kullanılmıştır. 18. ve 19. yy. ile birlikte anlamında değişiklikler olan sınıf kavramı, artık sosyolojinin önemli bir kavramı haline gelerek özellikle ‘Das Kapital’ın yayımlanmasının ardından yaygınlaşmaya başlamış ve daha popüler hale gelmiştir (Açıköz, 2011, s. 282).

Sınıf kavramı ve nasıl tanımlanması gerektiği sosyal bilimlerde birçok farklı şekilde ele alınmıştır. Kavram, toplumsal ilişkileri belirlediği gibi günümüzde modern toplumun sosyal ve ekonomik hiyerarşilerini anlamak ve açıklığa kavuşturmak adına da önemli bir unsurdur. Toplumsal sınıf kavramı sosyal bilimler alanında sıkça kullanılan bir kavram olmasının yanında tam olarak anlamı ve modern zamandaki eşitsizlikleri anlamlandırmak adına yeterli olup olmadığı konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir. Aynı deneyimleri yaşayan insanların mı, yoksa sosyal yapı içerisinde aynı konumu paylaşan insanların mı sınıfı oluşturduğu bir kenara bırakılırsa kaynakların nasıl dağıldığı ya da bu kaynaklara kimlerin nasıl ulaştığı sorusunun cevaplanmasında rol oynayan önemli bir değişkendir (Levine, 2006, s. 2).

Doğası gereği toplum içindeki varlığı ile bireye dönüşen ve genel olarak görevi üretimi örgütlemek olan insan, kendisini ister istemez toplumsal ve iktisadi bir ilişki sistemi içerisinde bulur. Bu sistem içerisinde üreticiler, tükettiklerinin haricinde bir artık üretmek zorundadır ve bu artık sömürüyü doğurmaktadır, işte bu sömürü sınıf kavramının temelini oluşturmaktadır (Croix, 2014, s. 56-57). Öncelikle sınıf, toplum içerisindeki üretim ilişkileri ile var olan, yine bu üretim ilişkileri ile tanımlanan insan gurubudur ve bireyler sınıf olmalarının ve ortak çıkarlarının farkında olabildikleri gibi başka sınıf üyeleri ile kendileri arasında bir çelişki hissedebilirler ya da bu durumların tam tersi de olabilir. Sınıf mücadelesi ise var olan bir sömürüyü ve bu sömürüye karşı olan duruşları tanımlamaktadır (Croix, 2014, s. 67).

Toplumsal sınıf kavramı da toplumsal tabakalaşma kavramının anlaşılması adına önemli bir kavram olup çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Toplumsal sınıf kavramı,

nesnel ya da öznel olabildiği gibi bireylerin ya da toplumda yer alan grupların farklılaşmasına odaklanmıştır (Llewellyn, Agu ve Mercer, 2015, s. 31-33).

Feodal dönemde temel üretim aracı olan toprak, kapitalist döneme gelindiğinde yerini mekanik donanımlara ve finansal kaynaklara bırakmış ve toprağın denetimini elinde bulunduran soyluların yerine de parasal kaynakların sahibi olan burjuva gelmiştir. Ayrıca kapitalist dönemde burjuvazi ve proletarya dışında ortaya çıkan küçük burjuvazi, lümpen proletarya gibi bazı sınıflar da oluşmuştur. Orta sınıf kavramının kökeninde bu küçük burjuvazi ya da diğer adıyla profesyoneller sınıfı yatmaktadır. Ancak bu kavram Marx tarafından fark edilse de yeterince incelenmemiştir (Arslan, 2004, s. 129-130). Fakat ortaya çıkan bu geleneksel orta sınıf kavramı kapitalist üretim süreci hızla geliştikçe, sermaye sahibi olmayan ama aynı zamanda ücretli işçi durumunda da olmayan grupları tanımlamak adına yetersiz kalmaktaydı. Mevcut sınıflardan farklı görünüme sahip bu yeni orta sınıf, akademisyenlerden, kamu görevlilerinden, yöneticilerden ve beyaz yakalılardan oluşmaktadır.

Modern anlamdaki sınıf kavramı, geleneksel düşüncelerin tartışıldığı ve toplumsal değişmelerin yaşandığı bir dönemin sonucu ortaya çıkmıştır. İngiltere’de Sanayi Devrimi sonrası makineleşmenin artması ile iş ilişkilerinin tamamen değişmesi, işçilerin kendilerine yabancılaşması, çıkar çatışmalarının yükselişe geçmesi sonucu ortaya çıkan proletarya ve burjuvazi ya da başka düşünürlerin ifade etmesiyle yoksullar ve zenginlerin karşı karşıya gelmesi değişen sınıf kavramına örnektir. Fransa’da ise 19. yy ’da sınıf sözcüğü, halk sınıfı, işçi sınıfı, çalışan sınıf, zengin sınıf, üst ve alt sınıf, aydınlanmış sınıf gibi birçok anlama gelmekteydi ve bu nedenle belirsizdi (Benetton, 1995, s. 11-14).

Sınıf kavramını ele alan çalışmalarda hizmet sektörünün artması ile birlikte işçi sınıfının kaybolduğu şeklinde bir görüş de mevcuttur. Fakat bu görüş, sınıfların sektörlere göre ayrılmaması sebebi ile eleştirilmektedir. Aynı zamanda sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru geçişin hızlanması demek, dünya ekonomisinin sanayisizleşmesi anlamına gelmemektedir. Hizmet sektöründeki genişlemenin anlamı, emeğin giderek artan bir şekilde metalaştırılması anlamına gelmektedir (Yurtsever, 2016, s. 97). Hizmet sektörünün zamanla genişlemesi, üretim teknolojilerinin gelişmesi, kafa emeğinin ön plana çıkması gibi birtakım değişimler sınıf kavramının sorgulanmasına neden olurken bir takım yeni sınıf konumları ve yaklaşımları da beraberinde getirmiştir.

20.yüzyıl süresince geleneksel büro hizmetleri giderek değişmiş ve küçülmeye başlamıştır. Birçok etkinliğin dijital ortamlarda gerçekleştirilebilmesi olanağı bu küçülmenin sebebi olmakla birlikte bu durum çalışan sayısında azalmaya ve nitelikli emek oranının artmasına neden olmaktadır. Bilgi işlem, telefon ve çağrı operatörü, yarı zamanlı, çağrıya göre, evden ve uzaktan çalışma şeklinde yeni istihdam biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve robotlaşma ile toplumsal açıdan gerekli emek zaman kısalmakta ve birim zamanda daha fazla emek yoğunlaşması nedeni ile artık değer yaratıldığı zaman görece uzamış olmaktadır. Emek üretkenliğindeki bu durum işsizliğe, geçici ve güvencesiz istihdam biçimlerinin artmasına neden olmaktadır. Kapitalizm ve sınıf ilişkileri incelenirken karşımıza çıkan iki önemli kavram, işsizlik ve güvencesizliktir (Yurtsever, 2016, s. 99-101). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte klasik anlamda proletaryanın dönüşüm geçirmesi ortaya kognitarya, bilgi işçisi gibi kavramları ortaya çıkarmıştır ve bu kavramlar yeni ve oluşmakta olan bir sınıf yapısı olan prekaryanın önemini ortaya koymaktadır.

Sanayi toplumlarında artan iş bölümü ve uzmanlaşma ile ortaya birçok meslek grubu çıkmıştır ve bu gruplar sınıfsal yapı içerisinde hatları belirlenemez hale gelmiştir. Kimi zaman orta sınıf, beyaz yakalı, altın yakalı, kognitarya, yeni orta sınıf gibi birçok isimle yeni sınıf kavramları oluşmuştur. Zaman içerisinde birçok tartışmaya konu olmuş ve değişik açılardan ele alınmış sınıf kavramını günümüzde yeni olarak tanımlanan ve prekarya adı verilen olguyu karşılayıp karşılamadığını incelemek gerekmektedir.

1.2. Sınıf Kavramına Klasik Yaklaşımlar

Sınıf yapısına ilişkin en temel analizler Marx ve Weber tarafından geliştirilmiştir. Ardından ortaya çıkan modern toplumun sınıf yapısına ilişkin yaklaşımların çoğu temelini bu iki teoriden almaktadır.

Klasik yaklaşımlar içerisinde Marx ve Weber'in analizleri arasında bir anlaşmazlık söz konusudur. Bu anlaşmazlığın temelinde işçi sınıfına kimin dahil olduğu ve modern kapitalist toplumlardaki işçi sınıfı ile Marx'ın proletaryasının arasındaki bağın kopmuş olduğu görüşleri yatmaktadır (Öngen, 2009, s. 83).

Genel anlamda bakıldığı zaman sınıf kavramı Marx ve Weber tarafından toplumsal farklılaşma biçimleri olarak incelenmiştir. Üretim araçlarına sahip olanlar ile pazar ya da tüketim farklılaşmasından dolayı toplumsal sınıflar oluşmuştur. Fakat sınıf kavramına

getirilen bu klasik yaklaşımlara Dahrendorf bir eleştiri getirmiştir. Dahrendorf'a göre toplumsal anlamda gerçekleşen tabakalaşma sadece sınıf çatışmasından kaynaklanmamaktadır. Ona göre emeğin parçalanması sırasında işçiler bir devrim için homojenleşmek yerine kalifiye, yarı kalifiye, kalifiye olmayan işçi gibi beceri seviyelerine göre farklılaştırılmıştır. Ayrıca Marx'ın ihmal ettiğini düşündüğü orta sınıf, kapitalist ya da işçi sınıfına katılmak yerine giderek genişlemiştir. Tüm bu unsurlar doğrultusunda Dahrendorf sınıf kavramından vazgeçmek yerine onu yeniden tanımlamıştır ve kavramı otoritenin farklı dağılımlarından dolayı oluşmuş çatışma grupları olarak ortaya koymuştur (Clark, Lipset, 2007, s. 76).

1.2.1. Marx'ın sınıf analizi

Giddens'a (1999) göre düşünürler hiçbir zaman salt kendi fikirlerinden hareketle teoriler üretmemekte çağının entelektüel birikiminden yola çıkarak düşüncelerini oluşturmaktadır. Marx da sınıf kavramının analizinde gerek Fransız sosyolog Saint Simon gerek klasik Alman felsefesi gerek Ortodoks ekonomi politikaları gibi geleneklerden yararlanmıştı. Marx da Saint Simon gibi sınıf kavramına biçimsel bir tanım getirmek istememiş, 'Kapital' adlı eserinde yer aldığı gibi sınıf kavramının doğasını açıklama girişiminde bulunmuş fakat bu girişimi yarım kalmıştır (Giddens, 1999, s. 27). Marx, sınıf kavramına tarihsel materyalist felsefe ilkeleri ile yaklaşmış ve diyalektik bir yöntem kullanmış olsa da sınıf kavramının tam anlamıyla bir tanımını yapmamıştır. Buna sebep olarak ise en çok geçirdiği entelektüel değişim ve politik toplum durumları gösterilmektedir. Komünist Manifesto'da proletaryanın kuracağı komünist topluma çağrı yapılırken burjuva ile proletarya arasındaki çatışmaya dikkat çekilerek, kapitalist toplumların geçiciliği vurgulanır. Marx ve Engels, Komünist Manifesto'da insanlık tarihinin sınıf mücadeleleri tarihi olduğunu söylemiştir. Buna göre toplum tarihinin sınıf mücadeleleri tarihi olduğu ve sınıfların kapitalizm öncesinde de var olduğu söylenebilir. Kapital'in birinci ve ikinci cildinde ise Marx ruhban sınıfı, üretmeden tüketen sınıf, fırıncı sınıfı, fabrikatörler sınıfı, alt orta sınıf, yukarı orta sınıf, rahipler sınıfı, sanayici sınıfı, köylü sınıfı, küçük çiftçiler sınıfı, rantiyeler sınıfı, yönetilen ve yöneten sınıflar, hizmetçiler sınıfı gibi sınıf kavramlarına değinmekle birlikte modern toplumda üç büyük sınıf olduğunu belirtmiştir (Savran, vd. 2015, s. 16). Bunlar sırasıyla ücretli işçiler, sermayedarlar ve toprak sahipleridir. Bu üç sınıfa baktığımız zaman bir sınıfı oluşturan unsurların ne olduğu yönünde gelir ve gelir kaynaklarının ayırt edici özelliği göze

çarpabilir (Marx, 1968, s. 282). Ücretli emekçiler gelir olarak, sattıkları emek gücüne karşılık ücret, sermayedarlar kar, toprak sahipleri ise rant olarak elde ederler. Ancak Marx, bu farklı gelir kaynaklarına göre yapılmış sınıf ayrıştırmasını yeterli görememiştir çünkü ona göre bir doktor ile devlet memurunun gelirleri farklı kaynaklardan gelmektedir ve bu nedenle iki ayrı sınıfa mensup olmalıdır. Ancak dediğimiz gibi tamamlamadığı ‘Sınıflar’ başlıklı bölümde bu soruların cevabını arayacak olan Marx arkasından günümüze değin bitmek bilmeyen tartışmalara konu olan cevapsız sorular bırakmıştır. Peki Marx’ın sınıf kavramını belirlemede ele aldığı kıstas nedir? Tabii ki kişilerin üretim araçlarına sahip olup olmaması yani mülkiyet kavramının sınıfsal konumu belirlemesidir. Yani sınıfların bölümlenmesinde kişilerin toplumsal üretimdeki konumlarına bakılır. Bunu geçmişe bakıldığında toprak mülkiyetlerini kaybeden köylülerin işçi sınıfına geçmiş olmaları ve birikmiş sermayeleri ile üretim araçlarına sahip olan kapitalistleşen tacirlere bakarak daha iyi anlayabilmekteyiz (Savran vd., 2015, s. 18-19).

Bir diğer yandan asıl önemli olanın kişilerin sahip oldukları hayat standartlarının değil sınıf mücadelesindeki tavırları olduğu yönünde görüşler de vardır. Görece yüksek gelire sahip işçilerin orta sınıf olmadığı ya da çoğu işçiden düşük gelir elde eden dükkan sahiplerinin burjuva olması gibi örneklerle bu durum açıklanmıştır. Çünkü yüksek gelirli bir işçinin yoksul bir burjuvadan daha radikal bir tavır takınma ihtimali söz konusudur (Savran vd., 2015, s. 26).

Marx’a göre tarihin dinamiğini sınıf mücadelesidir ve kapitalist toplumda işçi sınıfının önemi kendi sınıfsal çıkarlarının gereği sınıf olgusunu oradan kaldırabilecek tek sınıf olmasıdır. Yani sınıf mücadelesi Marksizmin özünü oluşturmaktadır (Wood, 2006, s. 33).

Marx’ın sınıf analizinin temelini üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanların arasındaki sömürü ilişkisi oluşturmaktadır. Sınıf teorisini yaratan kavram iş bölümü olmakla birlikte sınıfların belirleyici unsuru da üretim ilişkileridir. Üretim araçları üzerindeki sahiplik modern toplumdaki iki sınıfı oluşturmaktadır; bunlar proletarya ve burjuvadır ve Marx’ın sınıf analizinin temelini bu iki sınıfı arasındaki çatışma oluşturmaktadır.

1.2.2. Weber'in sınıf analizi

Alman sosyolog Albert Salomon'un deyimi ile Weber, Marx'ın hayaleti ile girdiği uzun diyaloglar neticesinde sosyolog haline gelmiştir (Roth, Gerth ve Mills (1971)'den aktaran Croix, 2014, s. 119). Weber, Marx'ın sınıf analizini daha kapsamlı, aynı zamanda çoğulcu ve daha karmaşık şekilde ele alarak toplumsal katmanlaşma olgusuna dikkat çekmiştir; bu bağlamda grupları oluşturan sınıf, statü ve ideolojiden oluşan üç boyuttan bahsetmiştir (Balibar ve Wallerstein, 1993, s. 145). Weber, sosyal alan ile ekonomik alanı birbirinden ayırmış ve toplumsal sınıfların ekonomik düzen içerisinde, statü gruplarının ise sosyal düzen içerisinde yer aldığını ileri sürmüştür. Sınıflar, statü grupları ve partiler bir toplum içindeki güç dağılımıyla alakalı kavramlar olmakla beraber, sınıf bir sosyal topluluk değildir; sınıf konumu ekonomik düzen içerisinde mal ya da yeteneklerin harcama gücünün derecesi ya da türü ya da bu gücün yokluğudur ve aynı sınıf konumundaki insanlar için sınıf terimi kullanılır (Weber, 1996, s. 269-270).

Weber'e göre ekonomik bir olgu sayılan sınıf aslında kişilerin piyasadaki konumları itibariyle belirlenmekte ve mülk sahipliği ile mülksüzlük, sınıfsal durumların temelini teşkil etmektedir. Piyasa içerisinde bireylerin konumlarını belirleyen unsur ise eğitim seviyesi, prestij, yaşam tarzı ile ölçülen statü kavramıdır. Weber, sınıfın bir ekonomik düzen içerisinde gelir sağlamak için, malları veya yetenekleri tasarruf altına almada sahip olunan güç çeşitleri ya da bu güçlerin varlığı tarafından belirlendiğini savunur. Weber'in modern kapitalizmin akılcılığını kabul etmiş olmasının ve sosyalizm karşısında yer almasının nedeni ise sosyalizmin çalışma dürtülerini zayıflatacağını düşünmesidir. (Edgell, 1998, s. 21-23). Weber, 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu' (1905) adlı eserinde sınıf kavramının yanına statü kavramını ve sınıf kavramının üretim araçlarının mülkiyetine dayalı yapısının yanına da doğuştan gelen ayrıcalıkları eklemiştir. Mülkiyet ya da mülksüzlük, sınıfın bölünmesindeki iki ana kavramdır ve bu kavramlar toplumun ekonomik alandaki pazar ilişkileri dahilinde ilişkilendirildiğinde büyük öneme sahiptir. Weber'e göre piyasadaki güç ilişkileri, bireylere çeşitli fırsatlar ya da yaşam koşulları sunarak, onları belirli sınıfsal durumlara dahil etmektedir. Böylece piyasa koşullarında benzer yeteneklere sahip bireyler benzer sınıfları oluşturmuş olur. Bireylerin yaşam şanslarını elde etmesinde önemli rol oynayan mülkiyet ilişkileri, piyasa koşulları ile ifade edildiği takdirde sosyal bölünmedeki önemi artmaktadır. Gerek Antik gerek Orta

Çağ'da var olan sınıfsal bölünmeler, modern kapitalizmde yani piyasa ilişkilerinin son derece yoğunlaştığı dönemde gerçek anlamı ile gözlemlenebilir. (Scott, 1996, s. 25).

Statü grupları, sınıfların aksine kimi zaman net olmayan dağınık sosyal topluluklardır ve toplumsal onur ölçüsü, statüye göre belirlenmektedir. Mülk sahipleri ile mülksüzler, çok uzun süre olmasa da aynı statüde olabilirler. Statü grupları, sosyal düzen içerisinde, sınıflar ekonomik düzende ve üçüncü bir boyut olan partiler ise güç ve iktidar alanında yer almaktadır. Partilerin amacı güç ve iktidar kazanmaktır ve çoğu zaman statü grupları ve sınıf ile etkileşim halindedir. Weber, statü grupları, sınıf ve partilerin siyasal bir ortamın ve geniş çerçevede bir toplumsallaşmanın varlığına ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. (Weber, 1996, s. 277-288).

Sınıf analizleri denildiği zaman akla gelen ilk isimlerden olan Marx ve Weber sınıf kavramının teorik çerçevesini oldukça ayrıntılı bir şekilde çizmiş olmakla beraber sınıf toplumun ana dinamiği olan sınıf kavramının tanımını yapmışlardır. Klasik sınıf analizlerindeki ana vurgu sınıf kavramının ekonomik temeller üzerine kurulmasıdır.

1.3. Çağdaş Sınıf Analizi

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından konuşulmaya başlanan sosyal devlet uygulamaları, üretim teknolojisinin gelişmesi, hizmet sektörünün yaygınlaşması ile birlikte bazı meslek gruplarının da gelişmesi, işçi sınıfının yeniden ele alınmasına yol açmıştır. İşçi sınıfı yeniden tanımlanırken ortaya çıkan birçok meslek grubu da orta sınıfa dahil edilmiştir. Yeni küçük burjuvazi, yönetici sınıfı, çelişkili sınıf, gibi kavramlar endüstri toplumunun değişen emek yapısının modern sosyal bilim yöntemleri ile yeniden ele alınması sonucu ortaya çıkmıştır.

1.3.1. Wright'ın yeni Marksist sınıf analizi

Eric Olin Wright (1976) sınıf konumlarını belirlerken dikkate alınması gereken unsurun, emek gücünü, kaynakları ve üretim araçlarını kimin kontrol ettiğinin dikkate alınması olduğunu öne sürmektedir (Wright, 1976, s. 39).

Sınıfsal ilişkilere 'çelişkili mevkiler' kavramı ile farklı bir bakış açısı kazandıran Wright'a göre sınıflar, sermaye, üretim araçları ve emek gücünün denetim altına alınabilmesi ile tanımlanabilir. Emek sürecinin boyutlarını oluşturan bu üç kavram burjuva ve proleterler dışında yeni ve genişletilmiş bir orta sınıf kategorisi ortaya çıkarmıştır. İşçi sınıfı bu üç boyuttan hiçbirine vasil olamazken, burjuvazi, sermaye,

Üretim araçları ve emeğin her birini denetimi altına almıştır. Diğer sınıflar ise bahsedilen çelişkili mevkileri oluşturmaktadır (Dworkin, 2012, s. 87-90). Örneğin kk burjuvazi, başkalarına ait emek gücü kontrolüne sahipken yöneticiler, işçilerden daha çok burjuvaziden daha az kontrol sahibidirler (Edgell, 1998, s. 27-28).

Wright, on kategoriden oluşan bir sınıf haritası çıkarmıştır ve çelişkili sınıflara da bu haritasında yer vermiştir. Wright'a göre en tepedeki burjuvazi ile proletarya arasında üst düzey, orta düzey idareciler, teknokratlar ve ustabaşıların olduğu çelişkili mevkiler yer almaktadır. Proletarya ile kk burjuvazi arasında ise yarı bağımsız işçiler, çelişkili mevkide yer almaktadır ve en altta kk işverenler yer almıştır. Çelişkili mevki kavramını tamamen hakimiyet ilişkisine dayandıran Wright'a göre idarecilerin mevkilerinin çelişkili olması hem işçiler üzerinde hakimiyet sahibi olmaları aynı zamanda da kapitalistlerin hakimiyetinde olmalarından kaynaklanmaktadır (Edgell, 1998, s. 29).

Wright'a göre yöneticiler, işçilere ne yapmaları gerektiğini söyleme hakları ve üretim süreci ile alakalı kararlar vermeleri bakımından burjuva dahilinde yer alırken, kendilerine de ne yapmaları gerektiği söylendiğinden ve üretimde asıl denetimin dışında tutuldukları için proleterdirler. Yine aynı şekilde burjuva ile kk burjuvazi arasında kalan kk işveren mevkisi, işçi çalıştırdığı için burjuva iken aynı zamanda iş yerinde çalıştığı için kk burjuva kategorisine de uymaktadır. Wright, daha sonraları sınıf konumlarını belirlerken, üretim ilişkileri, örgütsel hiyerarşi ve yönetim ilişkileri ile çalışanların beceri kapasitelerini esas alarak çoklu sömürü ilişkileri adını verdiği yeni bir kuramsal yaklaşım ne sürmüştür. Fakat Wright'ın sınıf analizi, işçilerin beceri düzeylerinden kaynaklanan fark nedeniyle birbirlerini sömürmesinden bahsetmesinin, meseleyi karmaşık hale getirmesi nedeniyle eleştirilmiştir. (Durmaz, 2014, s. 37-38).

Wright'ın sınıf analizi Marksist anlamda sömürüden beslenmemekte sınıflar arasındaki ilişkiselliği göz ardı etmektedir. Wright sınıf analizini üretim araçlarının mülkiyeti temelindeki çıkarlar doğrultusunda yapmaktan ziyade çeşitli varlıklara sahip olmanın getirdiği eşitsizlikler ile yapmıştır. Üretim süreci dahilinde ortaya çıkan artık değere el koyma anlamına gelen sömürü, farklı düzeylerdeki varlık sahipliğine indirgenmiş ve sonuç olarak varlık sahipliğine dayanan bir sınıf analizi karşımıza çıkmıştır (Koşar, 2016, s. 51).

1.3.2. Goldthorpe'un yeni Weberci sınıf analizi

Goldthorpe'un yeni Weberci sınıf çözümlenmeleri, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Batılı devletlerdeki endüstrileşmeyle ortaya çıkan karma ekonomi ve refah devleti anlayışı ile şekillenen bir ortamda gerçekleştirmiştir. Goldthorpe da bu ortama getirdiği birtakım eleştirilerle ön plana çıkmıştır (Dworkin, 2012, s. 79-81). Goldthorpe'un ilk ampirik çalışmaları mesleki statü ölçüsüne dayanarak yapılmış ve kol işçisi ile kafa işçisi orta sınıfların arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Ardından yapmış olduğu diğer çalışmalar ile birlikte Goldthorpe'un ortaya koymuş olduğu sınıf analizi, üç sınıfa ortaya çıkarmıştır ve bunlar; hizmet sınıfı, ara sınıflar ve kol işçileridir (Goldthorpe vd. 1969 ve Goldthorpe 1987'den aktaran Edgell, 1998, s. 36).

Goldthorpe'un çalışmalarının yeni Weberci olarak nitelendirilmesinin sebebi Weber'in sınıf unsurlarından olan alışverişe yönelik mülk sahipliği ile pazarlanabilir bilgi ve becerileri bir modelde birleştirmesidir. Goldthorpe'un yedi kategoriden oluşan sınıf şeması (Goldthorpe 1987'den aktaran Edgell, 1998, s. 38) şu şekildedir;

1. Yüksek düzey profesyoneller, serbest çalışanlar veya ücretliler; yüksek idareci ve memurlar, büyük endüstri kuruluşlarındaki yöneticiler
2. Alt düzey profesyoneller ve yüksek düzey teknisyenler; alt düzey idareciler ve memurlar, küçük işletmelerdeki, endüstri kuruluşlarındaki ve hizmet sektöründeki yöneticiler; kafa işçilerinin denetçileri
3. Yönetim ve ticaretteki sıradan kafa işçileri; satış personeli, diğer alt tabaka hizmet sektörü çalışanları
4. Küçük mal sahipleri; serbest çalışan zanaatçılar, profesyoneller dışında kendi hesabına çalışanlar
5. Alt düzey teknisyenler; kol işçilerinin denetçileri
6. Endüstrinin tüm dallarındaki ücretli kalifiye kol işçileri
7. Yarı kalifiye ve kalifiye olmayan kol işçileri; tarım işçileri

Goldthorpe'un şemasında bir ve ikinci kategoriler hizmet sınıfını, üç, dört ve beşinci kategori ara sınıfları oluştururken altıncı ve yedinci kategori ise işçi sınıfını oluşturmaktadır. Hizmet sınıfı, ara sınıf ve işçi sınıfı şeklinde üç kategoriden oluşan sınıf analizinin ardında yatan temel varsayım, iş ve piyasa koşulları açısından sınıfların birbiri ile karşılaştırılabilir olmasıdır. Örneğin hizmet sınıfı hem mülk sahibi olanları hem de mülksüzleri içerirken diğer sınıflardan daha itibarlı olarak görülmektedir. Ara sınıf ise

hem mülk sahibi olanları hem mülksüzleri hem de mavi ve beyaz yakalıları içermektedir. Bu durumda sadece işçi sınıfı saf bir sınıf kategorisini oluşturmaktadır. Goldthorpe'un oluşturduğu yedi sınıflı şema birçok eleştiri almıştır. Bu eleştirilerden biri, hizmet sınıfındaki işçiler ile mal sahiplerini eşit gelir ve güce sahip gibi göstermesidir (Penn 1981 ve Savage vd. 1992'den aktaran Edgell, 1998, s. 41). Ayrıca Goldthorpe'un sınıf analizini sadece erkek çalışanların hareketliliği üzerinden gerçekleştirmiş olması onu feminist kuramcılarının eleştirilerine maruz bırakmıştır (Edgell, 1998 s. 46).

Yeni Weberciler, sömürüden kaynaklanan çatışmadan çok, sistem içerisinde daha iyi yaşam şansına sahip olabilmek adına sınıflar arasındaki rekabetten kaynaklanan mücadelenin devam ettiğini öne sürmektedirler ve bu yeni anlayışa göre sınıf eşitsizlikleri belirginliklerini korumakla beraber daha akışkan bir hal almaktadır (Yanıklar, 2010, s. 208).

Kısaca özetlemek gerekirse çağdaş sınıf analizleri esas olarak bağlantısal ve derecelendirmeye dayalı olmakla beraber yapılan analizler daha çok mesleki ve istihdam boyutu temelinde oluşmaktadır.

Günümüzde sınıf kavramına getirilen açıklamalardan biri de kavramın terk edilmesinden ziyade farklı açılardan incelenmesinin zorunlu hale geldiğidir. Örneğin siyasal açıdan, klasik anlamdaki sol ve sağ taraf eski katılığını yitirmiştir. Farklı toplumsal temeller çerçevesinde geleneksel mavi yakalılara dayalı sol yerine giderek toplumsal sorunları vurgulayan yeni sol yaklaşımlar gözlemlenmektedir. Ekonomik bağlamda yaşanan büyümeler de hiyerarşiyi zayıflatmış ve bireycilik düşüncesi giderek yaygınlaşmıştır. Merkezi planlama konusunda zorluk yaşayan büyük işletmeler (özellikle hizmet sektörü) artık daha az çalışan ile işleri yürütmektedirler. Günümüzde işletmeler, eskisi gibi rutin işlerde çalışan nitelikli olmayan işgücü ve onları kontrol eden katı hiyerarşik yapılanmaya sahip güçlü yönetimler içermemektedir. Piramit şeklinde görmeye alıştığımız sınıf yapısı artık değişmektedir (Clark ve Lipset 2007, s.76-81).

Sınıf kavramı genel hatları ile toplumsal ve iktisadi ilişkiler dahilinde incelenmesi gereken bir kavramdır. Marksist yaklaşıma göre artık değer üretimi ve sömürü sınıfsal yapılaşmanın ve kapitalizmin kalbidir ve bu nedenle günümüzde enformasyon çağı olarak adlandırdığımız dönemde artık değer üretenlerin kim olduğu sorusu çok önemlidir.

Enformasyonel kapitalizm ile birlikte artık bilgi üretken bir güç haline gelmiştir ve bilginin üretim süreci toplumsal ve ortaklaşa bir süreç halini almıştır. Hardt ve Negri (2000, 2004)'nin çokluk olarak nitelendirdiği sınıf kavrayışı, endüstriyel işçiler gibi sömürülen bir sınıfı içermektedir. Bu sınıf ise ücretli emek işçileri, kendi hesabına çalışanlar, ev işçileri, işsizler, göçmenler, emekliler, öğrenciler ve prekaryadan oluşmaktadır. (Fuchs, 2011, s. 162-166).

Sonuç olarak sınıf kavramı sosyal bilimlerde üzerine oldukça tartışılmış ve halen tartışılmaya devam eden bir kavramdır. Üretim ilişkilerinin yapısı, ekonomik dengeler değiştikçe sınıf analizleri de çeşitlenmektedir. Sınıf kavramı, Marksist açıdan ele alınınca üretim araçlarının sahipliği temelinde şekillenirken, Weberyen yaklaşıma göre sınıf, piyasa konumu ile yani eğitim, gelir, satın alma gücü gibi sosyo ekonomik değişkenler ile ele alınmaktadır. Wright ise sömürü ile güç ilişkileri yaklaşımlarını birleştirerek ortaya daha karmaşık bir sınıf tablosu çıkarmıştır. 1970'lerden itibaren hızla gelişen ve genişleyen hizmet sektörü ile beraber ortaya çıkan küçük burjuvazi, yeni orta sınıf, idari sınıf, beyaz yakalılar, altın yakalılar, prekarya, kongitarya gibi birçok kavram ortaya çıkmıştır ve bu kesimleri sınıfsal bir yapı içerisinde analiz edebilmek oldukça güç ve karmaşık hale gelmiştir.

Çağdaş sınıf analizlerinin problemi, ortaya çıkan yeni sınıfların sınırlarının çizilmesinin zorluğu ve homojen bir yapıya sahip olmamasıdır. Sınıf ideolojilerinin ve kimliklerinin, örgütlenmelerin değerlerini kaybetmesi klasik anlamda sınıf ayrımlarının belirsizleşmesine neden olmuştur. Guy Standing (2015)'in ortaya koyduğu prekarya kavramı, toplumun tabakalaşması sonucu neredeyse herkesin güvencesiz ve belirsiz bir sosyo ekonomik yapı içerisinde yaşamasını ifade eden bir kavram olarak ele alındığından bu çalışmada beyaz yakalılar ya da genel anlamı ile hizmet sektöründe çalışan ve kafa emeği ile üretime dahil olanlar prekarya kavramı altında incelenmiştir.

1.4. Prekaryanın Yeni Bir Sınıf Olarak İncelenmesi

Farklı bir sosyo ekonomik grup olarak tanımlanan prekarya kavramı, 'precarious' sıfatı ile 'proletariat' kelimesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Precaria kelimesinin anlamı istikrarsız, belirsiz, güvenilirmez ve tutarsız olmakla beraber proleteriat kelimesi ise işçi sınıfı anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin ve eşitsizliklerin giderek artması, emek piyasalarının esnekleşmesi ile sınıf kavramı yok olmamış, bunun yerine parçalı bir küresel sınıf kavramı ortaya çıkmıştır. Bu terimi ilk kez 1980'li yıllarda Fransız

sosyologlar, geçici ve mevsimlik işçileri tanımlamak için kullanmışlardır. Aynı zamanda prekarya, İtalya’da geçici işlerde düşük gelire çalışmanın yanı sıra güvencesiz bir varoluşu temsil eden bir hayat tarzı anlamına gelmektedir. Bu nedenle prekaryanın temelinde geçici ve güvencesiz çalışma yatmaktadır.

Prekaryanın yeni bir sınıf olduğunu dile getirmek, sınıf yaklaşımları üzerindeki tartışmalara bir yenisini daha eklemek demektir. Prekaryayı sadece güvencesiz, geçici ve esnek bir istihdam biçimi olarak gören yaklaşımların yanında 21. yy. proletaryası olarak gören anlayışlar da mevcuttur. Aynı zamanda prekarya, toplumun uç kısmında geleceklerinden emin olmadan yaşayan insanların oluşturduğu bir topluluk olarak tanımlanmaktadır (Chomsky, 2013, s. 13). Bir diğer tanıma göre ise prekarya, toplumsal sorunlarla boğuşan, dışlanmış insanların yeni örgütlenme biçimidir (Fraser, 2007, s. 231).

Bu çalışma kapsamında ele alınan prekarya kavramı ise Guy Standing (2015)’in kavrama ilişkin görüşlerini temel almakla birlikte güvencesiz çalışma koşulları altında çalışanları kapsamaktadır. Standing’in prekarya kavramının özelliği, sadece düşük ücret ya da gelir düzeyine sahip çalışanları değil aynı zamanda çevresinden destek göremeyen ya da gelecek güvencesi için özel birikimi olmayan çalışanları da kavrama dahil etmesidir. Tüm bunların dışında prekarya, geleceği olmayan işlerde çalışmakta ve iş temelli kimlikten, meslek cemaatlerinden, etik kurallar ve normlardan ve dayanışma duygularından yoksundur (Standing, 2015, s. 29). Bir diğer ifadeyle prekarya kavramı, içerisinde güvencenin, dayanışmanın olmadığı, belirsizlik, geçicilik, yabancılaşma barındıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Prekaryanın dışında ‘prekaryalaşma’ ya da ‘prekerleşme’ olarak anılan bir olgu daha söz konusudur, bu durum da 19. yy’da işçilerin proleterleşmesine neden olan güçleri tarif eden proleterleşmeye benzetilmektedir. Prekaryalaşan grup, kendisini güvencesiz bir yaşama sürükleyen baskılara maruz kalmakta, kimlik ve gelişme hislerinden yoksun kalmaktadırlar. (Standing, 2015, s. 36). 2000’li yıllara gelindiğinde küreselleşme karşıtı olarak nitelendirebileceğimiz ve toplumun birçok çeşitli kesiminden özellikle sınıfsal konumuna dair bir fikri olmayan insanların katılımıyla gerçekleşen protesto gösterileri büyük bir önem taşımaktadır. Artık insanlar dünyanın birçok yerinde esnekleşme adı altında her türlü dayatmaya karşı çıkmaktadırlar. Böylelikle küreselleşme ve beraberinde gelişen esnek ve güvencesiz emek prekarya kavramının kapsamını genişletmekte ve göz önüne çıkmasına neden olmaktadır.

Prekarya kavramı birtakım eleştiriler de almaktadır. Prekaryanın bir sınıf olup olmadığını tartışılır çünkü prekaryanın proletarya gibi istikrarlı, sabit saatli, çeşitli yükselme seçenekleri mevcut ve sendikalaşabilen bir sınıf olmadığını da düşünülmektedir. Güvencesizlik gibi olguların kapitalist üretim biçiminin yoksullaştırma ve yedek işçi ordusu yaratma sürecinin bir sonucu olduğu ve yeni bir sınıf üretmek için yeterli bir argüman olmadığı görüşü de eleştirilerden biridir. Aynı zamanda kapitalizm dahilindeki krizlere ve Fordizm sonrası esnek üretim tekniklerinden kaynaklı işsiz ve güvencesiz işçilerin sayısı artmıştır fakat bu durum sınıf ilişkileri açısından yeni bir durum oluşturmamaktadır. Prekarya, lümpen proletarya, enformel sektör ya da işsizler gibi toplumun güvencesiz kesimi kapitalizm için sürekli var olan kavramlardır (Yurtsever, 2016, s. 101-102). Aynı zamanda prekaryanın doğuşunda en önemli faktör olan güvencesizlik kavramından yola çıkarsak, prekaryanın proletaryadan ayrı bir sınıf olduğunu ileri sürmek prekaryanın maruz kaldığı güvencesizlikten proletaryanın etkilenmediği sonucu çıkmaktadır ki bu doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Bu nedenle prekarya adı verilen yeni ve tehlikeli sınıf aslında güvencesizliğin yeni bir biçimini gözler önüne seren ve sayıları gittikçe artan çalışanlardan oluşan bir kesimi ifade etmektedir.

Engels ve Marx (1848), 'Komünist Manifesto' adlı eserinde geleceğe dönük tahminlerinde kapitalizmin ilerlemesiyle birlikte aşırı iş bölümü ile yabancılaşmış ve vasıflaşmış mavi yakalılarının sayısının artacağını ön görmüşlerdir. Fakat 20. yy. başlarında bu durum tersine dönmüştür ve mavi yakalılarının yerini hizmet çalışanları olan beyaz yakalılar almıştır (Erdem, 2005, s. 555).

Standing (2011)'e göre prekarya Marx'ın ele aldığı şekliyle kendi içinde bir sınıf olmak yerine, oluş halindeki bir sınıf anlamına gelmektedir. Bu sınıf ise ekonomik hayattaki gelişmelere bağlı olarak giderek yükselen bir değere sahiptir (İlhan ve Yılmaz, 2017, s. 1787). Marx ve Standing'in kavramlarını birbirine zıt iki sınıf kavramı olarak ele almaktan ziyade, prekarya ve proletarya kavramlarını üretim araçlarından yoksun olan ve güvencesiz yapıya sahip bir kesimi ifade eden kavramlar olarak ele almak gerekmektedir. Sonuç olarak prekarya kavramı Avrupa'da güvencesizliğe karşı verilen mücadelede, güvencesizliğin görünür kılınmasında etkili olmuştur ve birçok farklı kesimi bir araya getirmiştir (Oğuz, 2012, s. 246).

Prekaryanın proletarya ya da burjuva sınıfı gibi keskin hatlara sahip yeni bir sınıf olduğu görüşünün kabul görüp görmemesinden ziyade günümüz toplumunda artan

hizmet sektöründe çalışan kesimin profilinin klasik sanayi işçisinden gerek nitelik gerek taşıdığı kaygılar açısından bambaşka bir profil çizdiği gerçeği önem arz etmektedir.

Jacques Ranciere (1981), 19.yy.'da henüz proleterleşmekte olan zanaat işçilerinin, kendilerinden beklenen ideal işçi rolüne karşı gelerek, çalışma süreleri dışında okuyarak, düşünerek, tartışarak kendilerine dayatılan sınıfsal kategorilere karşı geldiklerinden bahsetmektedir. Ranciere'in bahsettiği ve tehlikeli bulduğu bu kesimi, 'sınıflar arası göçebeler' olarak tanımlamaktadır (Vatansever, 2013, s. 3-4). Bu çalışma kapsamında incelenen prekarya kavramı da günümüzde küreselleşmenin ve ardından gelen bilgi teknolojileri devriminin yaratmış olduğu çalışma ilişkilerinin esnek, belirsiz ve güvencesiz yapısının yüksek beşeri sermayeli çalışanlarına işaret etmektedir.

Çalışan kesim üzerindeki mavi beyaz yakalı ayrımı geçmişte kalmış, sanayi sektörünün daralması ile birlikte artık tüm çalışanların eğitim düzeylerinin, entelektüel birikimlerinin arttığını söylemek mümkündür. İşçi sınıfını maddi ve manevi anlamda sömürerek varlığını sürdüren sanayi kapitalizmi, yerini küresel kapitalizme bırakmış ve giderek kariyersizleşen, güvencesizlik ve belirsizlik ile kıvranan sınıfsızlaştırılmış bir sınıf yaratmıştır. Bu durum, değişmeyen tek şeyin değişim olduğu mottosundan yola çıkarak belirsizliğin kesin olan tek şey olduğu bir dönem olarak da ifade edilmiştir (Vatansever, 2013, s. 6). Belirsizlik ise prekaryanın tartışılması ve güçlenmesi için itici bir güç haline gelmiştir.

İlk olarak üretim ilişkileri açısından incelendiğinde prekarya, işsizlikle ve bu dönemlerde elde ettikleri güvencesiz işler ile her açıdan güvencesiz yaşayan insanlardan oluşmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi çeşitli güvence tiplerinden yoksun olan bu kesim, üretim ilişkileri içerisindeki belirsiz ve dengesiz normlardan yakınmaktadır. Standing (2014)'e göre Marx'ın proletaryanın kendisini yok edeceği gerçeği, prekarya için de geçerli olabilir. En büyük farklardan biri proletarya, istikrarlı bir emek gücünü küreselleştirmek isterken, ekonomik büyümeden, tam istihdam kurgusundan yola çıkar. Prekarya ise emeğin özgürleşmesinden yanadır. Diğer bir yandan prekarya, bir mesleki kimlikten yoksundur. Örneğin son zamanlarda yaygınlaşan sıfır saat sözleşmesi ile işverenin çalışana, üzerinde saat ve ücretin yazmadığı sözleşmeleri imzalatması, çalışanların ne zaman ve ne kadar ücret ile çalışacaklarını bilememelerine neden olur. Bu sebeple iş ağı kurmak için birçok çaba gösteren, sürekli eğitimlere tabi tutulan ve belirsizlik içerisinde bekleyişini sürdüren bir topluluk oluşmaktadır. Sürekli bir şeyler

yapma gereği duyan, sürekli kendilerini içsel olarak güdülemek zorunda hisseden bireyler stres ve hayal kırıklığı ile aşınmakta ve dayanmak zorunda kaldıkları hem sıkıcı hem de zihinsel anlamda daralmışlık hissi veren işler sebebi ile de yabancılaşmaktadırlar. ‘Credentialism’¹ kavramının kurallarına göre yüksek eğitim almak bir işe kabul edilmek için artık yetmemekte, söz konusu iş için daha fazla niteliklere sahip olmak gerekmektedir. Bütün bunların sonucunda ise eksik istihdam ve rol belirsizliği gibi sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Standing, 2014, s. 16-25).

Zamanımızın proletaryası olarak prekarya kavramını ele alan Bora ve diğerleri (2012)’ne göre prekarya güvencesiz, keyfi ve geçici işlere mahkum, iş sahibi olmak ile işsizlik arasındaki belirsizlik içerisinde yaşayan statüsüz bir kesimden oluşmaktadır (Bora vd., 2010, s. 30).

Toplumun büyük bir çoğunluğunun işsizlikle mücadele ettiği çalışan kesimin ise esnekleşme olgusu ile ya düzensiz, güvencesiz ya da yarı zamanlı, sözleşmeli, geçici çalıştığı bir düzendeyiz (Belek, 2010, s. 156). Çalışma ilişkilerinde geçicilik, kuralsızlık, kısa vadeye odaklanma, kalıcı toplumsal ilişkileri ve kimlik algısının gelişmesini mümkün kılmamaktadır. Kapitalist üretim sistemi oradan oraya, bir işten diğerine sürüklenen yaşantılardan beslenmektedir ve bu düzen içerisinde çalışanların karakterleri yani onları birbirine bağlayan ve sürdürülebilir bir benlik duygusu oluşturan özellikleri aşınmaktadır (Sennet, 2008, s. 25-26).

Sanayi Devrimi’nin proletaryanın üzerinden yükselişinin ardından artık küreselleşmenin çağı olarak adlandırabileceğimiz günümüz dünyasında, güvencesizliğin emek üzerindeki etkisi göz ardı edilemez boyutlara ulaşmaktadır. Prekarya kavramının göz önünde olmasının başlıca nedeni ise emeğin küreselleşmenin etkisi ile birlikte geçirdiği dönüşümlerdir. Örneğin 2013 yılında İngiltere’de akademisyenler ve BBC ile birlikte yürütülen bir çalışma olan Büyük Britanya Sınıf Araştırması günümüzde alt, orta ve üst sınıf tanımlamalarının toplumdaki yapıyı açıklamaya yeterli olmadığını öne sürerek yeni sınıfları tanımlamak için sosyal, ekonomik ve kültürel göstergeleri

---

¹ Bir kişinin bir işi yapabilme kapasitesinin ya da zekasının ölçütünün o kişinin eğitim düzeyi ve sahip oldukları akademik nitelikler olduğunu öne süren credentialism kavramı çalışanların işe alınabilmesi için gereken eğitim düzeyinin, işin gerektirdiği eğitim düzeyinden fazla olması anlamına gelmektedir.

kullanarak yeni sınıf modeli oluşturmuşlardır. Bu modele göre katılımcıların %15'i kendisini prekaryaya dahil hissetmektedir (Savage vd.2013, s. 25).

Sonuç olarak prekarya kavramı yeni bir kavramdır ve güvencesiz istihdamın yükselişini ifade etmek adına önemli bir işleve sahiptir. Ancak yeni bir sınıf olmaktan çok esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin artmasıyla birçok çalışmanı ortak bir paydada toplamaktadır denebilir. Bir sonraki bölümde ise prekaryanın doğmasında başat faktör olan küreselleşme ve küreselleşme ile beraber üretim sürecinde emeğin geçirdiği dönüşümler incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜRESELLEŞME İLE EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Küreselleşme kavramı dünyada yaşayan insanların birçok yönden bütünleşmesini içeren bir kavram olmakla birlikte tek ve geçerli bir tanıma sahip değildir. Ekonomi, sosyoloji, din, kültür gibi birçok alanda küreselleşmenin tanımı yapılmıştır. Özellikle prekaryanın küresel bir topluluk oluşturması ve doğmasına neden olan kapitalizmin küresel boyutları, bizlerin küreselleşmenin genel hatları ile ne olduğuna dair bir fikir edinmemize neden olmaktadır. Tarih boyunca emeğin dönüşümünün daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için, bu dönüşümün dinamiklerinin incelenmesi gerekmektedir. Küreselleşme ise emeğin dönüşümünde ve en nihayetinde günümüz emek piyasalarının güvencesiz ve esnek haline gelmesinde en önemli faktörlerden biridir.

2.1. Küreselleşme ve Emeğin Dönüşümü

Bireylerin üretimi üzerinden değerlendirildiğinde günümüzde uygulanmakta olan kapitalist üretim biçimini, sanayi kapitalizminden ayıran en önemli değişimler küreselleşme başlığı altında ele alınmaktadır (Uca, 2014, s. 39).

Küreselleşmenin ne zaman başladığı ile ilgili birçok görüş olmakla beraber en genel anlamıyla küreselleşmenin ilk aşaması olarak coğrafi keşifler ve sömürge savaşları gösterilebilmektedir. Ardından Sanayi Devrimi ile birlikte gelen makineleşme ve en son olarak teknolojik devrimler ve hizmet sektörünün ilerlemesi küreselleşmenin diğer aşamalarını oluşturmaktadır (Bayram, 2013, s. 238-239).

Küreselleşmenin birçok anlamı bulunmaktadır. En temel anlamıyla küreselleşme, mal, hizmet, sermaye ve teknolojilerin serbest dolaşım ile, ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı hale gelmesi anlamına gelmektedir (Kesici, 2013, s. 414).

Anthony Giddens (1994), küreselleşmeyi 1990'lı yıllardan günümüze değin toplumsal ilişkilerin dünya çapında, ekonomik, siyasi ve kültürel olarak yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır (Giddens, 1996, s. 26).

Küreselleşme tüm dünyada ulusal kimliklerin, sosyal yaşamın ve sınırların küresel aşamalar tarafından belirlenmesini ifade eden bir süreçtir ve bu süreç sonunda ortaya çıkan tek bir kültür tarafından oluşan trendler bütünüdür (Hirst ve Thomson, 1998, s. 26).

1980'lerde itibaren emperyalizmin yaygınlaşması ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile birlikte tüm ülkeler için kaçınılmaz olan küreselleşme, kapitalist sermaye birikiminin bir aşamasıdır (Timur, 1996, s. 69).

Salvatore (2007) ise küreselleşmenin, teknoloji ve enformasyonun gelişmesi ile birlikte ticaretin ve sermaye hareketlerinin dünyayı çevrelemesi ve büyümesi, kişilerin ve fikirlerin hareketliliği anlamına geldiğini öne sürmektedir (Salvatore, 2007, s. 13). David Harvey (2008) ise küreselleşmeyi 1970'lerden itibaren ekonomik alandaki dönüşümlerin yansıması olarak tanımlamaktadır. Küreselleşme, dünya kapitalizminin yeniden yapılanmasının bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Harvey, 2008, s. 75).

Kimi durumlarda zamanın ve mekanın sıkışması şeklinde özetlenen küreselleşme kavramı genel hatlarıyla gerek siyasi gerek toplumsal ilişkilerin ulusları aşarak, siyasi egemenliklerin çok uluslu bir karaktere bürünmesi, ticari mal ve hizmetlerden, sanata, ideolojilerden moda kadar birçok olgunun birleşmesi şeklinde tanımlanabilir. Toplumsal ilişkiler ya da siyasi ilişkiler hatta kültür bile evrenselleşmiş görüne de nüfusunun önemli kısmının yoksulluk, işsizlik gibi problemlerle mücadele ettiği dünyanın kimi yerlerinde işler farklı yürüyebilmektedir. Küreselleşme uzun zamandır var olan bir eğilimdir diyebiliriz, ki bu eğilim Marx ve Engels tarafından da kapitalizmin eğilimlerinin meydana getirdiği bir dönem olarak tanımlanmıştır (Colas, 2014, s. 123-128).

Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını düşünen birçok görüş mevcuttur. Bu görüşlere göre küreselleşme yeni bir olgu olmamakla birlikte yüzyıllardır süregelen bir süreçtir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından coğrafi sınırların kalkması ile birlikte uluslararası alanda yaşanan yenilikler ile birlikte küreselleşme ivme kazanmıştır. (Kavrakoğlu 2002, s. 22, Rugman, 2004, s. 99). Buharlı geminin, demiryollarının ve telefonun icadı ile birlikte birinci küreselleşme çağının başladığını öne süren Friedman (2002), Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte ikinci küreselleşmenin başladığını ve günümüzde yeni olan şeyin sadece dünyanın tek bir pazar halinde birleşmesinin yoğunluğunun olduğunu öne sürmüştür (Friedman, 2002, s. 17-18).

Küreselleşmeye dair farklı yaklaşımları kısaca sınıflandırılacak olursa karşımıza üç yaklaşım türü çıkmaktadır. Bunlar 'aşırı küreselleşmeciler', 'kuşkucular' ve 'dönüşümcüler'dir. Küreselleşen piyasanın ulusal ve yerel ölçekte uygulanan politikalar

üzerinde egemen olduğu yönündeki düşünce aşırı küreselleşmecileri oluşturmaktadır. Radikaller olarak da adlandırılan aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme, ülkelerin iş birliğini kolaylaştırarak, küresel iletişim ile birlikte farklı ülkeleri ortak bir noktada buluşturup, küresel bir uygarlığı kurmaktadır (Hablemitoğlu, 2004, s. 21). Küreselleşme karşıtı olarak da adlandırabileceğimiz kuşkucular ise küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını savunmaktadırlar ve küreselleşmeyi, amaçları kar etmek olan büyük işletmelerin egemenliği, gelişmemiş ülkelerin sömürüsüne odaklanan ‘jeoekonomik emperyalizm’ olarak tanımlamaktadırlar. Kuşkuculara göre küreselleşme yeni bir olgu olmamakla beraber dünya ekonomisindeki sınırların kalkmasının yüz yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüş olduğunu iddia etmektedirler. Küreselleşme karşıtları genellikle sol görüş etrafında toplanmakta ve küreselleşmeyi, refah sistemlerini ortadan kaldırmak isteyen serbest piyasacıların bir ideolojisi olarak görmektedirler (Giddens, 2000, s. 21). Dönüşümcüler ise küreselleşmeyi dünya düzenini şekillendiren, sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin ardındaki temel faktör olarak tanımlamaktadır (Kutluer, 2006, s. 20). Dönüşümcülerin en önemli temsilcilerinden biri olan Giddens (2000)’a göre küreselleşme sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasal, teknolojik ve kültürel boyutları olan bir olgudur ve küreselleşme ile toplumların birbirine olan bağımlılığı artmaktadır (Giddens, 2000, s. 22-23).

Andre Gorz (1986) ise küreselleşme süreci ile birlikte proletaryanın artık var olmadığını dile getirerek mevcut yapının tüm dışlanmış kesimlerini kapsayan bir ‘yeni proletarya’ kavramı öne sürmüştür ve bu kavram prekarya kavramına ilham olmuştur. Gorz’un tanımladığı yeni proletarya kavramı da güvencesiz, esnek çalışma biçimleri ile çalışan yoksullar, yetenek ve becerileri dışındaki işlerde çalışanlar ve üniversite mezunlarından oluşmaktadır (Gorz, 1986, s. 77).

Friedman (2000)’a göre küreselleşmenin ardında serbest piyasa kapitalizmi yer almaktadır ve küreselleşme ülkelerin dışa açılarak ve devlet denetimini azaltarak ekonomilerinde ilerlemeler yaratacak bir olgudur (Friedman, 2000, s. 3). Örneğin 19. yy’ın sonlarına doğru Amerika’daki petrol rezervlerinin %90’ını kontrolü altına alan ve piyasadaki rekabeti baskısı altına alan Standard Petrol Şirketi, ekonominin yönünü belirlemiştir. Sennet (2005)’in bahsettiği gibi küreselleşme, eski düzeni tüketen güçleri isimlendirmenin bir yolu olmuştur. 1970’lerde ortaya çıkan büyük miktardaki sermayeler, piyasalardaki arz ve talebin bir an önce birbirini karşılayabilmesi adına işletmeleri baskı

altına almış, aynı zamanda bilgi işlem alanındaki gelişmeler dünya üzerindeki iletişimin ve mali işlemlerin de senkronizasyonunu sağlamıştır. Yeni iletişim teknolojisi, küresel kapitalizmin gelişim hızını ve alanını artırmıştır. Verimlilik esaslı yapılanma ile birlikte esneklik, örgütsel değişim, uygulanabilirlik adeta el ele vererek yeni bir düzenin kapısını aralamıştır (Castells, 2005, s. 23). Tüm bu gelişmeler doğrultusunda Fordist anlayışın hüküm sürdüğü örgütsel anlayışlara karşı koyan Japon otomobil üreticileri üretim süreçlerini yeniden planlamaya başlamıştır. Küreselleşme adına yaşanan bu değişimlerin ardında yatan iki sebep mevcuttur. Bunlardan ilki bürokrasideki ara katmanların yok edildiği yatay örgütlenme biçimidir. Örneğin IBM şirketinin 1965 yılında yönetim zincirindeki yirmi üç kademe 2000 yılına gelindiğinde yediye düşmüştür. İkinci sebep ise dar zaman aralığıdır. Bir işletmedeki sabit görevleri daha fazla sayıda geçici görevle değiştirmek anlamına gelen bu kavram dahilinde ortaya yeni bir çalışma şekli çıkmıştır. Bu yeni çalışma şeklinde bir grup insan bir araya gelmekte ve iş bittikten sonra birbirlerinden tamamen ayrılır ve hemen ardından farklı yeni grupların oluşur. (Sennet, 2005, s. 185-189).

Gerek ekonomik gerek sosyal anlamda hayatımızın her alanında etkilerini gördüğümüz küreselleşme özellikle emeğin güvencesiz hale gelmesinin ve emeğin değişen biçimlerinin temel faktörüdür. Özellikle küreselleşme ile birlikte nitelikli işgücüne olan ihtiyacın artması, vasıfsız emeğin yeni üretim süreçlerinde kendine yer bulamamasına neden olmakta ve bu da beraberinde işsizliği artırmaktadır (Özdemir, 2004, s.181).

Küreselleşmenin aynı zamanda iletişim teknolojilerinin hızla ilerlemesi ile ortaya çıkışından itibaren televizyon, gazeteler ve internetin yaşadığı dönüşüm ile birlikte haberin üretimi ve tüketimi de sınırsız hale gelmiştir. Medyanın ilerlemesi, bilişim, iletişim, uydu teknolojilerinde gelişim ve değişimler ile birlikte ivme kazanmıştır (Çalışır, 2012, s. 118-122).

Küreselleşmenin ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi ortaya atılamasa da dünyanın uzun zamandır bir dönüşüm içerisinde olduğu apaçıktır. Bu dönüşümlerden en keskin olanları ise çalışma ilişkileri açısından bakıldığında tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ve ardından sanayi sonrası toplum olan günümüz bilgi toplumuna geçiştir. Her toplum kendine has çalışma şeklini beraberinde getirmiştir. Örneğin; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş aşamasında rekabetten uzak, tarlada ya da ev içinde

çalıma şekli yerini kentlere ve fabrikalara bırakmıştır. Sanayi toplumunda standardizasyon ve kitle üretimine dayanan çalışma şekilleri ortaya çıkmıştır. Ardından gelen enformasyon devrimi ile birlikte sanayi toplumu çözülmüş ve farklı teknolojilere dayanan daha esnek üretim biçimleri ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 1997, s. 108-109).

Küreselleşme ile birlikte üretim süreçlerinin değişmesi, gelişmesi ve ortaya çıkan yeni emek biçimlerinin daha iyi anlaşılması adına geriye giderek Taylorizm, Fordizm ve Post-fordizm kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.

2.1.1 Taylorizm

Üretim biçimlerinin sistematik bir hale gelmesinde ve ardından gelen akımlara öncülük etmesinde Taylorizm büyük öneme sahiptir. Doğrudan emek sürecinin nasıl daha verimli kılınacağı ile ilgilenen bilimsel ilkeler bütünü olan Taylorizm, Frederick Winslow Taylor tarafından öne sürülmüş bir yöntemdir. Tüm üretim sürecinin parçalara bölünmesi, zihin ve kol emeğinin birbirinden ayrılması, üretimin plan dahilinde işçiye emredilmesi Taylorizmin temel ilkelerini oluşturmaktadır. Taylorizmin amacı verimliliği arttırmaktır; optimum zaman ve emek kullanımı ile üretimin artırılması üzerine dayalıdır.

20.yy. başında emeğin yeni örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkan Taylorizm, emek gücünü denetim ve disiplin altında tutmanın bir yolu olarak gündeme gelmiştir (Aglietta,1979, s. 113). Bilimsel yönetim tekniklerinin emek sürecinde kullanılması anlamına gelen bir yönetim ve örgütlenme biçimi olan Taylorizmin başlıca üç ilkesi vardır. Bunlar emek sürecinin parçalara ayrılarak basitleştirilmesi, kafa emeğinin üretimden ayrılarak merkezileştirilmesi ve işçinin yaptığı işin her aşamasının yönetim tarafından planlanması ve işçiye emredilmesidir (Braverman, 1974, s. 119).

Bilimsel yönetim kavramı, iş dünyasının biçimlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Frederick Taylor, çalışmayı akılcılaştırmak adına bir dizi ilke geliştirmiş ve bu düşüncelerinin uygulanması için genellikle fabrikalarda çalışmıştır. Taylor'un çıkış noktası fabrikalarda verimliliğin olmamasıdır. Zaman açısından verimi arttırmak adına çalışmalar yapan Taylor, görevleri küçük parçalara bölerek her bir işin yapılmasında en iyi yolun ne olduğunu bulmaya çalıştığı zaman hareket etüdüleri oluşturmuştur. Bilimsel yönetim anlayışı, işçilerin daha verimli olmasını sağlarken, herkesin aynı adımları atması da işlerin öngörülebilirliğini sağlamaktaydı. Fakat tüm yöntemlerde olduğu gibi bilimsel

yöntemin de akıldışı yönleri mevcuttur. Bu yönlerden en çarpıcı olanı ise işçilerin bir ya da birkaç işi yaptığı için beceri ve yeteneklerinin körelmesidir (Ritzer, 2011, s. 56).

Endüstriyel verimliliği sağlamanın bilimsel yöntemlerle olacağını öngören Taylor'a göre işin verimli olmasının aynı zamanda hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesinin yolu standartlaşmadan geçmekteydi (İnan, 2012, s. 205-206). Üretim sürecinde emeği, bilimsel yöntemler ile denetim altına alan Taylor'a göre çalışan işçiler, üretim sürecinin gözlemlenebilen bir parçası olduğundan dolayı bilimin nesnesi halini almakta ve kendi iradesinden bağımsız olarak hareketleri planlanabilir olmaktadır. Bu nedenle bir yönetim felsefesi olan Taylorizm, işçilerin denetlenmesinde katı ve teknik denetim uygulamaktadır (Aydoğanoglu,2011, s. 62).

Üretim üzerinde bilgi sahibi olmak, planlama ve tasarım gibi zihinsel süreçler gerektiren işler yönetime devredilmek suretiyle zihin ve kol emeği birbirinden ayrılmış ve böylece hem işçilerin bu konularda söz hakkı hem de yapılacak işler için bir niteliği kalmamıştır. Doğası itibariyle Taylorizm işçilere güven duymamaktadır ve bu sebeple iş üzerinde karar verme, iş bölümü, iş birliği gibi yetkiler işçinin elinde olmadığı sürece iş yavaşlamayacak, niteliksiz elemanlar, olabildiğince küçük parçalara ayrılmış işleri, monoton şekilde icra edeceklerdir. Taylorizm, işçiyi, işin bütününden kopartarak, işin anlamını yitirmesine neden olmuştur. İnsanı makinenin bir parçası olarak ele alması, insanın sosyal bir varlık olduğunu göz ardı etmesi ona getirilen eleştirilerin ana sorunsallarını oluşturmaktadır.

2.1.2. Fordizm

Henry Ford tarafından geliştirilmiş olan endüstriyel üretimin ilkelerini tanımlayan Fordizm kavramı Gramsci (1926-1937) tarafından 'Hapishane Defterleri' adlı eserinde, Amerikan kapitalizmindeki trendleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır ve 1930'lu yıllardan 1970'lere kadar uzanan üretim sistemini kapsamaktadır.

Henry Ford'un araba üretiminde hareketli montaj hattı kullanmaya başlaması ve günde sekiz saat çalışan işçilere beş dolar vermesi ile 1914 yılı itibari ile başlayan Fordizm akımı 1945 yılından sonra yaygınlık kazanmıştır (Harvey, 1991, s. 125). Ancak Pollard (1996)'a göre seri üretimi ilk yapan kişi 1798'de Amerikan ordusu için 10.000 adet tüfek üreten Eli Whitney'dir. Whitney, ürettiği her bir silah parçası için ayrı bir

makinede kalıp tasarlayarak ve bu parçaları birleştirerek silah üretmiştir (Pollard, 1996, s. 30).

Ash Amin (2000), 1950 ve 1960 yıllarını Fordizm'in zirve yılları olarak ele almaktadır. Henry Ford'un kitlesel üretim ve bu üretime uygun kuralları araba fabrikalarında kullandığı Fordizm'in zirve yıllarında, yoğun birikim rejimi, ekonominin monopolistik düzenlenmesi gibi birtakım isimler de kullanılmaktadır (Amin, 2000, s. 9).

Fordizmin temelinde aynı tasarıma sahip bir ürünün, kitlesel üretimi anlamına gelen standart üretim yer almaktadır. Dolayısıyla Fordist üretimin dahilinde üretilen ürünler, yalnızca belirli bir amaca göre üretilmektedir. Belirli bir ürünün renk, model, tasarım ve teknik özellikler bakımından standart üretimi, maliyetlerin düşürülmesinde etkili olmaktadır. Fordizm'in bir diğer önemli özelliği de otomasyon ile kitlesel üretimin yapılmasıdır. Maliyetlerin minimum düzeyde tutulmasını amaçlayan Fordist üretim sisteminde, üretimde standartlaşmanın ardından teknolojik olarak otomasyonun sağlanması ile kitlesel üretim ve büyük karlar elde edilmektedir. Kitlesel üretim gereği elde edinmek istenen kitlesel talep ise piyasalarda sosyal devletin etkin bir politikası ile mümkündür; bu politika ise gelir artırıcı Keynesyen politikalarlardır. Kitlesel üretim, beraberinde kalifiye düzeyi düşük olan kitlesel işgücünü getirmiştir. Bu nedenle Fordist üretim sistemi sendikal hareketlerin gelişimine zemin hazırlamıştır. Fordizmin bir diğer özelliği ise üretim sürecinde kararların merkezi birimler tarafından alınması ve bu kararların tepeden aşağıya doğru uygulanmasıdır. Bu nedenle işletme içi verimlilik ve karlılık için yapılacak tüm işlerin sıkı bir kontrol altına alındığı Taylorist ilkeler Fordist yönetim anlayışının merkezinde yer almaktadır (Suğur, 2011, s. 118-120).

Beceri düzeyi yüksek bir işgücüne ihtiyaç duymadan, üretimin yürüten bir bant üzerinde tekrar eden işlerle gerçekleştiği kitle üretim teknolojisi olan Fordizm'de niteliksiz işgücünün kullanımı, maliyetlere yansımakta ve ürünler görece daha ucuz şekilde piyasaya sürülebilmektedir (Özkalp ve Sungur, 1997, s. 416). Montaj bandı, üretim süreci dahilinde belirli görevleri yapmaya mecbur işçiler üzerinde maksimum denetim sağlamaktadır. Her iş için ayrılan sınırlı zaman, görevleri yaparken yaratıcılığı öldürmektedir. Böylece daha az sayıda, daha vasıfsız işçi üretimi gerçekleştirebilmektedir. Montaj bandı sistemi, yetenekli insanlardan çok basitleştirilmiş ve sınırlı sayıda işi defalarca yapmasını gerektirdiği için insanları robotlaştırmaktadır (Ritzer, 2011, s. 58). Fordizm, üretim arttıkça maliyetlerin düştüğü ölçekte ekonomisinin

faydalarını görmüş ve böylece birçok çokuluslu işletme kurulmuş ve daha büyük kitlesel üretimler gerçekleşmiştir. Aynı zamanda parça başı ücret sistemi ile birlikte işçiler arasında daha yüksek gelir elde etme çabası baş göstermiş ve bu da daha çok üretime sebep olmuştur (Wigfield, 2001, s. 7-9). Bunun neticesinde ürettiği ürüne yabancılaşan işçi için iş, giderek anlamsız hale gelmiştir ve devamsızlık sorunu baş göstermiştir. Bu çalışma koşullarında işçinin devamsızlık sorununu önlemek ve kitlesel üretimin, kitlesel bir talep yaratması için Ford ücretlerin artırılmasına karar vermiştir. Bu durum işçi sınıfını, tüketim konusunda kapitalist üretimin garantörü haline getirmiştir. Sonuç olarak kitlesel üretim, fiyatların düşmesine, tüketicinin artmasına ve ücretlerin artmasına yol açmıştır. Örnek vermek gerekirse 1908 yılında Ford, bir yılda 19 bin adet araba üretirken bu sayı 6 yılda 308 bine yükselmiş ve fiyatlar 490 dolar azalmıştır ve işçilere ödenen ücret 2,5 dolardan 5 dolara yükselmiştir. Fakat ardından General Motors'un, tek tip ve renkte üretim yapan Ford karşısında farklı ürünler üretmesi ve fiyatları düşürme politikası rekabet gücünü zayıflatmıştır. Fiyatların düşürülmesi, ücretleri de düşürürken kitlesel tüketim de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu durum, karşılıklı pozitif bir ilişki içerisindeki kitlesel üretim ve tüketim dengesini bozmuş ve bir kriz yaratmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan küresel kriz, Fordist üretim sisteminde birtakım değişikliklere gidilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu değişikliklerden bazıları üretimin ücretlerin görece düşük olduğu bölgelere kaydırılması, üretim aşamalarının tümünün yeniden organize edilmesidir. Fordizmin çıkmazlarını aşmak için değişiklik yoluna gitmesi, karşımıza esnek üretim sistemini çıkarmıştır. Esnek üretim sisteminde teknolojinin, üretim ilişkisinin, yönetim tarzının tüm yönleri değişmiştir (Belek, 2010, s. 23-31).

Fordizm kavramı incelenirken ortaya farklı yaklaşımlar çıkmıştır. Bunlardan biri de Fransız Düzenleme Okulu'dur. Bu yaklaşım, Fordist dönemin gelişmesinde iki temel kavramı ele alır; bunlar birikim rejimi ve düzenleme biçimidir. Birikim rejimine göre kapitalist üretim aşamalarında kitlesel üretime karşılık gelen kitlesel talep, devlet tarafından dengelenmelidir. Piyasadaki değişmeler doğrultusunda birikim rejiminin gelişmesi için kurumsal yapıların hepsinin bir uyum içerisinde yürümesi gerekmektedir. Devlet, makroekonomik politikalar ile dengeleri sağlayarak düzenleme fonksiyonunu yerine getirmektedir. Düzenleme Okulu kapitalizm sürecinde rol oynayan devletin yapısı, tüketim eğilimlerinin değişmesi, istihdam şekilleri gibi birçok farklı konuya değinmediği, sadece birikim rejimi ve düzenleme konusuna eğildiği konusunda eleştirilmiştir. Düzenleme okulunun 'birikim rejimi' olarak tanımladığı kavram, üretim ve işgücü

örgütlenmesi ile alakalı normlar, pazardaki talep biçimleri, tüketim normları, ticaret yönetim kuralları ve makro ekonomik yönleri içermektedir. 'Düzenleme biçimi' kavramı ise kanunlar, anlaşmalar ile oluşan kurumsal izlenimler, kapitalist dönüşümü güvence altına alan kurallar ve sosyal ilişkileri düzenleyen kurallar ifade edilmektedir (Amin, 1997, s. 8)

Fordizm'i, salt piyasadaki değişimlere bağlı ele alan Piore ve Sabel (1985)'in yaklaşımı ise Fordizm'de etkili olan endüstri ilişkileri, sosyolojik etmenler, sosyal refah anlayışının ortadan kalkması gibi birçok etmeni göz ardı etmiş olmakla eleştirilmiştir. Aynı zamanda Fordizm, sadece kapitalist ülkelerde görülmemiştir. Murray (1989)'in ortaya koyduğu gibi sosyalist devletlerdeki büyük işletmelerde kitlesel üretimi sağlayacak teknoloji ve Taylorist ilkeler kullanılmış ve piyasanın düzenlenmesi için üretim ve tüketim arasındaki uyum yakalanmaya çalışılmıştır (Suğur, 1999, s. 134-153).

Fordizm, kitle üretimini amaç edinen büyük ölçekli sermaye yatırımlarının, tüketicilerin değişen taleplerini karşılayamaz hale gelmesi ile kısacası esnek olmaması nedeni ile yetersiz görülmeye başlanmıştır (Harvey, 1991, s.141-142). Bu nedenle 1970'lerin sonuna gelindiğinde ortaya çıkan esnek üretim modeli ile birlikte doğan rekabet gücüne Fordist üretim rejimi yenilmiştir (Saklı, 2013, s. 113).

Fordist üretimin krize girmesindeki temel sebepler şunlardır; üretkenliğin düşmesi ve ücret artışlarının devam etmesi, piyasanın genişlemesindeki sınırlılık, Fordist üretimin düzenleyicisi olan Keynesyen politikaların yetersiz kalması ve başarısız olması ve bunun sonucunda üretimin uluslararasılaşması, değişen talep dalgalanmalarına uyum sağlamak adına stok üretim yapılması ve maliyetlerin artması (Belek, 1999, s. 169).

Fordist üretimin yaşadığı krizi atlatabilmek adına Post-fordizm'in şekillendirdiği yeni süreç ile birlikte üretkenliğin artırılması, teknolojik gelişmeler ve işçilerin vasıflarının artırılması ile birlikte emeğe olan sayısal gereksinimlerin azaltılması, düzensiz istihdam biçimleri, sendikaların engellenmesi gibi önlemler ile işçi sınıfının sınıfsal gücünün kırılması amaçlanmıştır (Belek, 1999, s. 254-255).

Fordizm kavramı özellikle prekaryayı şekillendiren esneklik ve güvencesizlik olgularının oluşmasında kaynak konumunda olmasından ötürü önemli bir kavramdır. Fordizm sonrası dönemde istihdam ilişkilerinin istikrarsızlaşması, emeğin

prekerleşmesine neden olmuştur. 1970’li yılların ardından ise değişen taleplere hızlı cevap veremeyen Fordizm yerini Post-fordizm’e bırakmıştır.

2.1.3. Post-Fordizm

1970’li yıllarda yaşanan Post-fordizm’e geçiş aşaması sosyal bilimler alanında kapitalizmin bir evresinden diğer evresine geçiş olarak değerlendirilmektedir. Bu geçiş, kapitalizmin kendisini yeniden üretme girişimi ile gerçekleşmiştir ve tanımlanırken ‘yapısal kriz’, ‘transformasyon’ gibi terimler ile birlikte ‘Post-fordizm’, ‘Post endüstrileşme’, ‘Post modernizm’, ‘Beşinci kontratiev’, ‘Post kolektif’ gibi terimler kullanılmıştır (Amin, 1994, s. 1).

Post-fordizm kelime olarak da Fordizm kavramına karşı veya onun sonrası olarak değerlendirilmekle birlikte bir birikim ve üretim rejimi olarak da tanımlanır. Post-fordizm, talepleri esnek bir üretim modeli çerçevesinde karşılamak adına işgücü ve makineleşmede uzmanlaşmanın sağlanması ile gerçekleşmektedir.

Fransız Düzenleme Okulu ,1970’li yıllardan itibaren oluşan ekonomik durgunluğu bir kriz olarak nitelendirmiş ve mevcut rejimin yapısını ve iç çelişkilerini ele almıştır. Bunun sonucunda bir çıkış yolu arayan Düzenleme Okulu, yaşanan bu gelişmelerin ekonominin kanunlarından değil, ilgili sosyal pratiklerden kaynaklandığını tespit etmişlerdir (Amin, 1997, s. 7).

1970’li yıllara gelindiğinde, Fordist üretim anlayışında gördüğümüz kitlesel üretim ve talep arasındaki denge, talep miktarının azalması ve farklılaşması ile bozulmuştur. Talep miktarı azalmış fakat aynı zamanda standart ürünlerin dışına çıkarak farklılaşmıştır; bu durumda üreticilerden beklenen miktara bakılmaksızın talebin karşılanması önemli hale gelmiştir. Böylece talebi karşılayan üretici, piyasadaki üstünlüğü de sağlamış olacaktır. Fakat Fordist üretim anlayışında bu mümkün değildir. Üretimde kullanılan teknolojinin standart olması ve talepteki farklılaşmaya cevap verecek kadar esnek olmaması bu krizin bir diğer nedenidir. Diğer bir yandan üretimdeki esnekleşme, teknolojiye olduğu kadar işgücünün de niteliklerinin değişmesi anlamına gelmektedir. Birden fazla sorumluluk ve görev alabilecek, beceri düzeyi yüksek, vasıflı işgücü yeni üretim sisteminin temel gereksinimi olmuştur. Taylorist yönetim anlayışında karşımıza çıkan dikey hiyerarşi, bu durumda yatay iş bölümüne evrilmiştir. Böylece işçilerin nitelikleri ve iş bölümü artmıştır. Artık işçilerden değişen üretim miktarı ve ürün çeşidine

göre daha fazla sayıda işlevi yerine getirmesini sağlayan zihin ve kol gücü beklenmektedir. Bu durumda işgücünde esneklik ortaya çıkmakta ve Atkinson (1984)'un esnek işletme modelinde görüldüğü gibi merkez ve çevre işçiler kavramı devreye girmektedir. Atkinson (1984)'a göre üreticiler hedeflerine ulaşmak için daha nitelikli işçilere ihtiyaç duyacaktır ve bu doğrultuda bu işçilere daha fazla ücret ve güvence sağlamak durumundadır. Daha nitelikli bu işçilere merkez işçiler denilirken, niteliği düşük ve üreticiye daha az önem arz eden işçilere çevre işçiler denilmektedir. Üreticiler, çevre işçiler üzerinden esneklik kazanmaktadır; sayıları görece daha fazla olan çevre işçiler, üretimde herhangi bir azalma söz konusu olduğunda işlerinden çıkarılmaktadır. Kitleselel üretimin talep dengesinin bozulmasıyla krizde olan Fordizm, diğere bir yol olarak da büyük işletmelerin küçük birimler oluşturarak üretime devam etme zorunluluğuna maruz kalmış ya da küçük işletmelerle iş birliğini seçmiştir (Suğur, 1999, s. 139-143).

Fordizmin krizden kurtulmasının yollarından biri, işletmelerin el değmemiş piyasalara doğru yelken açmasıyken, bir diğere yol ise işletmelerin ürettikleri çıktıların bir an önce eskimesiydi. Fordist üretimin sona ermesi ile birlikte eskiden olduğu gibi kırılğan ölçekli ekonomilere yaslanmak olası değildi ve rekabet gücünün, düşük miktarlarda düşük maliyetlerle gerçekleştirilen üretim ile elde edilmiş olması gerekiyordu. Rekabetin sağlanması için üretimin olabildiğince hızlı ve akışkan olması gerekirken, bir yandan da üretilenlerin beğenisinin geçici olması yani bir nevi 'moda' yaratması gerekiyordu. Kısaca söylemek gerekirse üreticilerin bu yeni üretim sisteminde artık değışen taleplere anında cevap vermesinin dışında, taleplerin geçiciliğini arttırmak gibi bir görev edinmeleri gerekmektedir. Fordist üretimin katı anlayışı, uzun montaj hatları, işgücünde gidilen aşırı uzmanlaşma, dikey ve katı hiyerarşi, üretimin herhangi bir noktasında açığa çıkan sorunun tüm üretim hattında gecikmeye neden olması, kitleselel üretimin getirdiği yüksek maliyetler Fordist üretim anlayışının terk edilmesinin zorunluluğuna işaretler (Gorz, 2014, s. 45-47).

90'lı yıllarda insan faktörünü neredeyse yok eden, üretimin ve işgücünün robotlaştırıldığı, Taylorizmin mabedi haline getirilmiş fabrikalar başarı elde edemez hale gelmiştir. Japonların 'yalın üretim' yöntemi ile satın aldığı fabrikalardaki işçilerin işlerine son vererek sadece doğrudan üretici işçiler ile yola devam etmesi ve bu şekilde çalışan işçilerin aynı zamanda düşünen işçiler de olduğunu ortaya koyarak üretimde elde ettikleri başarılar yeni bir düzenin ayak seslerini oluşturmaktaydı. İşte bu yeni fikir adını Japon

mühendis Ohno'dan alan 'Ohnizm', bir diğer adıyla 'Toyota' sistemidir. Bu sisteme Taylorizm'de işçilerin özyönetim sahibi olmasının, potansiyel bir başkaldırıya yol açacağı gibi bir anlayıştan ziyade işçileri daha yaratıcı, daha nitelikli hale getirmesi anlayışı hakimdir. Bu anlayışa göre üretim talebe göre esnek olmalı ve işçinin özyönetim sahibi olması gerekmektedir. Kısaca işçiler ne yapacaklarına ve ne zaman yapacaklarına kendileri karar vermeli ve tahakküm altında olmamalıdır; üretimde ne yaptıklarını kendileri anlamalı ve üretim sürecinin tamamına hakim olmalıdırlar. Fakat her bir yeni sisteme ve anlayışa getirilen eleştiriler olduğu gibi bu sisteme de işçilerin kaderlerinin kendi ellerinde olduğu bir özgürlük mü vaat ettiği yoksa toplumsal üretimde işçilerin birer 'derebeyi' olduğu feodaliteyi mi getirdiği konusunda eleştiriler getirilmiştir (Gorz,2014, s. 48-52).

Post-fordizm'de işçiler üretim sırasında, ihtiyaçlar hiyerarşisinde son basamak olan kendilerini gerçekleştirme imkanına ulaşırken, ne yaptıklarının bilincinde olurken ve kontrolü elinde tutarken bir anlamda yine kendisini işletmenin tüm amacına adanmış halde bulur. Tüm öğrenme kapasitesini, varlığını, becerilerini işyerine adanmak zorundadır. Bu açıdan bakıldığında Gorz'un (2014) da belirttiği gibi Fordizm ortaya koyduğu sermaye ve emek çatışması anlamında daha moderndir. Çünkü üreticiler ile sermaye sahipleri arasındaki ilişki bir çatışma ekseninde, fakat pazarlık halinde dönmektedir. Fordist üretimde işçiler en azından kendilerini işletmelere değil sendikalarına, kendi sınıflarına ait hissetmektedirler (Gorz, 2014, s. 60-61).

Fordist üretim biçiminde birçok ayrıntılı iş ortaya konmuş ve parçalanmış bir iş bölümü ortaya çıkmıştır. Post-fordist dönemde ise iş hayatında özelleşme, parçalanma ve tüketimde tek biçimlilik söz konusu iken Post-fordist dönemde geniş iş sınıflamaları ve emek esnekliği ve hem mal hem de hizmet sektöründe farklı ürünler üretilebilecek esnek sistemler geliştirme eğilimi söz konusudur (Argın, 1992).

Fordist dönemde işçinin kontrolü altında olan makineler yerini, Post-fordist üretim sürecinde kendini kontrol edebilen makinelere bırakmıştır. Bu süreçte yaşanan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte bilgi, üretim ve emek aracında en önemli rolü oynamıştır. Post-fordizm'in ardından artan otomasyon ile birlikte yükselen hizmet sektörü bir bilgi toplumu yaratırken her dönemde sermayenin kazandığı gerçeği bu sefer de bilişsel kapitalizm ile karşımıza çıkmıştır.

2.1.4. Bilgi toplumu ve bilişsel kapitalizm

1950'li yıllardan itibaren kapitalist toplumlarda otomasyonun üretim süreçlerinde yaygınlaşması ve refah düzeyinin artması ile sosyoekonomik yapının değişmeye başlamasını tanımlayan sanayi ötesi toplum kavramı, kimi zaman Post-fordizm kimi zaman 'ikinci endüstriyel devrim', 'enformasyon devrimi', 'teknokratik toplum' gibi ifadeler ile anılsa bile tüm bu kavramlar dünya tarihinde yeni bir döneme girildiğini göstermektedir (Şenkal, 2015, s. 2).

1970'lerden günümüze yeni bir çağa girildiğine dair çeşitli kuramsal yaklaşımlar, bilginin denetimindeki dönüşümden kaynaklanmaktadır. Endüstriyel iş gücünün azalması, hizmet sektörünün genişlemesi, iletişim ve ulaşım olanaklarındaki gelişmeler sanayi sonrası toplumu oluşturan faktörlerdir (Kumar, 1999, s. 22). Ticaret ve sermayenin yayılması ile birlikte başlayan dönüşüm çağı, bilgi teknolojilerinin gelişiminin ivme kazanması ile birlikte toplumun maddi temelini yeniden inşa etmektedir (Castells, 2013, s. 1). Yeni oluşmakta olan bu toplumun temelinde ise bilgi toplumu kavramı öne çıkmaktadır.

Bilgi toplumunun ilk ortaya çıkışının transistörün buluşu ile başladığını düşünenler olduğu gibi, matbaa, buharlı makineler, telgraf ve demiryollarının gelişmesi gibi birtakım yenilikler ile başladığını düşünenler de vardır. Ancak bilgi toplumunu kesin olarak hangi olay ile başladığını söylemek yerine insanların her dönem bilgiye ihtiyaç duyduğunun bilinmesi daha fazla önem arz etmektedir (Headrick, 2002, s. 17).

Bilginin günümüz koşullarında üretim sürecine daha fazla dahil olması bilgi toplumunun esas özelliğini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle bilgi artık üretim faktörleri arasına girmiş, emek, sermaye ve girişimcinin verimliliğini etkilemiştir. Bilginin günümüzde üretimde önemli rol alması, geçmiş dönemlerde bilginin olmadığı gibi bir sonuç çıkarmamalıdır. Ortaya konulmak istenen, bilginin bilimsel ya da metafizik olarak varlığının sürekli var olduğu fakat günümüz koşullarında üretim faktörü özelliği kazanmasıdır. Sanayi toplumunda kol gücü ile yani fiziksel gücü ile ön planda olan emek, günümüzde fikri anlamda öne çıkmakta ve küresel anlamda rekabet gücü elde etmekte önemli rol oynamaktadır. Bilgi işçileri ya da kognitif emek üreten kesim beyaz yakalı olarak tanımlanmaktadır (Yalçınkaya ve Özsoy, 2003, s. 2-3).

Bilgi toplumunda enformasyonun bu denli hızlı gelişimi ile birlikte bilgi ekonomisi oldukça sık ele alınan bir kavram haline gelmiştir. Bu duruma Hardt ve Negri (2015) İmparatorluk isimli kitaplarında ‘ekonomik postmodernleşme’ ya da ‘enformatikleşme’ adını verir (Hardt ve Negri, 2015, s. 287).

Küreselleşme olgusunu anlatırken ‘Dünya düzdür’ ifadesi ile dikkat çeken Friedman (2006)’ın bu ifadesinin argümanlarından biri Soğuk Savaş dönemi sonrası bir anda çöken Sovyet ekonomisi ile birlikte sınırların, duvarların ortadan kalkması, gizliliğin yok olması karşılıklı bilgi alışverişi yapılabilmesi ve tüm bu olaylar sonucu kurulan yeni ekonomik yapılarıdır. Bir diğer argüman ise bilgi ve teknolojilerin gelişmesi sonucu elde edilen yeni olanaklardır. 1960’lı yıllarda bir askeri proje olarak başlayan, fakat daha sonra üniversitelerde kullanılan e-posta ile haberleşmenin giderek kişisel kullanıma yansması ve haberleşmeyi kolaylaştırması ve ardından gelişen web teknolojileri değişmekte olan yapının habercisiydi. Bilişim firmalarının, insanların birbirleri ile iletişime geçmelerinde kolaylık sağlanması, internette sadece yazı ve görüntüden oluşan içeriklerin zamanla uygulamalara da dönüşmesine, internetin işletmeler tarafından iş aracı haline gelmesine yol açmıştır. Ofis işlerinin bazı ortak ticari işlemler ile finansal işlerin bilgisayarlar aracılığı ile yapılabilmesi, birçok lojistik sorunun otomasyon sistemleri ile halledilebilmesi, sınırları aşarak insanların, kurumların, devletlerin birbiri ile temasını sağlamıştır. İşte tüm bunlar küresel dünyanın nasıl düzleştiğini açıklamaktadır. Dünyanın düzleşmesinde en önemli rollerden biri ise tüm bu olanaklar sonucunda ortaya çıkan taşeronlaşmadır. Bilginin taşeronlaşması özellikle 1990’larda Amerikan şirketlerinin emek yoğun işlerini Hintli ve nitelikleri yüksek (İngilizce bilen, eski yazılım sistemlerine hakim) kişilerce yürütmesi örneğinde görülebilir. Bir başka örnek de Çin’deki ucuz maliyetli ve orta seviyede nitelikli emek gücüdür. Taşeronluk ve daha az maliyetli ülkelere doğru yapılan yatırımlar, küresel dolaşımın bir kanıtıdır. İnsanların ardından işletmelerin birbirleri ile iletişime geçebilmeleri ve kolayca alım-satım işlerini yürütebilmesinin ardından sırada emeğin esnekleşmesi gelmektedir. Piyasada monopson² olarak tanımlanan Walmart, üretimi kendisi yapmadığı halde taşeronları sayesinde müşterilerinin tüm esnek taleplerini karşılayabilen Dell, tüketicilere görece düşük fiyat

---

² Birden fazla satıcının ve tek bir alıcının olduğu iktisadi durum.

vererek tercih edilmektedir. Özellikle Walmart, üretim işlemlerini otomasyon ve ucuz emek ile sağlayarak maliyeti düşürmektedir. (İnan, 2012, s. 237-246). Görüldüğü gibi emek biçimleri değişirken aynı zamanda iş gücü piyasası esnekleşmektedir.

Robert B. Reich (1991), 'The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21.st Century Capitalism' adlı kitabında üretim faktörlerinin sermaye ve emek ikilisi olmaktan çıkıp bilgi temelli yeni faktörlerin olduğundan bahsetmektedir. Reich (1991) kitabında gelecekteki üç iş alanından bahseder ve bu alanlar kol emeğine dayanan üretim alanları, hizmet sektörü ve sembolik analitik içerikli alanlar dediği beceri ve bilgiye dayalı iş alanlarından oluşmaktadır. Sembolik analizciler olarak adlandırılan kategoriye ise araştırmacılar, tasarım ve yazılım mühendisleri, avukatlar, biyoteknoloji mühendisleri, bankacılar, danışmanlar, reklam yöneticileri, mimarlar, sanat yönetmenleri, editörler, yazarlar, yayıncılar, gazeteciler, profesörler dahil olmaktadır. Genel anlamda basit becerilere sahip üreticiler olma konumunda çalışan kişilerin işleri yaratıcılık gerektirmediğinden otomasyon tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. (İnan, 2012, s. 222-226).

Reich'den ilham alarak 'yaratıcı sınıf' adıyla bir sınıf yaklaşımı ortaya koyan sosyolog Richard Florida ise 'The Rise of the Creative Class' (2002) isimli çalışmasında tarım toplumunda ana unsurun insan emeği olduğunu, Sanayi Devrimi ile ana unsurun ham madde ve makineye evrildiğini söylerken günümüzde ise üretim sisteminde temeli oluşturan unsurun insan aklı olduğunu, insanların bilgi ve yaratıcılıkların önemli paya sahip olduğunu belirtmiştir. (İnan, 2012, s. 266-267).

Drucker (1993)'ın da kapitalist ötesi toplum olarak tanımladığı bilgi toplumunda temel ekonomik kaynak sermaye ya da doğal kaynaklar ya da emek değil bilgidir. Bilgi toplumunun sosyal gruplarını ise bilgi işçileri oluşturmaktadır. Sermayeyi kullanmayı ve tahsis etmeyi iyi bilen kapitalist yöneticiler gibi bilgi yöneticilerinin bilgi elemanlarının ortaya çıkacağını söyleyen Drucker'a göre bilgi işçilerinin proletaryadan farkı, üretim araçlarının sahibi olmalarıdır. 19. yüzyıldaki genel kanı olan, Karl Marx'ın da deyimi ile üretim biçimindeki değişikliğin, sosyal yapıyı değiştirmesi ve yeni iki sınıf olan kapitalist ve proleterleri yaratması ilk kez Sanayi Devrimi'nde gerçekleşmiştir. Yine Drucker'a göre bu geçerli bir kanı değildir zira milattan sonra 700 ile 1000 yılı arasında Avrupa'da meydana gelen teknolojik değişimler (üzenginin icadı ile şövalelerin, su tekeri ve yel değirmenlerinin enerji üretimi amacıyla zanaatkarların ortaya çıkması) yeniden tasarımı

ile feodal şövalyeler ile kentli zanaatkarları yaratmıştır (Drucker, 1993, s. 18-38). Bu doğrultuda düşünecek olursak geçmişte var olmuş olan sınıflar dahilinde yaşadığımız enformasyon çağında prekarya da yeni bir sınıf olarak varlığı tartışılabilir bir olgu olabilmektedir.

Tablo 2.1. *Endüstri toplumu ile bilgi toplumunun karşılaştırılması*

	Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
	Dev fabrika çağı	Dev beyin çağı
Periyot	Sanayi dünyası	Dijital dünya
	Erkek dünyası	Herkesin dünyası
	Sanayi kenti	Evrensel köy
Mekan	Topraktan fabrikaya	Fabrikadan büroya
	Atom	Bayt
Yapı Taşları	Kitap	Görüntü
	Kağıt	Tuş
	Çark	Çip
		Uzay gemisi
	Buhar makinesi	Bilgisayar
Araçlar	Makine	AR-GE altyapısı
	Makine altyapısı	Fikir ve buluş
	Telgraf ağı	Bilişim ağı
	Devasa fabrika	Minyatür ofis
Biçim	Hiyerarşi basamakları	Network kanalları
	İnsan vücudu ve merkezi sinir Sistemi	Beyin ve sanal şebeke sistemi
	Organik bağ	Dijital bağ

İçsel Eğilim	Sermaye birikimi	Bilgi birikimi
	Mülkiyet ruhu/ Kapitalist ruh	Enformasyonelizmin ruhu
Tehditler	İşçi-işveren savaşı	Enformasyon savaşı
	Sanayi casusluğu	Silikon vadisinde casusluk

Kaynak: Sanayi ve Bilgi Toplumu Yönetim Metaforlarının Karşılaştırılması (Alparlan ve Kutanis, 2007)

Tablo2.1’den anlaşılacağı üzere sanayi toplumu sermaye odaklı bir toplum iken bilgi toplumunda bilgi odaklı hale gelmiştir. Büyük fabrikalar yerine daha küçük ofisler üretimde yer almış ve beden gücü yerini artık insanların zihin gücüne bırakmıştır. (Çalışkan, 2014, s. 54).

1990’lı yıllardan günümüze dek dünya ekonomisinin gelişmesinde etkili olan iki eğilim vardır; bunlar *küreselleşme ve enformasyon* ile birlikte iletişim teknolojilerine dayanan *bilgi ekonomisi* kavramlarıdır. Bilgi ekonomisi sadece ekonominin yeni bir aşamasını oluşturmakla kalmamakta aynı zamanda üretim ve dağıtım süreçlerinin de tamamen değişmesi anlamına gelmektedir (Şenkal, 2015, s. 6-8). Bilgi ekonomisi temelinde şekillenen bilgi toplumunda üretim süreçleri ve dağıtım süreçlerinin değişmesi dışında tarım ve sanayi sektöründeki payın daraldığı ve hizmet sektörünün yaygınlaşarak geliştiği görülmektedir.

Tablo 2.2. *İstihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kolları dağılımı (%)*

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2005	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	21,2	20,7	7,2	50,9

2014	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	18,3	19,8	6,5	55,4
2018	19,4	19,1	7,4	54,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İşgücü İstatistikleri

Tablo 2.2’de 2005 yılından 2017 yılına kadar Türkiye’deki sektörel gelişim incelendiğinde hizmet sektörü payının giderek arttığı sanayi sektörünün ise düştüğü gözlemlenmektedir. Mavi yakalılarının yerini beyaz yakalı çalışanlara bırakması ile yaşanan süreç katma değeri, artık üretimin değil tasarımın bir süreci haline getirmiştir. Bu değişimle birlikte bilginin işlenmesi, geliştirilmesi, kullanılması ve dağıtılmasında çalışan kişilere bilgi işçisi denilmiştir. Günümüzde herhangi bir planlama, araştırma, analiz, tasarım, organizasyon, programlama, pazarlama gibi görevlerde yer alan kişilere ya da bilginin aktarılmasında, alınıp satılmasında rol oynayan, bilgiyi kendi işinde kullanan kişilere bilgi işçisi denilmektedir (Erdem, 2005, s. 548).

Bilgi üretiminin artmasıyla beraber sermaye, nitelikli ve maddi olmayan emeği kendi parçası haline getirmek ve bu emeği üretenlerin bilgi ve becerilerinin niteliksizleştirmek için uğraşmaktadır. Maddi olmayan emeği yani kognitavyayı ayrı bir sınıf olarak değerlendirmek tartışma konusu olsa da görmezden gelmemek gerekmektedir (Yurtsever, 2016, s. 121). Söz konusu soyut emek ile birlikte yeni bir kavram olan kognitif emek kavramı karşımıza çıkmaktadır. Marx ve klasik dönem ekonomistlerinin metayı sadece maddi olan değil satış eylemine konu olan her şey olarak tanımlamışlardır. Bu anlamda kognitif emek yani bilişsel meta üretiminin, bilişim teknolojilerindeki değişim ile birlikte kas gücünden ziyade entelektüel yetenekler kullanılarak gerçekleştirilmesi klasik anlamdaki emek üretiminden ayırt edici özelliğidir. Bilişsel metayı soyut metadan ya da maddi metadan ayıran belirleyici ana özellik mallardaki bu çeşitlilik değil üretim sürecinin niteliksel farkıdır (Şahin, 2014, s. 63-66).

Örneğin, Alvin Toffler (1996) tarım toplumunun, yepyeni bir uygarlığın doğması ile sona erdiğini, bu uygarlığı yani sanayi devrimi ile gelen yeni toplumu, ikinci dalga olarak tanımlamıştır. Enformasyon ile üçüncü dalganın, aile yapısını, siyasal sistemleri ve ekonomiyi parçalayarak, toplumdaki her bireyin değerlerini değiştireceğini öne sürmüştür. Üçüncü dalga, yeni bir yaşam tarzını beraberinde getirmiştir ve bu yaşam

tarzının kuralları arasında standartlaşma, senkronizasyon, merkezcilik yer almamaktadır (Toffler, 1996, s. 27). Toffler bahsettiği üçüncü dalga kuramında çalışanların daha bağımsız daha üretken ve bir makine uzantısı olmaktan ziyade asıl üreten kişi olduğunu öne sürmektedir. Yeni çalışan profili, sanayi endüstrisindeki gibi birbirinin yerine geçebilen işgücünden ziyade daha bağımsız, genç ve niteliklidir. Toffler, yeni bir işgücünü temsil eden, rutinden hoşlanmayan, esnekliğe alışkın çalışanlara Toffler 'Cognitarya' adını vermiştir (Toffler, 1997, s. 49).

Endüstriyel toplumda çalışma kavramı aileye bir hizmet olarak görülmekteyken bilgi toplumunda esnek çalışma, risk alma, takım çalışması gibi kavramlar önem kazanmıştır. İnsanlar arası haberleşme teknoloji üzerinden gerçekleşen bir haberleşme haline gelmiştir. Küresel piyasalar, sınırların kalkması, yeni teknolojilerin kullanımı günümüz kapitalizminin ayırt edici bir özelliğidir. Adım adım ilerleyen geleneksel kariyerler artık mevcut olmamakla birlikte, çalışanlar artık çalışma hayatları süresince becerilerini değiştirmeden ilerleyemez hale gelmiştir. Artık uzun vadeli işlerin yerini projeler ve çalışma alanları almakta ve işyerindeki bağlar zayıflamakta ve bununla birlikte çalışanlar işe ve kendilerine olan güvenlerini kaybetmektedir (Sennet, 2008, s. 20-25).

Küreselleşmenin emeğin yapısında yarattığı değişiklikler esnekleşme ve güvencesizleşme kavramları ile açıklanabilmektedir. Bunun dışında değişen dünyada bilginin üretim sürecinde oynadığı aktif rol nedeniyle insanlar bu esnek ve belirsizlikler ile dolu işgücü piyasasında emeklerine yabancılaşmaktadır. Geçmiş dönemlerde teknolojinin hızlı gelişimine ilişkin rahatsızlıklar insan ruhuna olan etkilerinden ziyade iktisadi etkilerinden kaynaklanmaktaydı. Fakat zaman içerisinde teknolojik ilerlemelerin insanlığı kurtuluşu olduğu yönündeki düşünceler pek parlak gelmemeye başlamış ve bu durum fabrikalarda çalışanların makineleri düşman olarak görüp nefret duymasına ve makinelere hasar veren ayaklanmalara neden olmuştur. Fakat günümüzde teknolojik gelişme ile insan ruhu arasında büyük bir boşluk olduğu yönündeki görüşler sıkça dile getirilmektedir. İnsanlar kendilerini işlerinde ifade edemez hale gelmiş ve doğa ile arasındaki bağ kopmuştur. Makineler, yönetilmek için insanlara ihtiyaç duymaz hale gelmiştir ve bu durum modern çağda insanların işlerine, doğaya ve topluma yabancılaşmasına neden olmuştur (Pappenheim, 2002, s. 29-33).

Bilginin bu denli yoğun kullanımını işgücü piyasasında nasıl esnek ve güvencesiz bir ortam yarattığı sorusunun cevabı ise tabii ki kapitalizmde gizlidir. Bilişsel kapitalizm, bilgi toplumunun çalışma ekonomisi açısından incelenmesini önemli kılan bir diğer önemli kavramdır. Bilişsel kapitalizm kuramının temellerine, Fransız ve İtalyan düşünürlerden Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin *Kapitalizm ve Şizofreni* (1972) adlı kitabında, Michael Foucault'un biyopolitika çalışmalarında (1978-1979), Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* (2000), *Çokluk* (2011) ve *Ortak Zenginlik* (2011) üçlemesinde rastlanmaktadır. Modern teknolojiler köleleştirme, tahakküm, yabancılaşma arasındaki karşıtlığın üstesinden başarıyla gelmekte ve kapitalizm, sibernetik bir şekilde insanları ve makineleri tek bir düzlem üzerinde küresel bir şekilde işleyen canlı bir tür mega makineye entegre etmektedir (Vandenberghe, 2008, s. 885).

Endüstriyel kapitalizmin ardından gelen bu yeni evre, teknolojinin geliştirdiği yeni emek biçimlerini yani zihin emeği, maddi olmayan ve dijital emek biçimleri merkezinde şekillenmektedir. Üretim sürecinde hammaddeler yerine insan zekasının ana unsur olması, sürecin standartlaştırılmasını zorlaştırmaktadır ve emek süreçlerinde değişimleri beraberinde getirmektedir. Yeni emek süreçlerinde bilgi ve beceri önemli bir rol oynarken, öğrenme, eğitim ve çalışanların daha fazla bireyselleşmesi, yargı ve takdir yetkilerinin artması, fikir paylaşımını destekleyen ve kolaylaştıran bir altyapı söz konusudur (Peters ve Bulut, 2011, s. xxx1-xxx11). Ancak bilgi ekonomisinde, çalışanlar piyasa ve çalışma şartları üzerindeki yetkilerini kaybetmektedir (Greider, 2003, s. 28). Kapitalizm kitlesel işsizliği yapılaşştıran bir yolda ilerlemektedir. Otomasyon ve bilgisayarlaşmanın gelişimi ve ilerleyişi karlılığı belirlemede temel etken olmuştur ve üretim sürecinde emeğin payı gittikçe azalmaktadır (Bora ve Erdoğan, 2011, s.30). Aynı zamanda da üretim, hizmet üretimi haline gelmektedir. Üretimin bilgisayarlaşması ve hizmet sektörüne kayması emeğin homojenleşmesine sebep olmuştur. Bu emek maddi olmayan soyut emek olma yolunda ilerlemektedir (Hardt ve Negri, 2015, s. 291-297).

Guy Standing'in prekarya kavramının öne çıkmasında bilişsel kapitalizmin ve hizmet sektörünün gelişmesi önemli rol oynamaktadır. Artık işletmeler her an değişime hazır olan, sürekli risk almaları gereken ve prosedürlere daha az bağlı kalan çalışanlardan

oluşmaktadır ve bu düzen bir freelance tasarımcıdan³ taşeron bir işçiye kadar birçok insan için geçerli bir sistemi işaret etmektedir. Kısacası ucuz ve esnek emek, yeni bilişsel kapitalizmin örgütlenme koşullarının temelini oluşturmaktadır (Uzunoğlu, 2015, s. 184).

Özetlemek gerekirse emek piyasası nitelik bakımından, hizmet sektörünün artan payı ile kol gücünden ziyade zihinsel emeğin ön plana çıktığı bir piyasa haline gelmiştir. Bu durumda ortaya kognitif emek kavramı ortaya çıkmıştır. Bilgi toplumunun ilerlemesi ile birlikte fikir işçileri olarak tabir edilen beyaz yakalıların da kapitalizmin bilişsel boyunduruğu altına girmektedir. Yeni emek piyasası daha esnek, güvencesiz, kuralsız ve daha riskli bir piyasadan oluşmaktadır.

Emeğin dönüşümü, güvencesizliğin ve esnekliğin anlamı ve boyutlarının neler olduğu konusu aydınlandıktan sonra tam anlamıyla kavranabilmektedir. Prekarya kavramı dahilince sıkça kullanılan esnek ve güvencesiz sıfatlarının ne anlam ifade ettiğini açığa kavuşturmak gerekmektedir.

2.2. Güvencesizlik ve Esneklik Boyutlarında Emeğin Dönüşümü

2.2.1. Güvencesizlik

Prekarya, güvencesizliğe karşı politik bir hareket yaratmasından ötürü aslında güvencesizlik kavramının toplumsal manada görünür kılınmasına neden olmuştur. 1999-2000 yıllarında Milano’da kurulan Chainworkers Crew (Zincir İşçileri Ekibi) çatısı altında, büyük perakende satış zincirlerinde, süpermarket zincirlerinde ve medya, bilgi teknolojileri gibi yaratıcı işlerde çalışan ve güvencesizlik temelinde bir araya gelen çalışanlar, yaptıkları eylemler ile cezaevinden farksız olan çalışma koşullarına dikkat çekmek istemişlerdir. 2000 yılında ise McDonalds ve PizzaHut fast-food zincirlerinde yarı zamanlı çalışanlar ‘Güvencesizliği Durdur’ sloganı ile güvencesizlik ve sosyal dışlanmaya karşı yürüyüş düzenlemişlerdir. 2003 yılında Fransa’da kurulan ‘Intermittent (Düzensizler) Hareketi’ ise yarı zamanlı ve düzensiz çalışan sahne işçileri tarafından başlatılmış ve ardından birçok yönetmen ve oyuncunun katılımı ile güvencesiz çalışmaya karşı kamuoyu oluşturan bir harekete bürünmüştür. İlk olarak 2001 yılında İtalya’da

---

³ Freelance, yapılan işlerin bir firmadan bağımsız olarak ve çalışanların kendi istedikleri ortamda, kendi istediği zaman diliminde gerçekleştirdiği çalışma şeklidir.

MayDay adı verilen alternatif 1 Mayıs kutlaması 2006 yılına gelindiğinde 300 bin kişinin katılımıyla güvencesiz çalışanların dayanışma gününe dönüşmüştür. Dünyada son yıllarda artan küresel hareketler neticesinde kol emeği entelektüelleşmiş, zihin emeği ise kitleselleşmiştir. Bu iki farklı emek türü arasındaki ayırım ise önemsiz hale gelmiştir. Bunun nedeni ise iki emek türünün esnekleşerek güvencesizleşmesidir (Oğuz, 2011, s. 12-15). Dünya çapında güvencesiz yaşam ve çalışmaya karşı kimisinde sınıf bilinci olan kimisinde olmayan gruplar, tek bir ortak noktada bir araya gelerek seslerini duyurmak istemektedir.

Emeğin güvencesiz biçimleri her türlü emniyetsiz, esnek sömürüyü ifade etmektedir ve güvencesiz emek sistemine dahil olanları prekarya kavramının içerisinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Hem çalışma hem de yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyen güvencesizlik, kapitalizmin yapısal bir özelliği olarak görülmektedir. İşgücü piyasasının güvencesizleşmesi 1980'li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal ekonomi politikaları ile giderek artmıştır (Güler, 2015, s. 155-156).

Güvencesiz çalışma kavramı Fransız sosyo-ekonomi literatüründe çalışmanın anlamındaki değişimin açıklanması amacı ile sosyal dışlanma⁴ kavramı ile ilişkili kullanılmıştır (Munck, 2013, s. 751). Sosyal dışlanma, işsizlik, güvencesizlik gibi nedenlerden dolayı toplumsal bağların zayıflaması ve kişilerin temel gereksinimlerden yoksun kalarak geleceğe dair umutsuz, sosyal politik haklardan mahrum hale gelmesini ifade etmektedir (Sapançalı, 2005, s. 53). Çalışanlar, güvencesiz bir emek piyasasında yer alırken aynı zamanda belirsiz ve önceden tahmin edilemeyen koşullarda çalışmaktadırlar. Bu nedenle sosyal güvence, sosyal koruma gibi birtakım haklardan mahrum olmaları nedeniyle çalışanlarda sosyal dışlanma yaratan yoksunluklar ortaya çıkmaktadır.

Güvencesizlik, sektör, işletme kapasitesi, ücret, pozisyon fark etmeksizin her çalışanın maruz kaldığı parçalı yapıya sahip işgücü piyasasının genel bir karakteridir

---

⁴ Sosyal Dışlanma: Ekonomik ve yapısal nedenlerle sistemin dışında kalan bireylerin, sosyal, siyasal ve kültürel süreçlerden uzak kalması anlamına gelmekle beraber küreselleşme sonucu oluşan yoksullukları açıklamak için kullanılan işlevsel bir kavramdır (Tartanoğlu, 2010, s. 9-10).

(Özüğurlu, 2006, s. 278). Güvencesiz çalışma, çalışanların işveren tarafından ön uyarı yapmaksızın işten çıkartılabilmesi, çalışma saatlerinin işverenin isteğine bağlı belirsizliği, ücret gelirlerinin düzensizliği, yine işverenin isteğine bağlı işin fonksiyonlarının değişmesi, ücret dışındaki sosyal hakların ve ödemelerin sınırlandırılması, iş güvenliği⁵ mekanizmalarının ortadan kalkması anlamına gelmektedir (Trucker, 2002'den aktaran Özüğurlu, 2006, s. 279). Güvencesiz çalışma, emeğin giderek değersiz kılınması, emek koşullarının kötü gidişatı anlamına gelmekle beraber iki süreçte ortaya çıkmaktadır. Bu süreçlerden ilki küçük girişimlerin iktisadi faaliyetlerinin artan oranda geçicileşmesi ve vasıfsız işgücü istihdamının artması iken ikinci süreç, işgücü piyasasının sektörler, firma büyüklükleri, meslekler, toplumsal kimlik ve gelir grupları tarafından yine artan oranda parçalanmış olmasıdır (Aguilar, 1997, s. 375).

Prekarya kavramının özünde de aslında proletaryadan farklı olarak ayrı bir sınıf olmasından ziyade güvencesizlik ve esnekleşme ile birlikte emeğin değişen biçimlerinden doğan belirsizlik ile yaşamaya çalışan insanların bulunduğu ortak payda vardır. Standing'in (2015) ortaya koyduğu prekarya kavramını incelerken, emeğe dair yedi tip güvence karşımıza çıkmaktadır. Bu güvenceler sırası ile emek piyasası güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği, gelir güvenliği ve temsil güvenliğidir (Standing, 2015, s. 26).

Emek piyasası güvenliği, makro seviyede yeterli gelir getirici fırsatların mevcudiyeti anlamına gelmektedir. İşverenlerin keyfi bir şekilde işten çıkarmalarına karşı korunmaları ve aykırı davranan işverenlere mali yaptırım uygulanmasını içeren güvenlik çeşidi ise istihdam güvenliğidir. Çalışanların belirli seviyelere yükselebileme fırsatı, vasıflarının geçersiz hale gelmesinin engellenmesi, statü ve gelir bağlamında yukarı hareketlilik sağlayabilmesi iş güvenliği kapsamına girmektedir. Çalışma güvenliği, çalışma saatlerinin sınırlandırılması, düzensiz çalışma saatlerinin ayarlanması, meslek hastalıklarına karşı korunma ve yine iş kazalarından kaynaklanan maliyetlerin karşılanması gibi yöntemler anlamına gelmektedir. Çalışanların çıraklık ya da çeşitli

---

⁵ Bahsi geçen iş güvenliği kavramı, bu çalışmada Standing (2015)'in ele aldığı anlamda kullanılmakta ve çalışanların belirli bir mevki elde edebilme becerisi, vasıflarının giderek geçersiz hale gelmesi, statü ve gelir açısından dikey hareketliliğin sağlanması yönündeki fırsatlar anlamına gelmektedir.

mesleki eğitimler ile vasıf kazanmasına yönelik fırsatları içeren güvence ise vasıfların yeniden üretiminin güvenliğidir. Kapsamlı bir sosyal güvenliğe sahip olmak, gelir eşitsizliğinin azaltılması gibi yöntemler ile sabit bir gelir elde edilmesi gelir güvenliği kapsamına girmektedir. Son olarak temsil güvenliği ise bağımsız sendika, grev hakkı gibi kazanımlar ile emek piyasasında söz sahibi olmayı kapsamaktadır (Standing, 2015, s. 26).

Bu çalışmanın ana hatlarından olan prekarya kavramı ise önceden değinildiği gibi bu güvencelerden yoksun kalanları tanımlamak adına kullanılmaktadır. Güvencesizlik küreselleştikçe prekarya kavramı da iş gücü piyasasında kendisine daha çok yer bulabilecek bir kavramdır.

2.2.2. Esneklik

15. yy.'da İngilizceye giren esneklik, insan davranışlarında da değişen koşullara uyum sağlayabilmek anlamına gelmektedir. Önceden belirlenmiş olan standartlar ve kurallarda yaşanan sapmaya esneklik denilmektedir. Genel anlamıyla çalışma hayatında esneklik, gerek ekonomik gerek sosyal alanlarda yaşanan değişimler ile birlikte değişebilirlik ya da bu değişimlere ayak uydurabilme yeteneğidir. Kuralsızlaşmayı da beraberinde getiren esneklik hem üretim hem de çalışma ilişkilerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir. Esneklik sosyal refahın yayılmasında bir araç olarak görülebilirken aynı zamanda kapitalizmin bir unsuru olarak örgütlenmeye ve güvencesiz çalışmaya (Çelik, 2007, s. 2), negatif etkileri olan bir etkidir (Katrinli ve Günay, 2009, s. 18)

Gorz'a (2014) göre esnek çalışma biçimlerinin toplam istihdam içerisindeki oranı her geçen gün artmaktadır ve günümüz dünyasının en büyük toplumsal gerçeğidir (Gorz, 2014, s. 72).

1980'li yıllarda çeşitli neoliberal söylemler ülkelerin emek piyasalarının giderek esnekleşmesi gerektiğini vurgulamış ve karşılaşılan her olumsuzluğun nedeninin esnekliğin uygulanmaması ya da reformların emek piyasalarında yetersiz olması olarak görülmüştür. Küreselleşme, her geçen gün daha da kendini gösterirken işletmeler esnekleşme konusunda bir rekabete girmiştir. Bu durum da güvencesiz çalışan sayısını yükseltmiştir (Standing, 2015, s. 19-20). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Dünyada İstihdam ve Toplumsal Durum Eğilimleri 2016 yılı raporuna göre dünyada güvencesiz istihdam toplam istihdamın %46'sından fazlasını oluşturmaktadır ve bu oran yaklaşık 1,5

milyar insana denk gelmektedir. Aynı raporun 2017 verilerine bakıldığında ise güvencesiz istihdam oranının %42.5 olduğunu ve bu rakamın 2019 yılında %42.7'ye yükselmesinin beklendiğini görmekteyiz. (http-1).

İstihdam ilişkilerinin esnek hale getirilmesindeki temel amaçlardan biri ücret maliyetlerinin düşürülmesidir. Bu durum ise özellikle nitelikli işgücünün ucuz işgücü haline gelmesine neden olmaktadır. Eğitim alanında yapılan değişiklikler ile öğrencilerin iş gücü piyasasına geçişini hızlandırmak adına yapılan stajyerlik ise yine işverenler için ucuz işgücü anlamına gelmektedir. Üniversite mezunu işsiz sayısının bu denli yüksek olduğu bir ortamda Ulusal İstihdam Stratejisi birçok eleştiriye maruz kalmaktadır. Aynı zamanda esnekleşme trendleri işgücünü hem birçok güvenceden yoksun bırakmakta hem de taşeronlaşma, esnek emek biçimlerinin uygulanması gibi yöntemlerle kayıt dışı istihdamı artmasına da neden olmaktadır.

Güvencesiz çalışma, esneklik ve kuralsızlaştırma kavramları birbirinden ayrılamayan kavramlar olmakla beraber kuralsızlaştırma ve esnek çalışma biçimleri güvencesiz çalışmayı hızlandırmaktadır (Çelik, 2007, s. 2).

Kuralsızlaştırma ve esneklik kavramları güvencesiz çalışma kavramı ile bütünleşik kavramlardır. Bu iki kavram sınıflar arası ve sınıf içi çatışmaların derinleşmesine neden olmaktadır. Emek piyasası esnekliği neoliberal ideolojiler açısından zorunlu görülmekte ve işe alma/işten çıkarma süreçlerinin basitleştirilmesini sendikal hakların zayıflatılmasını, sosyal yardımların azaltılmasını ve toplu iş sözleşmeleri aracılığı ile koruyucu düzenlemelerin kaldırılmasını içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2015, s. 159).

Genel geçer bir tanımının yapılması zor bir kavram olan esneklik birçok açıdan belirsiz, karmaşık ve çok yönlü anlamlara sahiptir. Esneklik kavramını tartışmanın ideolojik olduğu ve sosyal ilişkilerin yeniden organize edilmesi için yeni yaklaşımlara yasallık kazandıran bir kavram olduğu yönünde de görüşler mevcuttur (Meulders ve Wilkin, 1987, s. 5). 1970'lerden itibaren çalışma ilişkilerinde ortaya çıkan değişikliklerin sebebi olarak gösterebileceğimiz esnekleşme, üretim yapısının, çalışma yerlerinin ve teknolojilerin değişmesi ile birlikte yeni çalışma şekilleri yaratmıştır. Küreselleşme ve sonucunda artan uluslararası rekabet karşısında işletmelerin mevcut konumlarını korumak istemeleri, esnek çalışma biçimlerini yaygınlaştırmıştır (Yavuz, 1995, s. 14).

Kapitalist ülkelerin Post-fordist bir çağa girdiğini savunan Michael J. Piore 'ye göre işletmeler esnek hale geldikçe, tekrar eden monoton işler azalacak ve bu işletmelerde düşük nitelikli işgücüne talep azalacaktır. Esnek çalışma beraberinde örgüt yapısının da daha esnek olmasını getirmekte ve işletmeler daha az bürokratik ve hiyerarşik olacaktır. Bu durum da tam zamanında üretim, tam zamanında bağlantı sağlama ve üretim kültürü gibi yönetim uygulamalarında da değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Esnek üretim ve beraberindeki uzmanlaşma, işgücünün niteliğini ve kalitesini arttırdığı için çalışanlar yönetim ile birlikte emek süreçlerini tartışabilmekte ve iş birliği yapabilmektedir (Özkalp ve Sungur, 1997, s. 417-418). Fordist üretimde karşılaşılan herhangi bir anlaşmazlık söz konusu olduğunda örgütlenen çalışanlar sendikalar vasıtasıyla devreye girebiliyor ve istismar edilemiyordu. Daha sonra ortaya çıkan Fordist krizi, işletmelerin kar oranlarını arttırmak için ücretleri belirli bir seviyede sabit tutarak üretkenliği artırma yoluna gitmesini gerekli kılmıştır (Belek, 2010, s. 113). Örneğin, çalışanları sürekli denetleyen denetleyicilerin olmaması ve çalışanların özyönetim ve özdenetim ile sisteme adapte olmaları hem maliyeti düşürmekte hem de iş kontrolünün sağlanmasına imkan vermektedir. Bu şekilde hem işi denetleyenlere gerek kalmamış ve maliyet düşmüş olur hem de çalışanlar öz denetim sahibi oldukları için işletmeye yani kapitalist sisteme uyumlu hale gelir bir nevi işçi sınıfı ehlileştirilir (Belek, 2010, s. 114).

Diğer yandan Fordist üretimdeki gibi montaj hattındaki her makinenin başında bir işçinin olmasına artık gerek kalmamaktadır. Bilgisayarlı sistemler sayesinde işçiler aynı anda birkaç makinenin kullanmış olacak ve böylece emek gücünden tasarruf edilmiş olacaktır. Hatta daha da ileriye giderek makinelerin insan işgücünün yerini aldığını söylemek yanlış olmayacaktır (Belek, 2010, s. 114-115).

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişimler çalışma yapısında köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir. Stratejik öneme sahip yüksek vasıflı çalışanlar, kayıt dışı istihdam, esneklik, taşeron gibi farklı çalışma biçimlerinin artmasında teknolojinin önemli bir etkisi vardır. Teknolojik gelişmeler, işletmeler için rekabet gücünü koruma mecburiyeti getirmiştir; esneklik ise bu gücün korunması için en iyi yöntemlerdendir. Esnek çalışma işverenlere avantaj sağlarken çalışanlar için olumsuz etkiler taşımaktadır. Esneklik, çalışanlardan sürekli hızlı olmalarını, değişime her an hazır olmalarını ve formel prosedürlere daha az bağlı kalmalarını beklemektedir (Şenkal, 2015, s. 157)

Esnek emek piyasası içerisindeki işlere bağlanmak, işin gerektirdiklerini sevmek, çalışanların dünyadaki yerlerini sahip oldukları yetenekler ile ya da icra ettikleri iş ile belirlemeleri kaderlerine boyun eğmeleri anlamına gelmektedir. Günümüz esnek emek piyasası çoğu çalışan için işlerini meslek olarak benimsemelerine engeldir (Bauman, 1999, s. 55-56).

Üretim sisteminin esnekleştiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki esnek uzmanlaşma olarak adlandırılan kavram Piore ve Sabel'in dile getirdiği bir modeldir. Bu modele göre kitle üretimi küresel ekonomik kriz, petrol krizi, değişen ticaret trendleri gibi faktörler sebebiyle zayıflamıştır. Eskiden olduğu gibi sabit olmayan ve değişkenlik gösteren talepleri karşılamak için işletmeler esnekleşmeli ve küçülmelidir. Esnekleşme ve uzmanlaşmanın paralel olarak ilerlediği bu modelde işçiler Fordist sistemin aksine tüm üretim hattına hakim teknolojik gelişmelerden nasibini almış yeni bir zanaatkarlıktan bahsedilir. Bir diğer yaklaşım ise yalın üretim, bir diğer adıyla Japon üretim sistemidir. Zanaatkarlık türü üretim ile kitlesel üretimin faydalı yanlarının birleşimi olarak görülebilen bu sistem organizasyonel, bilimsel ve felsefi bileşenlerden oluşur. Yalın üretim sistemindeki bilgisayar destekli teknoloji, tam zamanında üretim sistemin bilimsel yanını oluşturur. Sistemin sürekli gelişmesini sağlayan ve tüketicilerin tatmin olmasına dayanan yönü felsefi bileşenlerini oluştururken işletme yapısındaki uyum ise organizasyonel bileşeni oluşturmaktadır (Belek, 2010 s. 38-40).

Esnek çalışma biçimleri ile ilgili birçok farklı detaylı tanım bulunmaktadır. Kimi zaman esneklik içsel ve dışsal olarak kimi zaman ise fonksiyonel ve sayısal olarak kategorilere ayrılmaktadır. Looise vd. (1998) esneklik tiplerini iki alana ayırarak incelemişlerdir. Öte yandan Meulders ve Wilkin (1987) ise esnekliği sayısal ve fonksiyonel esneklik olarak ayırmış ve hem içsel hem de dışsal esneklik olarak alt kategoriler oluşturmuştur. İç esneklik, değişiklikler karşısındaki mevcut işgücünün kullanımı anlamına gelmektedir. Firmaların dış işgücünü dahil edebilme kabiliyetleri ise dış esnekliktir. Fonksiyonel esneklik işgücünün nitelikleri ve farklılıklarını kapsarken, sayısal esneklik ise iş miktarlarındaki değişikliklerdir (Lastra, Alcazar ve Gardey, 2014, s. 3).

2.2.2.1. Fonksiyonel Esneklik

Bilgi teknolojisi ve yalın üretim teknikleri ve örgüt yapılarındaki değişimler bürokratik hiyerarşide azalmaya yol açmış ve üretimde sadece fiziksel değil zihinsel

katkının da olması gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Furaker, 2006'dan aktaran Özdemir ve Parlak, 2011, s. 30). İşverenlerin işleri işletmenin amaç ve hedeflerine göre ayarlamasını ifade eden fonksiyonel esneklik, üretim sisteminde ya da teknolojide yaşanan değişimlere göre çalışanların aynı iş yerinde farklı işleri yapabilmesini ifade etmektedir (Andersen ve Mailand, 2005, s. 24).

İşletmelerin işgücü organizasyonu ile ilgili olan fonksiyonel esneklik, sayısal esnekliğin karşıt anlamlısıdır. İşgücünün farklı şekillerde kullanılmasını gerektiren fonksiyonel esneklik çalışanların çok yönlü becerilere sahip olma, değişik işlerde çalışabilme ve karmaşık işlere uyum gösterebilmeleri ile ilgilidir (Meulders ve Wilkin 1987'den aktaran Şen, 199-2000, s.39). Farklı nitelik ve becerilere sahip işçileri farklı işlerde çalıştırılabilme potansiyeli barındıran fonksiyonel esneklikte Atkinson'un merkez işçiler adını verdiği çalışanlardan birçok beceriye sahip olması beklenmektedir ve buna karşılık olarak daha yüksek ücret ve görece daha fazla iş güvencesine sahip olmaktadır (Özkalp ve Sungur, 1997, s. 419).

2.2.2.2. Sayısal Esneklik

Sayısal esneklik, piyasada değişen talep miktarına, ekonomi ve teknoloji alanında değişen şartlara göre işgücü miktarının ve niteliğinin değişmesine anlamına gelmektedir (Doğrul ve Tekeli, 2010, s. 14). İşletmelerin işgücünü azaltması ya da çoğaltmasına imkan veren bir esneklik türüdür. Atkinson Modeli'nde gördüğümüz merkez işçilerin aksine işgücü niteliği düşük olan işçiler çevre grubunu oluşturmaktadır. Çevre işçiler, kendi arasında da ikiye ayrılmakta olup birinci grupta yer alan işçiler tam zamanlı çalışmakta ve daha az ücret almaktadır. İkinci grup çevre işçileri daha esnek bir grubu oluşturmakta ve tam zamanlı olmayan ilk gruba göre daha az ücret alan ve sayıca daha fazla olan işçilerden oluşmaktadır (Özkalp ve Sungur, 1997, s. 420). Atkinson Modeli'nin çevre-merkez işçilerindeki çevre işçileri kapsayan sayısal esneklik modelinde çevre işçiler eğitim düzeyi daha düşük, ücretleri daha az olan ve taşeron çalışan işçilerdir (Belek, 2010, s. 41).

İşgücünün esnek kullanımı sırasında iki tür sayısal esneklik mekanizması ile gerçekleşmektedir; bunlar dışsal ve içsel sayısal esnekliktir. İşletmelerin ihtiyaç halinde sayısal ve zamansal olarak ayarlayabildiği bir esneklik olan dışsal sayısal esneklik, işe alım ve işten çıkarma konusundaki kuralların yumuşatılarak ihtiyaca göre çalışan işe alabilmeyi ifade etmektedir (Monastiriotis, 2003, s. 6).

İşsel sayısal esneklik ise çalışma sürelerinde yapılan değişiklikleri ifade etmektedir. Bir diğer deyişle işgücü maliyetlerinin kontrol edilmesinde ve rekabet gücünün artırılmasında çalışma saatleri ve dağılımlarının ihtiyaca göre belirlenmesidir. Bu esneklik türü işverenlere kriz dönemlerinde fayda sağlarken bir yandan da kayan iş süresi, yoğun çalışma haftası gibi çalışma zamanını belirsiz kılan unsurlar ile iş ilişkilerinde olan süreklilik, düzenlilik gibi özelliklerin kaybına ve çalışanların ücret ve sosyal güvence bakımından zararına neden olmaktadır (Zeytinoglu, 2012, s. 161).

Ücret esnekliği, sayısal esneklik kapsamında yer alan bir uygulamadır ve işletmelerin ücretler üzerindeki politikalarını ve ücret miktarlarını değişen işgücü piyasasına göre ayarlayabilmelerini ifade etmektedir (Yavuz, 1995, s. 33). Ücretlerin aşağı doğru esnek olduğu bu esneklik tipinde ekonomik daralmanın yaşandığı dönemlerde istihdam hacminde bir azalmaya gidilmeden işgücü maliyetlerin azaltılabileceği düşünülmüştür (Ongan, 2004, s. 132).

Ücretlerin hem bireysel hem de kurumsal anlamda performans odaklı belirlenmesi anlamına gelen ücret esnekliği, ekonomideki dış ticaret hadlerine ve enflasyondaki değişikliklere göre ücretlerin ayarlanması ve işletmelerin verimliliklerine oranla ücretlerde değişikliğe gitmesi gibi iki temel hususu içermekle birlikte toplam ücretin çalışanlara asgari yaşam düzeyi sağladığı anlayıştan bir kopma anlamı taşımaktadır (Şen, 1999-2000, s. 35-36).

2.2.2.3. Esnek Emek Biçimleri

Sayısal esneklik ortaya bir takım çalışma modelleri çıkarmıştır (Belek, 2010, s. 122). Vardiyalı çalışma, kısa süreli çalışma, kaydırılmış çalışma, sıkıştırılmış iş haftası, evden çalışma ve yarı zamanlı çalışma esnek çalışma biçimlerindedir.

Günlük çalışma süresinin vardiyalara bölünerek, işletme açısından üretimin durmadan devam etmesi anlamına gelen vardiyalı çalışmada çalışanlar, dönüşümlü olarak günün belirli saatlerinde kendi özel hayatlarına vakit ayırarak ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Ekonomik kriz, sipariş daralması ya da üretim sırasında yaşanan aksiliklerden dolayı günlük ve haftalık çalışma sürelerinin normalin altına indirildiği ve ücretlerin de buna göre ayarlandığı esnek çalışma biçimi ise kısa süreli çalışmadır. Kaydırılmış çalışma ise talep yoğunluğunun fazla olduğu zaman ve pahalı makinelerin bekleme süresinin azaltılması söz konusu olduğunda günlük çalışma süresinin fazla mesai

ücreti verilmeden uzatılması anlamına gelmektedir. Sıkıştırılmış iş haftası ise toplam iş süresinin daha az sayıda iş gününe dağıtılmasını ifade etmektedir. Bu çalışanlar için daha çok serbest zaman ve daha fazla mesleki eğitim, işveren için ise giderlerin azalması anlamına gelmektedir. En yaygın görünen esnek çalışma biçimi olan evden çalışma ise genellikle çalışanların kendi evinde, işverenin denetimi altında olmadan sözleşme gereği mal ve hizmet üretimidir (Katrinli ve Günay, 2009, s. 29). Evden çalışma kavramı işyeri ile bilgisayar telefon vs. vasıtasıyla bağlantı kurularak işin bir kısmının ya da tamamının evde yapılması anlamına gelmektedir. Evden çalışma modelinde iş yeri ortamından uzak olmanın verdiği işe aidiyet duygusunun eksikliği bir dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletme açısından ise performans değerlendirmesi ve denetimindeki zorluk, çalışan kişilere işle ilgili verilen verilmesi konusundaki güvensizlik gibi dezavantajları mevcuttur (Belek, 2010, s.142,143). Evden çalışmanın olumsuz yanları ise şu şekilde özetlenebilir:

- İşe aidiyet duygusunun azalması
- Personel değerlendirme ve denetiminde zorluk yaşanması
- Çalışma saatlerinin belirsizliği

Evden çalışma, iş ve boş zaman arasındaki sınırların belirli olmaması ve çalışanların nerede ve ne zaman çalışacaklarına kendilerinin karar vermelerinden dolayı iş ve iş dışı roller bakımından dengesizliğe yol açmaktadır (Naswall vd., 2008, s. 5). 1990'lı yıllardan itibaren bilgisayar ve iletişim sektörlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte iş yeri dışında evden çalışmada formel sektörde yaygınlaşmıştır. Özellikle grafikerlik, tasarımcılar, editörler, reklamcılar tarafından evden çalışma oldukça sık tercih edilmektedir.

Tele çalışma da tıpkı evden çalışma gibi işin belirli bir kısmının işyeri dışında yürütülmesidir. Tele çalışmanın evden çalışmadan farkı ise bilgisayarlar ile çalışıldığı için mekan olarak birçok alternatifin mümkün olmasıdır (Belek, 2010, s. 144-145). İşin iş yeri dışında yürütülmesi ile, çalışanların iş yükünün artması, işyerine bağlılığın azalması, denetim gücünün zayıflaması gibi birtakım dezavantajları vardır. Örneğin uzaktan ve bir kuruma bağımsız olarak çalışan gazeteciler çoğu zaman işlerinin karşılığı olan ödemeleri almakta zorluk yaşamakta, işlerin sürekliliğinin olmamasından ve bundan dolayı çoğu zaman maddi anlamda sıkıntı çekmektedirler.

Yarı zamanlı çalışma özellikle bilgisayar teknolojisinin gelişmesi, hizmet sektörünün payının artması ve otomasyona geçişin hızlanması ile birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. Çalışma hayatında teknolojinin hızla ilerlemesi, çalışanların ücretlerinin ya da emekli maaşlarının düşük olması sebebiyle, ikinci bir işi ya da emeklilerin yeniden çalışması gibi seçenekler ile yarı zamanlı çalışma zorunlu hale gelmiştir (Centel, 1992, s. 86-87). Yarı zamanlı çalışma Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 1994 tarihinde ‘Yarı Zamanlı Çalışma Sözleşmesi ve Önerisi’ adıyla yayınlanmıştır. Yarı zamanlı çalışmaya birtakım kurallar getiren bu önerilere göre yarı zamanlı çalışanlar örgütlenme, iş güvenliğinden yararlanabilme, ayrımcılığa karşı korunabilme, tam zamanlı çalışanlarla eşit haklara sahip olabilme gibi birtakım güvenceler içermekteydi. Yarı zamanlı çalışan işçiler işletmeler için işleri yapan doğrudan emek gücünden sayılmamaktadır yani nitelikli işleri yapan asıl işçiler dışında kaldıkları için ücretleri de daha düşük olmaktadır. Aynı zamanda yarı zamanlı çalışanların işletmenin hedeflerini gerçekleştirme konusunda tam zamanlı çalışanlar kadar istekli olamayacakları, karar alma süreçlerinde yer almamaları, daha niteliksiz işlerde istihdam edilmeleri, işyerinde sosyalleşmede zorluk yaşamaları gibi bir takım olumsuz yanları olduğunu düşünenler kadar, yarı zamanlı çalışanların tam zamanlı çalışanlara göre iş ve yaşam dengelerini koruduğu ve işletmeler ile daha rahat uyum sağlayabileceği gibi bir takım görüşler de vardır (Belek, 2010, s. 131-133).

Yarı zamanlı çalışmanın işletmeler tarafından tercih edilmesinin sebeplerinden biri iş yükünün azaltılmak istenmesi ve bu şekilde rekabet gücünün elde edilmesidir. Yarı zamanlı çalışma, çalışma süresini uzatırken çalışmanın yoğunlaşmasına da olanak sağlamaktadır. Çoğu zaman yarı zamanlı çalışma, iş hayatına yeni giren gençler ya da halihazırda okul hayatına devam eden gençler arasında yaygınlık göstermektedir. Kadınların yarı zamanlı çalışmayı tercih etmesinin sebebi de ev içindeki sorumlulukları nedeniyle iş yaşam dengesini sağlamasının mecburiyetinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda kadınların emek piyasasındaki hacminin artışı da yarı zamanlı çalışmayı arttıran bir unsurdur (Belek, 2010, s. 133-134).

Tablo 2.3. *Yıllara göre Türkiye’de tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışan yüzdesi*

Yıllar	Tam Zamanlı Çalışan Yüzdesi	Yarı Zamanlı Çalışan Yüzdesi
2000	% 90.6	%9.4
2001	%93.8	%6.2
2002	%93.4	%6.6
2003	%94.0	%6.0
2004	%93.9	%6.1
2005	%94.4	%5.6
2006	%92.4	%7.6
2007	%91.9	%8.1
2008	%91.5	%8.5
2009	%88.9	%11.1
2010	%88.5	%11.5
2011	%88.3	%11.7
2012	%88.2	%11.8
2013	%87.7	%12.3
2014	%89.4	%10.6
2015	%90.1	%9.9
2016	%90.5	%9.5

Kaynak: OECD, tam ve yarı zamanlı istihdam oranları (http-2).

Tablo 2.3’de 2000-2016 arası kadın ve erkek toplam yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışan istatistiği verilmiştir. Yarı zamanlı çalışan yüzdelерinin hep aynı seviyede kaldığı özellikle 2008 krizi sonrası en yüksek seviyelere çıktığı gözlemlenmiştir. Tam zamanlı çalışan sayısının ise aynı dönemlerde azaldığı ve yarı zamanlı çalışan oranları gibi aynı seviyelerde kaldığı görülmektedir.

Çoğu zaman işsizlikle mücadele yöntemi olarak kullanılan yarı zamanlı çalışma ile çalışanların çalışma süreleri azaltılarak tek bir işte daha fazla kişi çalıştırılmaktadır. Örneğin İskandinav ülkelerinde emekli olacak çalışanlara aynı işte yarı zamanlı çalışma olanağı sağlanarak işin diğer kısmına ise genç çalışanlar istihdam edilerek işsizliğin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. (Miyakoshi, 2001’den aktaran Belek, 2010, s. 138).

Standart çalışma formlarının giderek dışına çıkılarak yeni çalışma biçimleri ile giderek yaygınlaşan esneklik uygulamalarından bir diğeri de sıfır saat sözleşmeleridir. Sıfır saat sözleşmeleri özellikle İngiltere’de 2008 krizi ardından gelir güvencesizliği ile

birlikte artan eşitsizlikler ile birlikte giderek esnekleşen işgücü piyasası ile ortaya çıkmıştır. Bu sözleşme türü esnekleşen piyasa yapısında güvencesiz çalışmanın yapısal niteliğini ortaya koymaktadır (Güler, 2015, s. 160). Ülkemizde 4857 sayılı İş Kanunu'nda 'çağrı üzerine çalışma' kapsamında yer alan çalışma biçimi sıfır saat sözleşmesine en yakın çalışma biçimini ifade etmektedir (Man, 2015, s. 93). Fakat yarı zamanlı çalışmanın bir biçimi olan çağrı üzerine çalışmada, çalışanlar ister çalışsın ister çalışmasın haftalık yirmi saatlik ücret hakkına sahiptir ve çalışma saatleri aylık ve haftalık olarak belirlidir. Sıfır saat sözleşme daha düzensiz ve sürekli olmayan bir çalışma biçimi ortaya koymaktadır ve daha belirsiz bir sözleşme biçimini ifade etmektedir.

Çalışanların belirli bir işveren için herhangi bir çalışma süresi belirlenmeden kabul ettiği ve dolayısıyla ücretin de garanti altına alınmadığı bir çalışma ilişkisi ortaya koyan sıfır saat sözleşmelerde işverenler sadece ihtiyaç oldukları zaman çalışanları işe çağırmakta ve ücretlerini ödemektedir. Asgari bir çalışma süresi düzenlenmeden, sözleşmede işverenler herhangi bir yükümlülük almadan çalışan temin edebilme imkanına sahiptir. Emek piyasalarının geçirdiği dönüşümle birlikte atipik çalışma biçimlerinin artması sonucu ortaya çıkan sıfır saat sözleşme kavramı da çalışma ilişkilerinin giderek güvencesiz hale gelmesi ve çalışma koşullarının giderek belirsizleşmesi anlamına gelmektedir ve bu durumdan en çok etkilenen kesim sosyal koruma kapsamına daha az dahil olanlar yani kadınlar ve gençlerdir. İngiltere'deki CIPD (The Chartered Institute of Personnel and Development) raporlarına göre işverenlerin sıfır saat sözleşmeyi tercih etmesinin en önemli nedeni sürekli değişkenlik gösteren talepleri karşılayabilmek adına bir esneklik sağlamasıdır. Ayrıca yine aynı kurumun 2013 verilerine göre İngiltere işgücünün bir milyondan fazlası bu sözleşmeler kapsamında çalışmaktadır ve bu sözleşmelerin en yaygın olduğu sektörler kamu sektörü ile gönüllü çalışan kuruluşlardır (Man, 2015, s. 94-96).

Esnek çalışma düzeninin verimlilik üzerine olan etkisi konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Bunlardan birisi ise Hicks ve Kimonski (1981) tarafından yürütülen çalışmanın sonucunda esnek çalışmanın verimlilik üzerinde bir etkisi olmadığı fakat, iş yerindeki baskı ve kontrol altında olma duygusunun çalışanlar üzerindeki algısı konusunda teşvik edilebilecek bir düzenleme olduğu yönündedir (Hicks ve Kimonski, 1981, s. 340).

Esnek çalışmanın olumlu algılanmasındaki faktörlerden en önemlisi iş yaşam dengesinin kurulmasına olanak sağlamasıdır. İş dışındaki aktiviteler ve iş üzerinde esneklik, sosyallik ve bireysellik ve kontrol sahibi olmak anlamına gelen iş yaşam dengesi, bireyin hem kendisinin hem de ailesinin ihtiyaçlarının hem de çalışma ortamından kaynaklanan ihtiyaçlarının uyumlu hale getirilmesi ile sağlanmaktadır. İşletmeler verimliliklerini arttırmak hem de nitelikli çalışanları elinde tutabilmek adına çalışanlarının iş ve iş yaşam dengesini dengede tutmak istemektedir. Esnek çalışma modelleri ile çalışanlar işyeri dışında da işletmelerin amaçları doğrultusunda çalışma imkanı bulmuş ve aynı zamanda iş yeri dışındaki hayatında da rollerini kolayca yerine getirmiştir. Bu sayede bireylerin işe bağımlılığı artarken paralel olarak verimlilik de artmıştır ve devamsızlıklarda azalmıştır (Katrinli, Günay, 2009, s. 12-14). Devamsızlık nedeni ile aksayan üretimin fazla mesai ile telafisi ve bunun sonucunda fazla ödeme yapılması yerine işletmeler esnek çalışma modellerini uygulayarak hem üretim maliyetlerini aza indirmiş hem de çalışanların devamsızlıklarını önlemiş bulunmaktadır (Örücü ve Kaplan, 2001, s. 101).

Sennet (2008)'e göre esneklik, beraberinde bir düzensizlik getirmiştir. Esneklik, her ne kadar çalışanlara özellikle iş-yaşam dengesi adına daha çok özgürlük getiriyor gibi gözükse de aslında esnek zamanlı çalışma sistemi çalışanlar üzerinde yeni bir kontrol ağı yaratmıştır. Esnek çalışma modellerinden evden çalışma örneğinde olduğu gibi esnek zamanlı çalışma, işverenler üzerinde birtakım kaygılar yaratmaktadır. Bu kaygılar, kimi zaman işin nasıl yapılacağı ve ne zaman biteceği konusunda olduğu gibi kimi zaman da iş yerinde olmayan çalışanlar üzerindeki kontrolün yitirilebileceğine dair kaygılardır. İşverenler, bu kaygıları gidermek adına, çalışanları aramak, internet üzerinden gözetim altında tutmak, sık sık e-postalar atmak, küresel konumlama sistemi (GPS) ya da diğer teknolojiler ile çalışanların nerede bulduklarını izleme, klavyede hangi tuşlara bastığının izlenmesi (Binark, 2012, s. 53) gibi birçok kontrol mekanizması geliştirmiştir. Bu nedenle çalışanlar, çalışmak istedikleri yeri seçmekte özgür olsalar bile emek süreci üzerinde kontrole sahip olamamaktadırlar ve diğer çalışanlara göre daha fazla gözetim altında olmaktadır. Hepsinden de önemlisi işyerinden özel yaşama kayan gözetleme, çalışanların mahremiyet hakkını giderek daraltmaktadır.

Ülkemizde 2015 yılında %18,5 olan genç işsizlik oranı, 2016 yılında %19,6, 2017 yılında ise %20.8'dir (http-3). Giderek artan genç işsizliği, özellikle eğitim seviyesi

yüksek gençlerin her geçen gün daha da esnek emek piyasası içerisine girmek zorunda kalmasına güvencesizlik ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. İş bulma umudu kalmayanların tam ve sürekli istihdam beklentisi olmadan, güvencesiz işlerde çalışmaları oldukça yaygın bir durumdur. Bu nedenle çoğu zaman geçici işlere, güvencesiz çalışmak ile işsiz kalmak arasında kalan gençler her geçen gün prekaryaya dahil olmaktadır.

Kısaca güvencesizlik, iş güvencesinden ve çeşitli sosyal haklardan yoksun olma halini temsil etmektedir ve bireylerin sürekli gelecek kaygısı duymasına, yabancılaşmasına ve sosyal dışlanmaya sebep olmaktadır. Her sektörden meslek gruplarının değişen çalışma koşulları karşısında kendisini güçsüz hissettiği, giderek kırılğan hale gelen ve esnekleşen iş gücü piyasasında özellikle işsiz kalma korkusu çalışanları çaresizleştirmektedir. Kendisini çaresiz hisseden ve çalışmaya bir kölelik gözüyle bakan çalışanlar üretim sürecinde kendilerinde hiçbir denetim hakkı bulamamakta ve bu da günden güne işe ve kendilerine yabancılaşmalarına neden olmaktadır.

2.2.3. Türkiye’de esneklik

Türkiye’de esnekleşme adına uygulanan işgücü politikalarının ortak özelliği sermayenin rekabet gücünü artırmak amacı ile güvencesiz çalışma biçimlerini meşrulaştırmak olmuştur. Türkiye’de güvencesiz çalışma kavramının gelişimi 1980 yılından günümüze kadar geçen bir süreyi kapsamaktadır. Ülkemizde güvencesiz çalışma kavramının gelişimi iki süreçten oluşmuştur. Bunlardan ilki eylem planları karar ve stratejiler; ikincisi ise yasal değişikliklerdir. 24 Ocak 1980 Kararları, Türkiye’de neoliberal dönüşümü başlatan ilk aşama olarak değerlendirilmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 2003 yılında kabul edilmesi güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması anlamında en önemli süreçlerden biri olmakla beraber bu kararlar, emeği üretim maliyeti olarak basit bir metaya indirgeyen bir düzenleme olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca 5502 sayılı Kanun ile sosyal güvenliğin tek bir çatı altında toplanması İş Kanunu’nda tanımlanan esnek çalışma biçimlerinin sosyal güvenlik alanında da yer almasına neden olmuştur. 2008 krizinden sonra ise ülkemizde güvencesiz çalışma, yeni biçimler ile ve daha yaygın şekilde karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik Sigortası Fonundan bir yatırım aracı olarak yararlanılması konusundaki tartışmaların yoğunlaşması, kıdem tazminatı fonu, bölgesel asgari ücret, geçici iş ilişkisi yeni esneklik biçimlerine örneklerdir (Güler, 2015, s. 168-171).

1990'lı yıllardan itibaren Avrupa'da artan işsizliğin çözümü için ortaya atılan esneklik stratejilerinin asıl amacı işsizliğin azaltılması değil azalan kar oranlarının arttırılmasıdır. Neoliberalizm dahilinde artan işsizlik ile baş etmek için Avrupa Birliği yeni iş sahaları oluşturma, kadın istihdamını arttırma gibi birtakım konulara değinmiştir. Bu hususta oluşturulan Essen Stratejisi (1994) esnek çalışmanın yaygınlaştırılması konusunda Avrupa Birliği Stratejisi'nin temelini oluşturmuştur. Türkiye için ise esnek çalışma biçimleri söz konusu Avrupa Birliği Stratejileri ile gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda esnek çalışma uygulaması Ulusal İstihdam Stratejileri ile hayata geçirilmiştir. Bu stratejiler kapsamında esnek çalışma biçimlerinden mevzuatta bulunmayanların yasal hale getirilmesi, kadın ve genç istihdamı gibi konular yer almıştır. (Koşar, 2004, s. 103-107).

Temel politikası işgücü piyasasındaki güvence ve esnekliğin sağlanması olan Uluslararası İstihdam Stratejisi (2017)'ne göre güvence ve esnekliğin sağlanması 1970' yıllara kadar hakim olan Fordist üretim tarzının yerine Post-fordist üretim anlayışının gelmesine bağlı olarak küresel ekonomideki bir takım yapısal dönüşümlere ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır (Güler, 2015, s. 177). Uluslararası İstihdam Stratejisi'nin 2012 yılı programının içerdiği dört politikadan biri işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi olmuştur. Bu programda çalışma hayatının esnekleştirilmesi, ülkemizdeki işgücü piyasasını katı olduğu ve istihdamın arttırılması amacıyla 'güvenceli esneklik' kavramı ile işe girişlerin kolaylaştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda Ulusal İstihdam Stratejisi'ne daha hazırlık aşamasında, söylendiği gibi tüm sosyal tarafların bir araya geldiği şekilde hazırlanmadığı yönünde sendikalar tarafından eleştiriler getirilmiştir (Çelik, 2012, s. 15-17).

İstihdam sorununa kalıcı bir çözüm getirmek amacı ile bir Ulusal İstihdam Stratejisi hazırlanması öngörülmüştür ve temelinde işgücü piyasasındaki yapısal sorunların çözülmesini, orta ve uzun vadede büyümenin istihdama olan katkısının arttırılarak işsizlik sorununa çözüm sağlanmasını hedefleyen strateji 2009 yılında başlamıştır. Strateji, belirli süreli çalışma, özel istihdam büroları, geçici süreli çalışma, evden çalışma, iş paylaşımı, uzaktan çalışma gibi esnek istihdam biçimlerine yönelik düzenlemeleri içermektedir (Müftüoğlu, 2011, s. 9).

Türkiye'de 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik kriz ile birlikte IMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere kapitalizmin uluslararası kurumlar aracılığı ile verdiği

taahhütler neticesinde 24 Ocak 1980 kararları ile yapısal uyum programı uygulanmaya başlanmıştır. Üretim sürecinin esnekleşmesini hedefleyen bu program ile Türkiye'nin küresel üretim ağına eklenmesi amaçlanmıştır. Çalışma hayatında emeğin baskı unsurları tarafından ele geçirilmesi ile kayıt dışı istihdam artmış ve emek piyasaları arzu edilen esnek yapıya ulaşmıştır. Böylece hem ulusal hem de uluslararası sermaye açısından Türkiye ucuz emek cenneti haline gelmiştir (Müftüoğlu, 2011, s.8).

Türkiye'de esnekleşme konusu 1980'lerden itibaren yeni uygulanmaya başlanan üretim organizasyon sistemleri ile de incelenebilmektedir. Sümerbank, Petkim gibi birçok kamu kuruluşu ile Koç, Sabancı, Şişe Cam gibi özel sektör kuruluşları, dünyada giderek artan küreselleşme ile artan rekabet doğrultusunda bu yeni organizasyon yönetimleri ile esnekleşmeye başlamıştır (Veznedar, 1998, s. 175). Ardından 1990'lar ile birlikte daha sistematik yöntemler uygulanmaya başlanarak, yasaların esnetilmesi yönündeki çalışmalar ağırlık kazanmıştır.

Ekonomik krizler de esneklik uygulamalarına geçişte önemli bir etken olmakla beraber 1994 krizi ile 1998 krizinin de sendikalar ve işçiler ile uzlaşmaya varılarak esneklik ile atlatıldığı görülmektedir. 1995 yılında ekonomik kriz nedeni ile sendika, işçiler ve işverenlerin anlaşmaya vararak ücretsiz izin, dönüşümlü çalışma, esnek çalışma yöntemleri uygulanmış ayrıca yasaların katılığına rağmen toplu iş sözleşmeleri ile uygun normlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Sabancı, 1999, s. 4-5). Kısaca Türkiye'de yaşanan 1994, 1998, 1999 ve 2000 krizlerinde esneklik ve esnek üretim biçimlerine olan ilgi artmıştır.

Türkiye'de esneklik mevcut iş gücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayamayan çalışma hayatı kurallarının daha esnek hale getirilerek, daha az mevzuat daha az kural ve serbestlik arayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Ücret esnekliği, ücret dışı işgücü maliyetlerinde esneklik, fonksiyonel esneklik, iç esneklik, çalışma saatlerine esneklik gibi birçok konu üzerinde durulmuştur (Çalışma Hayatında Esneklik, TİSK, 1994, s.6-7). Türkiye'de esneklik koşullarının güncel hale gelmesi ile birlikte sendikaların gücü azalmış, dayanışma grevleri yasaklanmış, atipik istihdam türleri artmıştır.

Türkiye'de esneklik uygulamaları temelinde bütünsel kalite yönetimi, üretim organizasyon sistemleri ile birlikte imalattan hizmet sektörüne kadar esnekleşme trendi hızla yaygınlaşmıştır. Örneğin ISO 9000 belgesi, ISO 14000 belgesi alımı esnekliğin

yaygınlaşma göstergelerinden biri olmakla beraber söz konusu belge otomotiv sektöründen kimya, petrol, lastik, plastik sektörü ile bilgisayar, finans gibi hizmet sektörlerinde de kullanılmaktadır (MESS, 1999, s. 7).

Ülkemizde esneklik, kriz dönemlerinde artan bir uygulama olmakla beraber taşeronluk, kaçak işçi çalıştırma, geçici işçi, mevsimlik işçi, istisna akdi, kapsam dışı personel, özel güvenlik görevlisi, belirli süreli hizmet akdi, ihbar önellerinin azaltılması ya da kaldırılması, yarı zamanlı çalışma, ücretsiz izin, toplu işten çıkarma, çalışılan süreyle orantılı ödeme, vardiyalı çalışma, sıkıştırılmış iş haftası, performansa dayalı ücret sistemleri, toplam kalite yöntemleri, evden çalışma gibi bir çok yöntem ve yeni çalışma biçimleri ile birlikte uygulanmaktadır.

Türkiye’de esnekleşmenin uygulanması özelleştirme konusu ile paralel incelenebilmektedir. Yaygınlaşan esneklik ile birlikte devlet elindeki işletmeler satılmaya başlanmış ve devlete bağlı kurumların sayısının çok olması küresel yeniliklere açık olmaması nedeni ile özelleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EMEĞİN PREKARİZASYONUNUN GAZETECİLİK MESLEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Küreselleşmenin yeni aşaması olarak görülen bilgi çağı, sanayi toplumunun artık geride kaldığını ve emek piyasalarının bu doğrultuda değiştiğini, günden güne esnekleştiğini göstermektedir. Bilgi çağında yaşayanlar, bilgi toplumunu oluşturmaktadır ve bilgi toplumu mavi yakalı işçi sınıfı yerine beyaz yakalıların üzerinden yükselmektedir. Vasıflı işgücünün, esnek emek piyasalarında, sanayi toplumunda proletaryanın içine düştüğü, güvencesiz, yabancılaştırılmış, sendikasılaştırılmış bir emek haline geldiğini gözlemlemek için gazetecilik mesleği yerinde bir örnek teşkil etmektedir. Birer fikir işçisi olması, emek sürecinde zihinsel anlamda rol alması ve medya sektörünün tekelleşerek büyümesi, gazetecilik mesleğini prekarya dahilinde incelemek adına gerekli sebeplerdendir. Çalışmanın bu gazetecilik emeğinin nasıl prekerleştiği incelenmiştir.

3.2. Bir Beyaz Yakalı Olarak Gazeteciler

Bu bölümde beyaz yakalı olarak tanımlanan gazetecilerin, basın sektörünün değişen yapısı ile birlikte geçirdiği dönüşüm ve bu dönüşümlerin, sektöre verdiği zarar ile birlikte gazetecilik emeğinin prekerleşmesine nasıl zemin hazırladığı açıklanmıştır.

Beyaz yakalı olarak tabir edilenlerin kimler oldukları uzun zamandır tartışma konusu olmakla beraber net bir tanımlama yapılamamıştır. Beyaz yakalı çalışanların yürüttükleri işlerin heterojen olması belirli bir tanım yapılmasının önünde engeldir. Beyaz yakalı denildiği zaman akla mimarlar, mühendisler, yöneticiler geldiği gibi kamu çalışanları ya da hizmet sektöründe çalışanlar da gelmektedir. İnsan emeği kafa ve kol emeğinin birliği ile gerçekleşmektedir ve bu iki emek birbirine bağlıdır ancak yine de beyaz yakalıların işlerinin, fiziksel çabaya oranla zihinsel bir çaba gerektirdiğini söylemek daha doğru olacaktır. Zihinsel çabaları fiziksel çabalarına baskın gelen, genellikle otoriteye daha yakın durabilen ve görece eğitilmiş çalışanlar beyaz yakalı olarak tanımlanmaktadır (Erdayı, 2012, s. 70-71).

5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun'da gazetecilik, 'Bu Kanunun şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir' şeklinde tanımlanmıştır (5953 Sayılı Basın İş Kanunu, m.1). Ürettikleri ürünlerin, çoğu zaman okuyucu kitlesine ulaşırken

yoğun bir zihinsel süreçten geçtiği, bilgi birikimleri ve deneyimlerini sürekli olarak kullandıkları için gazeteciler beyaz yakalı çalışan grubuna dahil olmaktadır.

Ulaşmaya çalıştığı kişiler için bilgi toplayan ve bu bilgiler ışığında aydınlatan, düşündüren kişiler olarak gazeteciler, teknolojilerin hızla ivme kazanan değişmesiyle becerilerini geliştirmek ve bu yönde donanımlı olmak zorunda kalmışlardır. İnternet gazeteciliği gibi yeni iş alanlarının doğması, yeni medya ile medyanın birleşmesi bu endüstride çok farklı alanların doğmasına sebebiyet vermiştir ve her farklı alan yeni iş tanımlarını ve sınıflandırmaları da beraberinde getirmiştir (Yılmaz, 2015, s. 193). İşte bunun içindir ki gazetecilik mesleğini seçen her birey günümüz koşullarında kendisini her geçen gün daha da yenilemek zorunda kalmakta, birçok işi aynı anda yapabilecek kapasitede olma zorunluluğu ile daha çok baskı altına girmektedir.

3.2.1. Prekerleşen emek: Gazetecilik

Neoliberalizmin yaratmış olduğu güvencesiz emek, prekaryanın ortaya çıkma koşullarını yaratırken hayatımızın her alanına egemen olmaya başlayan esneklik kavramı dahilinde güvencesizlik ve belirsizlik ile kuşatılmış bir toplum olan prekarya ve prekerleşen emek kavramları öne çıkmıştır (Vatansever, 2013, s. 2). Özellikle esnek çalışma biçimleri denildiğinde akla gelen mesleklerden biri gazeteciliktir. Gazeteciler, başta fikir işçisi olmalarıyla gerek bir kurumda gerek bağımsız olarak çalışabilme imkanlarıyla kimi zaman sahada kimi zaman plazada çalışan ve özellikle medya sektörünün tekelleşmesi ardından sömürülen bir kesimi oluşturmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte kitle iletişim araçları da tekelleşmiştir. Türkiye’de de 90’lı yıllara gelindiğinde medyanın yapısında değişiklikler olmuştur. Medya giderek siyasal ve ideolojik bir güç olarak kullanılmak adına başka sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşların ilgi alanına girmiştir ve gazeteci patronların yerini iş adamı patronlar almaya başlamıştır (Sabuncuoğlu, 2016, s. 591). 1980’li yıllardan itibaren başlayan dışa açılma süreci neticesinde her sektör kendi içerisinde yenilenme sürecine girmiştir. Yaşanan bu değişimler, o zamana kadar gazeteci kökenli medya sahipliğinin yerini sermaye sahiplerine bırakmasına neden olmuştur. Bu süreç içerisinde medya patronlar tarafından yönetilen yani sermayenin egemen olduğu bir sektör haline gelmiştir (Bulunmaz, 2011, s. 237-238).

1990'lı yıllardan sonra özel televizyonların yayın hayatına başlaması ve devlet tekelinin kalkması ile birlikte sermayelerin medya sektörüne yönelmesi, medya sektörünü yeniden yapılandırmıştır (Kaya, 1999, s. 633). Braverman (1974)'a göre iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte emek süreci tasarlanma ve uygulanma bakımından ikiye ayrılmıştır ve sermaye, üretim sürecinin tasarlanmasını ele geçirmiştir (Braverman, 1974, s. 35). Gazeteciler basından medyaya geçiş olarak tanımlanan, plazalara taşınan çalışma ortamlarının ve holding sahibi patronlarının karşısında üretim sürecinde aktif olarak yer alamamaktadırlar.

Gazetecilik mesleği, 1990'lı yıllara kadar Basın İş Kanunu'nu ve sendikal anlamda örgütlenme bakımından iyi koşullar altında çalışmakta iken, 2000'li yıllardan itibaren işsizlik, kayıt dışı istihdam gibi birçok sorunla karşılaşılan bir meslek haline gelmiştir. Bu sorunları oluşmasının sebebi ise basın sektörünün holdingleşmesi, düşük karlara rağmen büyük sermayelerin basın sektörünü üretim yapılan bir sanayi tesisine dönüştürmesidir (FES, 1998, S.6-13'den aktaran Öztürk, 2017, s. 96). Bu nedenle gazetecilik ve medya sektörü sendikal örgütlenmenin engellendiği ve çalışma koşullarının düzensizleştiği, işsizliğin ve emek sömürsünün arttığı bir alan haline gelmiştir (Seçkin, 2010, s. 62).

2002 yılından itibaren medya sektörü ülkemizde reklam gelirlerindeki artış ve teknolojinin hızlı ilerlemesi ile cazip bir sektör haline gelmiştir bu nedenle medyanın reklam harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. Ekonominin iyi olduğu dönemlerde işletmeler reklam giderlerini arttırmakta ve bu artış da medya üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Bundan dolayı medya sektörü ekonomik krizlerden en çok etkilenen sektör haline gelmiştir (Sözeri ve Güney, 2011, s. 39).

Bugünün basın ilişkilerinde siyasi ve ekonomik çıkarlar için daha da güçlü olma arzusu ile var olan sahiplik yapısı hakimdir. Gazetecilikten gelmeyen fakat sektöre hakim olmuş sermaye birikimi, bu yapının baş aktörüdür. Bunun sonucunda mesleki dayanışma duygusu olmayan, ideallerinden uzak, toplumsal sorumluluk duygusu taşımayan gazetecilik tipi türemiştir (Yılmaz, 2015, s. 194).

Türkiye'deki medya sektörüne hakim olan gruplar iş adamları olmuş ve özel televizyonların, radyo, gazete ve dergilerin idaresini üstlenmişlerdir. Hatta ülkemizde yazılı basının siyasi çevrelerce kabul görülmek ve güç kazanmak adına karlı bir iş mecrası

olarak gören anlayışın basın sektöründe egemen olması sebebiyle birçok yayın organının kapanması, gazetecilerin sürekli olarak işsizlik tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Üzerinde siyasi baskıyı hisseden patronlar doğal olarak gazetecilerin ne yapması ve yapmaması gerektiğini söylemekle yükümlüdürler ve bu durum da gazetecilerin mesleki itibarlarının zedelenmesine neden olmaktadır(Yılmaz, 2015, s. 194-195).

Yılmaz (2015)'e göre Türk medyası gazeteciler yerine teknolojiye yatırım yapmış ve bu başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın sebeplerinden biri de gazetecilik mesleğinin gazeteciler tarafından değil de farklı mesleklerden insanların daha çok popülarite kazanmak adına icra etmeleridir. Yazar bu sorunu Sennet (2008)'in 'Ucuz adamlar pahalı makinelere ihtiyaç duyar'' sözü ile özetlemiştir. Medya sektörünün birçok alanda iş sahibi olan kişilerce tekelleştirilmesi medyanın özgürlüğünü, doğru bilgileri aktarmasını kısıtlayıcı bir etkidir (Yılmaz, 2008, s. 196).

Ayrıca tekelleşen bir medya sektöründe çalışanların sendikasılaştırılması söz konusudur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın istatistiklerine göre 1994 yılında basın yayın ve gazetecilik sektöründe %64,37 olan sendikalaşma oranı 2000 yılında %39,17'ye düşmüştür (Uçak, 2011, s. 393). 2016 yılına gelindiğinde ise basın yayın ve gazetecilik sektöründe sendikalaşma oranı %6,5'e düşmüştür (ÇSGB, 2016). 2018 yılı itibarıyla ise bu oran %6,8'dir.(ÇSGB, 2018).

Bir diğer yandan ekonomi ve teknoloji alanlarında yaşanan değişimler yalnızca yeni istihdam modellerini ya da işin düzenlenmesi amacıyla esnekleşme kavramını ortaya çıkarmamıştır. Bunun yanı sıra yaşanan değişimler, çalışma koşulları, işin niteliği gibi konuları da etkilemiştir. Rekabet unsuru ise hizmet sektöründe emeğin değersiz kılınmasına neden olmuştur. Gazetecilik mesleği de emeğin değersizleştiği koşullardan nasibini almıştır (Yel, 2014, s. 52). Frey ve Osbourne (2013) yaptıkları çalışmada önmümüzdeki elli yıl içerisinde işlerin %47'sinin bilgisayarlar tarafından gerçekleştirilme ihtimalinden bahsetmektedir. Söz konusu çalışmada özellikle lojistik, satış, büro kayıtları, makine ile ilgili işler, madencilik, inşaat gibi üretimde rutinliğin yoğun olduğu işlerin bilgisayarlar tarafından gerçekleştirilme olasılığının oldukça yüksek olduğu belirtilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse düşük vasıflı ve düşük ücretli mesleklerde bilgisayarlaşma oldukça yoğundur. Ayrıca Frey ve Osbourne çalışmasında meslek için gereken eğitim düzeyi ve ortalama ücretin artması ile işin bilgisayarlar tarafından yapılma ihtimalinin

arasında bir ters orantı olduğunu öne sürmüştür (Frey ve Osbourne, 2013, s. 45). Gazetecilerin birer fikir işçisi olduğundan yola çıkılarak gazetecilik mesleğinin Frey ve Osbourne'un çalışmasında düşük riskli meslek grubuna dahil olduğu söylenebilir. Ancak teknik gazeteciliğin ileriki yıllarda rutin bir üretim sürecine dönüşebileceği ve gazeteciliğin önceden belirlenen belirli haberlerin bir şablondan geçerek halka ulaştırılması şeklinde yürütülen bir meslek haline geleceği öngörülebilmektedir. Günümüz medya sektöründe gazetecilerin giderek tek elde toplanan kuruluşlarda çalışmak zorunda olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaratıcılıkları, fikirleri, bilgi ve deneyimlerini kullanma oranları haber üretim sürecinde giderek azalmaktadır.

Standing (2015)'in prekarya kavramı kapsamında gazetecilik mesleğinin prekerleşmesini incelediğimizde, gazetecilerin prekaryaya özellikle yedi tip güvenceden büyük oranda yoksun olduğunu görmekteyiz. Türkiye'de medyada çalışanlarının büyük bölümü 5953 Sayılı Basın İş Kanunu dışındaki sözleşmeler ile ve basın kartı olmadan mesleklerini sürdürmektedir. Ayrıca stajyerlik sürelerinin uzun olması da ücretsiz ve güvencesiz çalışmanın bir parçasıdır. Medya sektöründe öne çıkan ve daha popüler hale gelebilen muhabir ve gazetecilerin iş güvenliğine sahip olduğu, diğer çalışanların ise statü ve gelir açısından yükselebileme şanslarının olmadığı öne sürülmektedir. Türkiye'de basın sektöründe çalışma saatleri ve koşulları düzensizdir ve Basın İş Kanunu'na göre istihdam edilen muhabir ve gazeteci sayısı az olduğundan iş kazalarına karşı çalışanlar güvence altında değildir (Keten, 2015, s. 234-237).

Birden fazla yayın organının tek bir holding bünyesinde bir ya da iki yazı işleri ile çıkması basın sektöründe havuz problemi olarak adlandırılmaktadır ve bu durum gazetecileri doğrudan etkilemektedir. Bu uygulama ile işverenler az sayıda personel çalıştırmakta ve ek ödeme yapmamaktadırlar. Kadrolar daralırken işini kaybetme korkusu yaşayan gazeteciler daha yüksek tempoda ve baskı altında çalışmaktadır (Öztürk, 2017, s.100-101).

Haber medyası çalışanları, pazarlık gücü zayıf, iş güvencesinden yoksun ve yeni teknolojilere uyum sağlayabilme becerilerini ve niteliklerini sürekli geliştirmek adına rekabetçi bir ortamda sürekli kendilerini bir baskı altında hisseden çalışanlardan oluşmaktadır. Ayrıca işverenlerinin siyasi ve ekonomik çıkarlarının öneminin, mesleki anlamda etik ilkeler yanında önemsizleşmesi, fikri bağımsızlık haklarından yoksun

kalmalarına neden olmaktadır ve durum da gazeteci emeğinin prekerleşmesi demektir (Çığ ve Çığ, 2015, s. 208-209).

Özellikle son dönemde oldukça göz önünde olan medyanın bağımsızlığı, tarafsızlığı gibi konular da gazetecilik mesleğini yürütenlerin işgücü piyasasındaki preker konumunu hakkında bilgi vermektedir. Siyasi gündem dahilinde gazetelerin kapatılması, gazetecilerin tutuklanması ve basın özgürlüğünün giderek azalması da gazetecilik mesleğinin preker yanını vurgulamaktadır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) Yönetim Kurulu 2016 basın raporuna göre 780 gazetecinin basın kartı iptal edilirken, 839 gazeteci hakim karşısına çıkmıştır. Yine TGC'nin Mayıs 2017 raporuna göre işsiz gazeteci sayısı 7 bini bulmaktadır. 2018 Nisan ayı itibariyle Türkiye'de 148 gazeteci ve medya çalışanı cezaevinde bulunmaktadır (http-4).

Aynı zamanda gazetecilik sektöründe yaşanan işsizlik sorunu da ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Gazeteciler, muhabirler ve iletişim fakültelerinin öğrencileri, postendüstriyel süreç içerisinde emeğin prekarize edildiği bir evreden geçmektedirler. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Yüksekokul ve fakülte mezunlarının en son mezun oldukları alana göre işgücü durumuna ait istatistiklerine göre gazetecilik ve enformasyon alanlarından mezun olanların işsizlik oranları Tablo 3.1.'de verilmiştir.

Tablo 3.1. Yıllara göre gazetecilik ve enformasyon mezunlarının işsizlik oranları

Yıllar	İşsizlik Oran (%)
2013	13.2
2014	29.2
2015	17.4
2016	19.2
2017	19.1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurmu İşgücü İstatistikleri

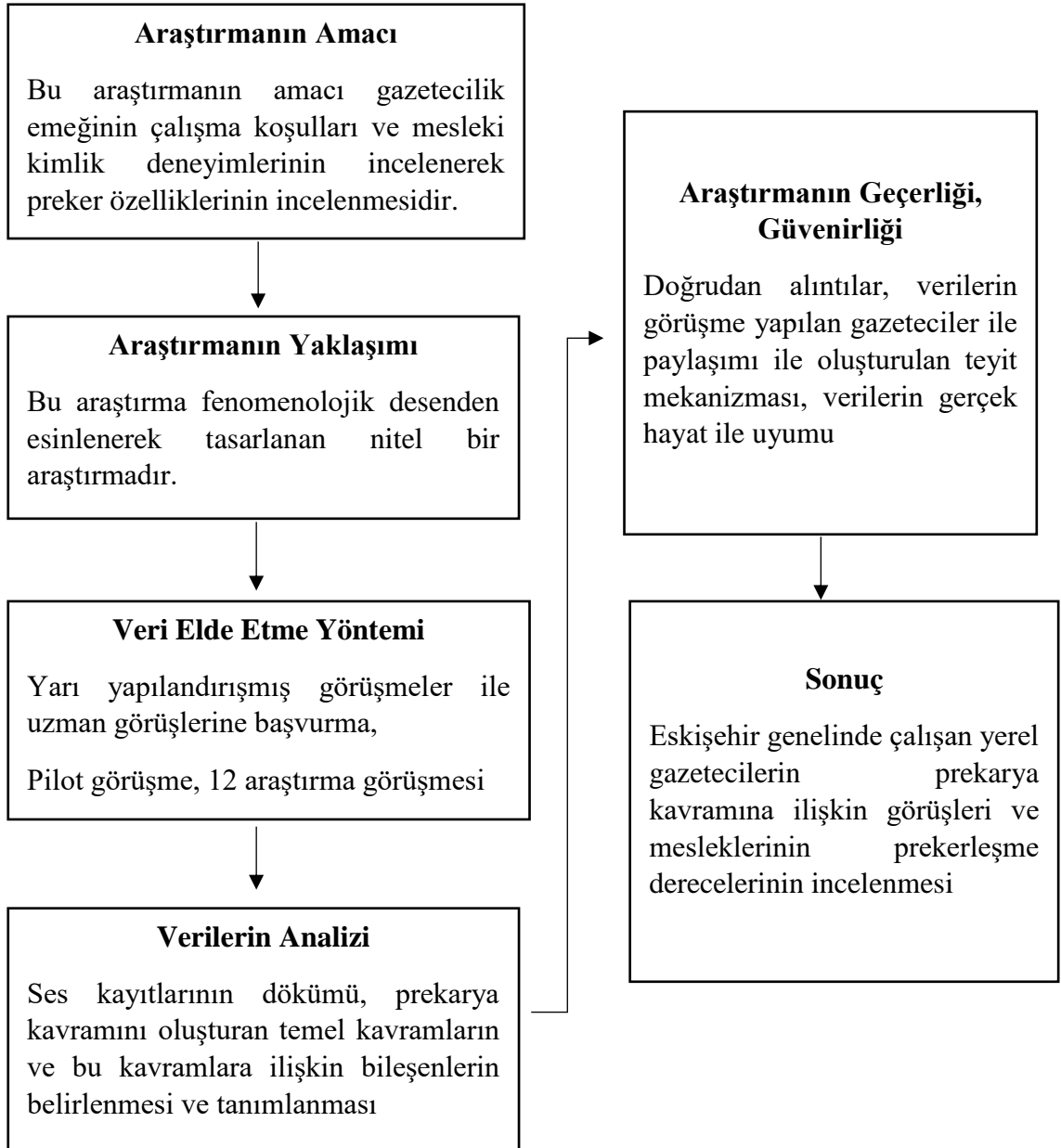
Prekarya kavramı altında gazetecilik mesleğini incelediğimiz zaman gazetecilerin sınıf bilincine bakmak gerekmektedir. Gazetecilik, günümüzde bir statü mesleğidir ve işçi sınıfında kendilerine bir yer bulamamaktadırlar. Çoğu zaman gazetecilerin çalışma hayatındaki konumları Wright'ın çelişkili mevki kavramı ile açıklanmaktadır. Çoğu zaman tek bir gazetecinin çalışma arkadaşlarına oranla daha fazla ücret alması ve üst düzey gazeteci olarak nitelendirilmesi, ama aynı zamanda ne yöneten ne de yönetilen

konumunda olması belirli bir sınıf bilincinden çok mesleki bir avantaja sahip olmanın getirdiği bilincin oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gazeteciler bir dernek ya da sendika etrafında kolektif bir anlayışla toplanamamaktadır. Gazeteciler, günümüzde patronların onlara empoze ettiği amaçlar doğrultusunda çalışmak zorunda kalan birer fikir işçisi konumuna gelmektedirler. Bu anlamda gazeteciler kendilerini belirli bir sınıfa ya da gruba dahil hissetmek yerine mesleki anlamda bir bütünleşme içerisinde hisseden bir meslek grubunu oluşturmaktadır. Gazetecilik mesleğinin özellikle son yıllarda yaşadığı sorunlar bu bütünleşmenin en önemli parçasıdır. Prekaryanın taşıdığı öne sürülen bir çok özellik gazetecilerde mevcut olsa dahi gazeteciler henüz yeni yeni prekaryanın gerçekleri ile tanışmaktadır. Bu nedenle yaygın bir prekarya sınıfı bilincinden henüz söz edilememektedir. Bir sonraki bölümde çalışmada kullanılan araştırma yöntemi konusunda bilgi verilecektir.

4. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın tasarımında temel rol oynayan araştırma amacı, araştırmanın önemi, sınırlılıkları, araştırmanın kapsamı, yöntemi, veri toplama aracı, veri toplama yöntemi, veri analizi, geçerlik ve güvenilirlik ve araştırmadan elde edilen bulgular yer almaktadır. Aşağıda bu araştırma için tasarlanan araştırma süreci görülmektedir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Dünya genelinde formel sektörün yerini enformel sektörün alması ile birlikte atipik çalışma modelleri giderek yaygın hale gelmiştir. Birçok işletme, iş modellerini yeniden tanımlamış, ortaya çıkan ekonomik ya da siyasi krizlerden en az zararla çıkmak adına birtakım çözümler aramışlardır. Daha fazla esneklik, toplu iş sözleşmelerinden kaçınma, daha az sayıda personelle daha fazla iş yapmak gibi çözümler ise gazetecilik emeğini günden güne daha güvencesiz ve kırılgan hale getirmiştir.

Gazetecilik mesleğinde işsizlik oranlarının giderek artması, bireylerde önemli ölçüde işsiz kalma kaygısı yaratmaktadır. Türkiye’de basın sektöründe işsizlik, diğer sektörlerle göre üç kat daha yüksek oranda olmakla beraber gazeteciler; sansür, yayın yasakları, davalar, tutuklamalar gibi birtakım baskılar altında mesleklerini icra etmektedirler. Dijital gazeteciliğin, kağıt gazeteciliğini geride bıraktığı şeklindeki iddialar ile birlikte yüksek tirajlı gazeteler daha az sayıda gazeteci ile yollarına devam etme kararı almaktadır.

Ayrıca gazetecilerin, prekeryanın temel özellikleri olarak belirlenen, gelecek kaygısı, öfke, tükenmişlik, kendisini değersiz görme, itaatkarlık, statü kaybı ve sendikasılaşma hallerini karşılayıp karşılamadıkları konusu araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

Araştırmanın bir diğer amacı ise, küreselleşme sonucu eşitsizliklerin giderek arttığı bir ortamda sınıf yapısının parçalı bir hale bürünmesi neticesinde gazetecilik emeğinin preker özelliklerini incelemektir. Bu doğrultuda gazetecilik emeğinin çalışma koşulları ve mesleki kimlik algıları betimlenerek prekerleşme boyutları tartışılmak istenmiştir. Bu boyutları incelemek adına katılımcılara yöneltilen sorular dahilinde Standing (2015)’in prekeryanın yoksun olduğunu öne sürdüğü yedi tip güvenceden istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği, gelir güvenliği ve temsil güvenliği incelenmiştir.

4.2. Araştırmanın Önemi

Standing (2015)’in ortaya koymuş olduğu ve yeni bir kavram olan prekarya kavramının kökeni oldukça eski olsa bile sosyal bilimlerde yeni dile getirilmekte olan bir kavramdır. Kavramın özellikle yeni ve tehlikeli bir sınıf olarak ortaya konulması, yeni bir

sınıf tartışması yaratması nedeniyle ve Türkiye'deki varlığının incelenmesi açısından oldukça önemli bir konudur.

Dünyada ve ülkemizde son yıllarda giderek artan esnekleşme trendleri ile emek güvencesiz ve kırılgan hale gelmiştir. Özellikle ekonomik ve siyasi krizlerin, belirsizliklerin ve risklerin artması ile ülkemizde gazetecilik emeğinin bu durumdan oldukça etkilenen meslek grubu olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca medya yapısının hızla değişmesi, yeni medya ve dijitalleşmeye geçilmesi ile gazetecilik özellikle ele alınması gereken bir meslek grubudur.

Çalışma, gazeteci emeğinin, özellikle son dönemlerde yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerden etkilenerek her geçen gün biraz daha esnekleşen, güvencesizleşen emek piyasalarında yer almaları neticesinde prekarya kavramı ile olan yakınlıklarının belirlenmesi açısından bir rehber niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

4.3.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma nitel bir araştırma olmakla beraber, Eskişehir ilindeki on iki gazeteci ile yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında Eskişehir'de çalışan gazetecilerden özellikle muhabirlik yapanlara görevlerindeki yoğunluk nedeni ile ve sürekli sahada olmalarından dolayı randevu alınamamış ve araştırmaya dahil edilememiştir. Aynı zamanda görüşmelerin yapıldığı tarihlerde ülke genelinde yaşanan olağanüstü hal uygulaması ve özellikle basın sektörünün odak noktası olduğu davalar ve art arda gelen tutuklamalar, kapatılan gazeteler nedeni ile gazetecilerin konuşmak istememesi, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın 5 gün içerisinde 12 kişi ile yapılması araştırmanın bir sınırlılığı olmasının yanında görüşme dakikaları arasındaki fark da bir diğer sınırlılığı teşkil etmektedir. Bir diğer sınırlılık ise araştırmanın iç geçerliliğinin sağlanması, bir diğer ifadeyle inandırıcılığı için çeşitleme (ing.triangulation) yapılamamıştır.

4.4. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Araştırmacıların evrenden, belirli kurallara göre seçilmiş ve evreni temsil edebilecek küçük örnek olaylar kümesi seçmesi gerekmektedir (Neuman, 2010, s. 319). Araştırma evreni, Türkiye Cumhuriyeti içerisinde faaliyet gösteren basın kuruluşlarında çalışan gazetecilerdir. Basın İlan Kurumu'nun 2017 verilerine göre Türkiye'de resmi ilan

yayınlama hakkına haiz gazetelerde toplam çalışan sayısı 8.858 kişidir. Çalışan kadın sayısı 2.659 iken, erkek çalışan sayısı ise 6.199'dur.

Patton (1990), nitel araştırmalarda örneklem sayısının çalışmanın amacına göre değişebileceği, kaynak ve zamana bağlı olduğu için örneklem belirlemenin belirli bir kuralının olmadığını ifade etmektedir (Patton, 1990, s. 184). Örneklem Türkiye'deki tüm gazetecileri temsil etmemektedir. Örneklem büyüklüğü konusunda ise ortaya çıkan kavramlar ve süreçler bir süre sonra birbirini tekrar etmeye başladığı için doyum noktasına ulaşıldığına karar verilmiş ve katılımcı sayısı on iki olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya Eskişehir'de Es Grup bünyesinde yer alan Anadolu Gazetesi, Yenigün Gazetesi ile Milli İrade, Sakarya, 2Eylül ve İstikbal Gazetesi ile esgundem26 isimli internet gazetesi dahil edilmiştir. Çalışmada araştırma amacına daha etkin ulaşabilmek için internet gazeteciliğini temsil eden bir katılımcılığın yer almasına özellikle dikkat edilmiştir. Araştırma, Eskişehir ilinde faaliyet gösteren gazete kuruluşlarında çalışan on iki gazeteci ile yarı yapılandırılmış, görüşme tekniği ile yapılan görüşmeleri kapsamaktadır. Aşağıda Tablo 4.1'de araştırmaya katılan gazetecilerin bazı demografik özellikleri görölmektedir.

Tablo 4.1. *Katılımcıların demografik özellikleri*

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Tecrübe	Unvan	Lisans Alanı
K1	Erkek	55	30 yıl	Yazı İşleri Müdürü	Gazetecilik
K2	Erkek	45	15 yıl	Yazı İşleri Müdürü	Gazetecilik
K3	Erkek	42	10 yıl	Yazı İşleri Müdürü	İktisat ve Sosyoloji
K4	Erkek	29	2 Yıl	Editör	Jeoloji Mühendisliği
K5	Erkek	35	17 Yıl	Haber Müdürü	İşletme
K6	Erkek	28	6 Yıl	Muhabir	Gazetecilik
K7	Erkek	22	4 Yıl	Yazı İşleri Müdürü	Basın Yayın
K8	Erkek	55	32 Yıl	Yazı İşleri Müdürü	İktisat
K9	Kadın	29	6 Yıl	Muhabir	Radyo TV
K10	Kadın	24	8 Ay	Editör	Gazetecilik
K11	Erkek	36	11 Yıl	Haber Müdürü	Basın Yayın
K12	Kadın	29	6 Yıl	Muhabir	İletişim

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde birçok sosyal bilim alanında görüşme tekniği etkili bir veri toplama yöntemi olarak kullanılmaktadır. Görüşme yöntemi, bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, duygu ve inançlarına ilişkin bilgi edinme adına oldukça etkili bir yöntem olmasından dolayı sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda en yaygın veri toplama yöntemi olarak kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 92). Nitel araştırma yönteminin kullanılmasının amacı ise, gazetecilerin güvencesizlik kavramı ile bilişsel süreçlerinin etkisinin, nitel yöntemler ile incelenmesinin nicel yöntemlere kıyasla daha derinlemesine olmasıdır.

Bu araştırma fenomenolojik desenden esinlenerek tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırmalar, bir grubun bir fenomen ya da kavramla ilgili ortak deneyimlerini betimlemeye çalışmaktadır. Bu araştırmada gazetecilerin deneyimleri, bu deneyimlere

yükledikleri anlamlar keşfedilmeye ve bu anlamlar çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmesinin sebebi ise görüşme yapılan gazetecilerin objektif bakış açıları ve bireysel deneyimlerini aktarabilecekleri bir iletişimin kurulmak istenmesidir.

Görüşmeler boyunca gazetecilere, mesleklerini icra ederken yaşadıkları sorunlar, gazetecilik emek piyasası hakkındaki düşünceleri, çalışma kapsamında ele alınan güvencesizlik boyutlarına dair yaklaşımları hakkında sorular yöneltilmiştir. Görüşme soruları, Patton (1990)'nın düşünce ve değer soruları olarak tanımladığı biçimde hazırlanarak gazetecilerin mesleki kimlikleri, mesleklerini icra ederken algıladıkları riskler hakkında nasıl düşündüklerini anlamak için kullanılmıştır. Görüşme sorularının yazımında yönlendirici olmaktan kaçınılmış, kısa anlaşılır, bir defada sadece bir konuda görüş alınabilecek sorular hazırlanmasına dikkat edilmiştir.

Pilot deneme veya araştırma pilotunun yapılması hem soruların ifadesi hem de araştırmanın amacını karşılayıp karşılamayacağına dair bir kontrol rolü oynamaktadır. O nedenle Şubat 2017 tarihinde iki gazeteci ile bir pilot görüşme yapılmıştır. Ardından gazetecilik ve prekerleşme konularında deneyim sahibi olan Doç. Dr. Sarphan Uzunoğlu'ndan randevu alınarak 13 Nisan 2017'de İstanbul'da görüşülmüştür. Kendisinden alınan bilgiler çerçevesinde araştırma sorularına son şekli verilmiştir.

Araştırma boyunca görüşme yapılan gazetecilere görüşme kapsamında yöneltilen sorular neticesinde alınan cevaplar ile gazeteciler tecrübe ve gözlemlerini aktarmış ve karşılıklı etkileşim gerçekleştirilmiştir.

4.5. Verilen Elde Edilmesi

Çalışma kapsamında nitel veriler yarı yapılandırılmış görüşme sorularına dayalı olarak toplanmıştır. Sorular önceden belirlenmiş olmasına rağmen esneklik. Bunun sebebi ise katılımcıların verdikleri cevaplara göre ek sorular sorulabilmesidir (Longhurst, 2010, s. 105). Yarı yapılandırılmış görüşme formunda on iki adet açık uçlu soru bulunmaktadır.

Araştırmanın amaçları açısından bilgi sağlayabilecek ve sorulara yanıtları ile katkı verebilecek katılımcıların seçimi amaçlı örnekleme olarak adlandırılır (Patton, 1990, s. 169). Çalışma kapsamında amaçlı örnekleme yöntemi ile görüşmeciler seçilmiştir.

Amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu veya zincir örnekleme ile araştırmada zengin bilgi kaynağı olabilecek bireyler saptanmış ve belirli isimler öne çıkmıştır. Bu nedenle görüşme yapılacak birey sayısı azalmaya başlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 122).

Görüşmeler, gazetecilerden randevu alınarak 25-30 Nisan 2017 tarihleri arasında çalıştıkları kurumlarda yürütülmüştür. Görüşmeler tarafların belirlediği gün içinde 2 Eylül Gazetesi yazı işleri müdürü ve İstikbal Gazetesi haber müdürü ile kendi ofislerinde yapılmış olup, Sakarya Gazetesi'nde çalışan gazeteciler ile çalıştıkları masalarda görüşülmüştür. Bunların dışında bir gazeteci ile randevu gün ve saati görüşülerek dışarda görüşme yapılmış, dört gazeteci ise çalıştıkları yerde görüşülmüş araştırmaya dair bilgiler verilmiş fakat iş yoğunluklarından dolayı katılımcılar soruların kendilerine e-posta yolu ile gönderilmesini istemiş ve kendileri de cevapları e-posta yolu ile iletmislerdir. Görüşmeler arası bekleme süreleri kapsamında gazetecilerin gün içinde çalışma şekillerini ve birbirleri ile olan ilişkilerini, çalışma yoğunluklarını gözlemleme fırsatı bulunmuştur.

Görüşmeler esnasında çalışma kapsamına ilişkin bilgiler verilmiş ve veri kaybının önlenmesi amacıyla kayıt cihazı kullanılmış ve görüşme sonunda elde edilen kayıtların katılımcılar tarafından dinlenebileceği belirtilmiş ve gerekli izin alınmıştır. Her bir katılımcı ile yapılan görüşme ortalama 21 dakika sürerken en kısa görüşme 5 dakika en uzun görüşme ise 47 dakika sürmüştür.

Görüşmelerde not tutmanın yetersiz kalabileceği ihtimaline karşın görüşmecilerle yapılan tüm görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayda alınmıştır. Her bir katılımcıdan ses kayıt cihazı kullanımını için sözlü izin alınmıştır.

Yapılan görüşmeler bilgisayar ortamına aktarılarak etkili bir analiz yapılabilmesi için tekrar tekrar dinlenerek yazıya dökülmüştür. Toplam 48 sayfalık (12 punto, Times New Roman, bir buçuk satır aralığı ile oluşturulmuş) bir döküm elde edilmiştir. Bu verilerin analiz edilmesi sonucunda ise araştırmanın yürütüldüğü gazetecilerin mesleklerine dair prekerleşme deneyimleri betimlenebilmiştir.

4.6. Verilerin Analizi

Nitel veri analizi olan betimsel analiz yaklaşımına göre elde edilen veriler önceden belirlenen temalar ile özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Betimsel analizin amacı elde edilen bulguların düzenlenmesi ve yorumlanarak okuyucuya sunulmasıdır. Görüşülen

bireylerin görüşlerini yansıtmak amacı ile betimsel analizde doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239).

Bu araştırmanın veri analiz süreci temelde dört adımda gerçekleştirilmiştir. Veri analiz sürecinin ilk basamağında gazeteciliğin preker özelliklerden hangilerini taşıdığına dair betimsel kavramlar üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden yola çıkılarak betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulmuş ve bu verilerin hangi temalar altında düzenleneceğı belirlenmiştir.

İkinci basamakta verilerden elde edilen metinler tekrar tekrar okunmuş, ses kayıtları ile paralel dinlemiş ve yanlışlıklar düzeltilmiştir. Katılımcıların aynı sorulara verdikleri benzer yanıtlar bir araya getirilerek hangi kavramın görece daha öne çıktığı ve prekerleşme bağlamında etkili olup olmadığı belirlemeye çalışılmıştır.

Üçüncü basamakta araştırmacı görüşme kayıtlarını tekrar incelemiş veriler tanımlanmış ve doğrudan alıntılar kullanılarak desteklenmiştir. Elde edilen veriler önceden belirlenmiş olan temalar çerçevesinde yer almıştır.

Son basamakta ise tanımlanan bulgular açıklanmış ve anlamlandırılmıştır. Bulgular arasındaki neden sonuç ilişkilerine de yapılan yorumların daha nitelikli olması adına yer verilmiştir.

4.7. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının olguları olduğu şekliyle ve tarafsız gözlemesi anlamına gelmektedir. Elde edilen verilerin ayrıntılı şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel araştırmalarda geçerliğin önemli ölçütlerinden biridir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 270).

Araştırma kapsamında görüşme yapılan gazetecilerin görüşlerinin doğrudan alıntılar ile aktarılması ve sonuçların bu şekilde elde edilmesi araştırmanın geçerliğini sağlamaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin katılımcılar ile paylaşılması ve katılımcılar tarafından gerçekçi bulunması, araştırma bulgularının kendi içinde tutarlı olması araştırmanın iç geçerliğini sağlamaya yönelik stratejilerdir.

Nitel araştırmaların geçerlik ve güvenirligi, araştırmacıların elde ettiği kayıtlar ve yaptığı yorumlar ile gerçek hayattaki kişilerin veya kurumların örtüşme derecesine bağlıdır. Kayıt ve yorumlar gerçeğe uygun olduğu ölçüde geçerli sayılmaktadır (Şencan,

2005, s. 500). Nicel araştırma yöntemleri için geçerli olan güvenilirlikle ilgili etkenler, nitel araştırma için söz konusu olmamakla birlikte gerçeklerin bireylere ve içinde bulunulan ortama göre sürekli bir değişim içerisinde olması araştırmanın benzer gruplarda tekrarlanmasının aynı sonuçlara ulaşmasına engel teşkil etmektedir. Nitel araştırmada dış ve iç güvenlik sağlanması adına alınan önlemler, araştırmacının, araştırmanın çeşitli aşamalarında kullandığı stratejileri belirgin hale getirmesi ve bu stratejilerin benzer biçimlerde kullanılmasına olanak sağlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 272-273).

Fenomenoloji araştırmalarında doğruluk, araştırmacının hassas ve titiz bir tutum takınmasına bağlı olmakla beraber, elde edilen verilerin ve bulguların gerçeği yansıtması gerekmektedir. Bu tür araştırmalarda tesadüfi değil amaçlı örnekleme yöntemi ile çalışılmaktadır. (Şencan, 2005, s. 510). Bu nedenle fenomenolojik araştırmaların doğruluğunu sağlamak adına katılımcıların verdiği yanıtlar dikkatli bir şekilde incelenmiş ve bunların birer deneyim olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen veriler, katılımcılar ile paylaşılarak veriler ile ilgili yorumlarına başvurulmuştur. Bulgulara ilişkin yorumlar ve elde edilen veriler katılımcıların kendi ifadeleri ile desteklenmiştir. Ayrıca çalışma kapsamındaki beş gazeteci ile ses kayıt dökümleri ve bulgular paylaşılmış ve gazeteciler tarafından onaylanmıştır. Veri kaynakları ile oluşturulan teyit mekanizması, ulaşılan sonuçların gerçeği temsil etmede ne derece yeterli olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu da nitel araştırmanın inandırıcılık ve doğrulanabilirlik kriterini yerine getirmektedir.

4.8. Bulgular ve Yorumlar

Gazeteciler ile yapılan görüşmeler neticesinde alınan cevaplar doğrultusunda istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği, gelir ve temsil güvenliği, mesleki dayanışma ve iş bölümü, yayın kuruluşlarının dijitalleşmesinin istihdama olan etkisi, mesleği bırakma isteği şeklinde özetlenen başlıklar altında temalar oluşturulmuş ve alınan görüşler bu temalara göre incelenmiştir.

4.8.1. İstihdam güvenliğine yönelik bulgular

Guy Standing (2015)'in ortaya koymuş olduğu istihdam güvenliği kavramı, çalışanların keyfi işten çıkarılmalarına karşı korunmaları, işe alım ve işten çıkarmalar konusundaki düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu düzenlemeler kimi zaman yasal kimi zaman kurumsal düzenlemeleri ifade etmektedir. Basın sektörünün tekelleşme ile birlikte

kapitalist üretim sürecine dahil olması, sektörde sendikaların ve devlet denetiminin gücünün azalmasına neden olmuştur. Bu süreç ile birlikte gazeteciler özellikle gelecekları açısından oldukça kaygılı çalışanlar haline gelmiştir. Değişen yapısı ile gazetecilik emeği, oldukça kırılğan bir hale gelmiştir ve artık gazeteciler, ertesı gün işsiz kalabileceklerinin ihtimalinin olduğu gerçeğini kabullenmiş durumdadırlar.

Aşağıdaki tabloda görüşme yapılan gazetecilerden elde edilen veriler ile istihdam güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar yer almaktadır.

Tablo 4.2. *İstihdam güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar*

Temalar	Katılımcılar	Genel Yorumlar
İşini Kaybetme Korkusu	K1, K3, K9	İstifa etmek zorunda kalmak ya da iş akdinin sonlandırılması ve meslekten uzaklaştırılma kaygısı
Yasal Düzenlemeler	K6, K7, K10	Gözümlüne alınan gazetecilerin işten çıkarılması, yargı güvencesinin olmaması

İstihdam güvenliğinin, özellikle basın sektörünün holdingler aracılığı ile tek elde toplanmasının ardından keyfi işten çıkarmalar ile tehlike altında olduğunu düşünen bir katılımcı (K1)'nın görüşleri şu şekildedir:

Şimdi mesela büyük holdingler diyor ki, zaman zaman oluyor işte, tenkisat diyorlar mesela, bin kişi işten çıktı diyorlar. Ben düşünüyorum, o kurumda gazete ve birkaç televizyon var, bin kişiyi nasıl bulmuşlar. Tabi işten çıkarma yöntemleri de kötü, işte sabahleyin işe gidiyorlar, işte kart sistemleri var, kartı okutacaklar, okumuyor, o anlıyor ki o zaman ben işten atılmışım (K1).

Katılımcılardan (K3 ve K9) ise istihdam güvenliğini her an işsiz kalma ihtimalleri ile değerlendirmiş ve işsiz kaldığı takdirde iş bulmanın zorluklarını şu sözlerle ifade etmişlerdir:

İstihdam güvenliğimin olduğuna ben inanmıyorum gazeteci olarak. Bizim meslekte her an her şekilde kendinizi dış kapıda bulma ihtimaliniz çok

yüksek. Mutlaka bir direnç mekanizması işler. Dengeler devreye girer, şu olur, bu olur, ama bu bir istihdam güvenliğinizin olmadığı anlamına gelir (K3).

Ne yazık ki evet. Son derece güvencesiz bir ortama doğru ilerliyoruz. Sadece basın sektörü olarak değil bu devirde hangi sektörde olursa olsun işini kaybeden herkes iş bulmakta oldukça zorlanıyor (K9).

Katılımcılardan (K6) da yasalar çerçevesinde koruma altına alınmış istihdam güvencesinden yoksun olduğunu belirtmiş ve şu şekilde cevap vermiştir:

Özel sektörün hangi alanında hangi statüsünde olursanız olun istihdam güvenceniz yoktur. Çünkü yasalar işçiyi asla korumaz. Bizim istihdam değil yargı güvencesine ihtiyacımız var (K6).

İstihdam güvenliğinin eskiye oranla giderek daha da önemsiz hale geldiğini düşünen ve gazetecilerin yasal haklarının artık pek önemsenmediğini düşünen katılımcı (K7)'nin görüşleri ise şu şekildedir:

Şöyle ki, eskiden çok daha fazla haklar varmış gazetecilikte, bu haklar kayboldu. Sarı basın kartının da artık pek bir getirisi yok, eskiden o sarı basın kartını aldığımızda uçakta dahil yüzde elli indirim yapılmıyordu, şu an sadece erken emeklilik yararı var, bir de ekstradan müzelere bedava giriyorsun yani. Bir de resmen gazeteci olarak tanıyorlar seni (K7).

Katılımcılardan (K10), işsiz kalma korkusunun yerelden çok ülke genelinde hissedildiğini ve yasal düzenlemelerin istihdam güvenliğini tehlikeye attığı şeklindeki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Kendimi yerelde güvende hissediyorum; şu an için özellikle işten atılma korkusu şeklinde çok fazla bir güvensizlik hissetmiyorum. Ancak ulusalda böyle bir değerlendirme yaparsam riskler en fazla bu sektörde var diyebilirim. 1 Ocak tarihinde basındaki düzenlemeler değişti ve bir gazeteci gözaltına alındığında hakkında dava açıldığı an işten çıkarılmak zorunda. Gazeteci işten çıkarılmazsa beş iş günü içinde gazete kapatılıyor. Herkes hakkında dava açılabilir, bu suçlu olduğumuzu göstermez. Ama yeni düzenleme bu şekilde dava açıldığı an işten çıkmak zorundasınız. (K10).

Gazeteciler, çalışma hayatları boyunca her an işsiz kalabilecekleri ihtimali ile karşı karşıya kalmakla birlikte bu durumun nedeninin gerekli yasal düzenlemelerin eksikliği olduğunu vurgulamışlardır.

4.8.2. İş güvenliğine yönelik bulgular

Katılımcılara yöneltilen ‘İş güvenliğinizin olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusu kapsamında bahsi geçen iş güvenliği kavramı, Standing (2015)’in belirlediği yedi tip güvence kapsamındaki iş güvenliğidir. Bu anlamda iş güvenliği, istihdam içerisinde belirli bir mevki elde edebilme fırsatı, çalışanların vasıflarının geçersizleşmesinin engellenmesi, statü ve gelir anlamında dikey hareketliliğin sağlanmasına yönelik fırsatları içermektedir. Katılımcılara soru sorulurken kavram derinlemesine anlatılmıştır ve cevaplar bu doğrultuda alınmıştır.

Tablo 4.3. İş güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar

Temalar	Katılımcılar	Genel Görüşler
Vasıfların geçersizleşmesi	K3, K7, K11	Yorum yapamaz hale gelme, basın sektörünün tek bir elde toplanması
Dikey hareketlilik	K7, K11, K12	Gerek yasaların gerek sektör şartlarının gerekse hiyerarşik yapılanmanın iş güvenliğine engel olması

İş güvenliğinin olmadığını düşünen bir katılımcı (K3) istihdamda belirli bir mevki elde etmenin zorluğundan ve gazetecilik vasıflarının giderek geçersizleşmesini şu şekilde ifade etmiştir:

Kesinlikle zannetmiyorum yok. Bizim gazetecilikte iş güvenliği yoktur. İşsiz kaldığımda yeniden iş bulmam koşullara bağlı, atıyorum şimdi sunulan teklif, talep, hani bizim başvurumuz. İş bulabileceğimi düşünüyorum, ama bu ülkenin konumu, durumu ile ve kafamdaki ile de alakalı bir şey. Yani ben, ‘tamam siz ne dersiniz o işi yapacağım’ da diyebilirim, o zaman elime alırım bir fotoğraf makinesi, işte gazetenin yayın politikasına uygun haberler üreten bir düz otonom bir çalışan haline dönüşebilirim (K3).

Sektörde ilerlemenin ve statü, gelir açısından yükselmeyi bir şans olarak gören ve mesleğin getirmiş olduğu vasıfların giderek değersizleştiğini düşünen katılımcı (K7) soruya şu şekilde cevap vermiştir;

Gazetecilikte yükselmek biraz zor. Mesleğe çok yıllarınızı vermeniz gerekiyor. Bir işte muhabirlikten editörlüğe çıkmak için belirli süre geçmesi gerekiyor, benim gibi şanslı değilseniz onun dışına ekonomik şartlara göre işten çıkarmalar da yaşanıyor (K7).

Muhabir olarak çalışan katılımcı (K12) ise iş hayatında yükselmeye imkansız gözüyle bakarken, gelir getirici fırsatların da olmadığını şu sözlerle belirtmiştir; ‘‘En fazla bir 100 lira zam alırım, bizim meslekte öyle bir şey yok. Muhabir kaldım muhabir ölürüm herhalde. Yükselsem bile bir yirmi yıl sonra belki.’’(K12).

Katılımcılardan (K11), iş güvenliğinin olmadığını, olmamasının sebebinin ise gazetecilik mesleğinin günden güne kötüleşen koşulları ve mesleğin vasıflarının günden güne değersizleşmesi olduğunu dile getirmiştir. Özellikle dikey hareketliliğin sağlanamaması konusunu şöyle dile getirmiştir:

Bu var ya, çok önemli bence, bu soru tezin ana sorusu. Yani kişiler meslekte yükselirken, gazeteciliğin çökmesi çok ilginç bir şey. Ben bakıyorum bazı şeylere mesela doktorlar bir buluş buluyor, tıp dünyası yükseliyor. Ama bizim meslekte nedense bir gazeteci yükseldiği zaman gazeteciliği feda ederek yükseliyor. Nasıl feda ediyor, şimdi popüler gazeteciler sayalım. Cem Kılıç mesela, ben gazetem olsa ona değil başlık spot bile yazdırmam, çünkü o seviyede değildir, yani ama nasıl yükseldi? Gazeteciliği öldürerek yükseldi. Bu da çok önemlidir. Belki çevresi çok iyidir, bunlar gazetecilik için çok önemlidir, ama yeteneğin, beynin bu kadar dışlanması, kültürün bu kadar dışlanması ve yükselmek çok tezattır. Türkiye'nin yani dünyanın en iyi oyunlarını sergilendiği bir tiyatrodan, diyelim tiyatrocuların olduğu bir ülkede ‘tiyatro alaşağı’ olmuş, mümkün mü bu, yok. Ama gazetecilikte bu mümkün. Hangi ülkeye giderseniz gidin, donanımlı tiyatrocunun sayısı artarsa tiyatro yükselir değil mi? Bizde mesleğe değer verilmiyor, kişiler yükseldikçe, adam kasaptır, eline kalem alır, ‘ben gazeteciyim’ diyor o kişi yükseliyor, ama mahvettiği şey gazeteciliktir.

Çünkü yetenek ister gazetecilik, hakikaten doğuştan yetenek ister. Bir çocuk, soru sormaya başlıyorsa o büyüdüğü zaman gazeteci olur, ama aptal yetiştirilmiş bir çocuk, soru sorma imkanı elinden alınmış bir çocuk, merak etme yetisi elinden alınmış çocuk gazeteci olamaz. Beni buraya koşa koşa getiren şey sizin bana ne soracağınızı merak etmemdi. Ben hiçbir zaman çok yukarda bir adam olmam, zaten kendimi de oraya taşıyacak bir şey yoktur mevcut düzen içerisinde. İşte Eskişehir'in en gözde gazetecisi olamam, niye çünkü yerel dinamik de aynı şekilde işliyor. Eskişehir'in de popüler gazetecileri var, onlar yükselir, yükseldikçe itibarları, çevreleri, haber kaynakları, ekonomik durumları artar ama gazetecilik biter hakikaten. Ben eşimle, bu iş yerini gazeteciliği yaşatmak ve mümkünse bir arada yaşayabilmek için açtık...(K11).

Prekaryanın yoksun kaldığı iş güvenliği, vasıfların geçersizleşmesi ve dikey hareketlilik çerçevesinde incelendiğinde, gazetecilerin mevcut çalışma koşulları devam ettiği sürece gazetecilerin en temel yabancılaşma kaynağı olabilir gibi durmaktadır. Medyanın değişen yapısı, gazetecilerin dikey hareketliliğine engel olmakla birlikte kariyerleri bakımından geleceğe dair umutlarının olmamasına sebep olmuştur. Mesleklerinde yükselmenin oldukça zor olduğunu ancak işsiz kalmanın ise her an mümkün olduğunu düşünen gazeteciler, işsiz kaldıkları takdirde iş bulmanın kolay olmadığını, bilsalar bile yaptıkları işin vasıfları ya da idealleri ile uyuşmayacağını düşünmektedir.

4.8.3. Çalışma güvenliğine yönelik bulgular

Bu çalışma kapsamında çalışma güvenliği, çalışma saatlerinin sınırlandırılması ve düzenlenmesi, iş kazaları ya da iş nedeni ile ortaya risklere karşı koruma ve ortaya çıkan maliyetlerin karşılanmasını ifade etmektedir (Standing, 2015, s. 26).

Tablo 4.4. Çalışma güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar

Temalar	Katılımcılar	Genel Görüşler
Çalışma koşulları	K3, K6, K7, K9	Gazeteciliğin belirli çalışma saatinin olmaması, toplumsal olaylarda can güvenliklerinin olmaması

Çalışma saatleri, koşulları ve ortamı da gazeteciler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Katılımcıların bazılarının ifadeleri aşağıdaki gibidir:

İşte harcadığımız yoğun bir emek söz konusu, başka bir meslekte günde on, on iki saat çalışıyorsanız, bizim meslekte böyle bir şey söz konusu değil. Sürekli okumalar yapıp, sürekli eve gidip haber dinlemek bile bizim için mesleğin bir parçası olabiliyor. Başkası için evinde çay içerken ne güzel konuşuyor şu adam diyerek izlediği haber bizim için öyle değil. Biz ‘o adam ne konuştu acaba?’ diyerek tekrar bir fikirsel üretim içerisine giriyoruz. Dolayısıyla yirmi dört saatlik bir meslek, fikir işçiliği. ‘Dükkanı kapattık, gittik’ diye bir kavram yok diğer insanlardan farklı olarak (K3).

Her gün toplumun her kesiminden, ağırlıklı olarak da suç ve suçlularla ilgili kesimden insanlarla iş gereği diyalog içinde olmak bizler için risk. En fazla risk bu alanlarda. Belki adliye önünde belki gerçekleşen bir olay anında ya da sonrasında gazeteci kimliği ile orada olmak en büyük risktir. Dünyada sıfır savunmayla böyle durumlarla karşılaşan insanlar sadece gazetecilerdir (K6).

Eskişehir, bir nebze daha güvenli ama eylemleri takip eden arkadaşlarımız var; bu eylemler sırasında biber gazı olabilir, atıldığında mesela biz de etkileniyoruz ya da o kargaşada bazen gazeteci arkadaşlarımız da etkileniyor. Bunun dışında pek bir güvenlik sorunu yok ama tabii farklı illerde örneğin Doğu illerindeki meslektaşlarımız daha zorluk yaşıyor olabilirler, bir de belli başlı kurumlara göre de öyle bir algı var; gazeteci kimliği taşıyan insanlara ‘gazeteci değilsin sen’ gözüyle de bakılıyor kurumlara göre, onlara da değişik muamele sergileniyor (K7).

Güven kavramı ne yazık ki gazetecilik mesleği içerisinde unuttuğumuz bir kavram. O yüzden şahsıma çok uzak bir kelime. Adliye, asayiş haberlerinde fiziki olarak hiçbir zaman güvende değiliz ve tehlikelerle karşı karşıyayız (K9).

Gazeteciler özellikle çalışma saatlerinin ve koşullarının ağır olması ve genelde güvenlik sorunu ile karşı karşıya oldukları riskli alanlarda görev yapmaları nedeni ile çalışma güvenliğinden yoksun bir meslek grubunu oluşturmaktadır. Fakat Eskişehir’de bu mesleğin karşılaştığı zorluklar ve risklerin özellikle İstanbul ile kıyaslandığında daha hafif olduğu düşünülmektedir.

4.8.4. Vasıfların yeniden üretiminin güvenliğine ilişkin bulgular

Prekarya kavramı dahilinde birçok şeyin zamansal olarak kısa dönemli olduğu ve giderek esnek hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle vasıflı emek de uzun dönemli düşünme yetisini günümüz koşullarında yitirmiş durumdadır. Kapitalist üretim koşulları içerisinde bireyler uzun dönemli bir kariyer planı yapmakta zorlanmakta ve bir yandan da mevcut istihdam içerisinde belirli davranış normlarına uymadıkları takdirde işsiz kalma korkusu ile yüz yüzedir. Vasıfların yeniden üretiminin güvenliği kavramı ile anlatılmak istenen ise istihdam eğitimi gibi yöntemler ile vasıf kazanılması ve çalışanların sahip oldukları becerilerin kullanılabilmesi gibi olanakların önünde bir engel olmamasıdır.

Tablo 4.5. *Vasıfların yeniden üretimi kavramı ile ilgili oluşturulan temalar*

Temalar	Katılımcılar	Genel Görüşler
İletişim Fakültelerinin yoğun mezun vermesi	K1	Gazetecilik mezunu işsiz sayısının günden günde artması
Mesleki eğitim, beceri ve tecrübelerini işine aktaramama	K8, K10,	Gazetecilik eğitiminin yetersizliği ve mesleki anlamda bir yararının olmaması
Mesleki eğitim, beceri ve tecrübelerini işine aktarabilme	K4, K5, K6, K7, K9	Gazetecilik mesleğinde her türlü deneyimi, bilgi birikimini mesleğine yansıtabilme

Vasıfların yeniden üretim olanağının giderek azaldığı prekerleşen emek, eğitilmiş işsiz nüfusun artışında da önemli bir faktördür. Türkiye’de gazetecilik, basın yayın gibi fakültelerden mezun olanların sayısının fazla olması ve mezun işsiz oranının oldukça yüksek olması yeterli istihdam eğitimlerinin ve olanaklarının eksikliğinin bir göstergesidir. TÜİK verilerine göre gazetecilik ve enformasyon alanlarından mezun olanların işsizlik oranı 2010 yılında %14 iken bu oran 2017 yılına gelindiğinde %19 olmuştur (TÜİK, 2018). İstihdamın giderek azalmasının sebebinin haber kuruluşlarının giderek daha az personel ile yoluna devam etmesi olduğunu söyleyen (K1) görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Türkiye’de iyi bir eğitim veren okulda yok bence. İletişim fakülteleri bu konuda henüz kendilerini gösteremediler diye düşünüyorum. Onun dışında çok mezun verdiği için işsizlik çok, personel sayısı az. Az insanla çok gazete çıkmaya çalışıyor, mesela 100-150 kişi çalışabilecek bir İstanbul basınından bahsediyorum, 20 kişi ile işi götürüyorlar Mesela Sözcü Gazetesi falan, öyle en fazla personel Cumhuriyet var ve 400 kişi çalışıyor (K1).

Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların dokuzu edindikleri tecrübelerini, bilgi birikimlerini işlerine aktarabildiklerini belirtmiştir. Fakat katılımcıların sıklıkla sözünü ettiği bir husus da çoğunun gazetecilik eğitimi almadığı, onun yerine kendi alanlarında aldıkları eğitim ya da zamanla çalışma hayatları boyunca edindikleri birikimlerin onları eğitmesi ve başkalarından işi öğrendikleri gerçeğidir. Sıklıkla dile getirilen nokta gazetecilik eğitimi veren bölümlerin, iletişim fakültelerinin verdiği eğitim ile pratiğin uyuşmadığıdır. Bu bulgulara örnek ifadeler şu şekildedir:

Şöyle ki eğitim ile pratik ile teorik uyuşmuyor. Ben Ege Üniversitesi’nden mezunum kuramsala ağırlık veren bir Üniversite’ydi. Orda gördüklerimi evet burada görüyorum, ‘a bu buymuş, şu şuymuş’ diye tabi ki; ama biz okulda gazetecilikte bu vardır, böyle problemler vardır, şu şunu demiştir, bu şekilde düzeltilebilir ya da biz alternatifler öneririz, gazeteleri inceleriz ama burada öyle değil. Yani burada dediğim kurumum değil gazetecilik mesleğinden bahsediyorum. Gazetecilik mesleğinde evet problemler vardır ama siz bu problemleri düzeltemezsiniz ama siz bu problemler ile yaşarsınız ve bu problemler dahilinde işinizi yaparsınız.

Yapabildiğiniz kadarıyla. Pratik ile teorik arasında böyle bir uçurum var (K10).

Aslında bu konuda uzun uzun konuşulabilir. Şimdi şöyle, Türkiye gibi bir ülkede yaşıyorsunuz dolayısıyla aldığımız eğitimle yaptığımız iş arasında herhangi bir bağlantı olmayabilir ki %80 falan yani bu Türkiye'deki oran. Ben iktisat mezunuyum ama gazeteciyim, dolayısıyla bu örnek bile şöyle bir gerçekliği ortaya çıkarıyor, bizim mesleğimizi yapmak için basın yayın okumak gerekmiyor. Yani herhangi bir okuldan mezun olmanız ya da hiç okul okumasanız da bu mesleği yapabiliyorsunuz ki örnekleri de hem Eskişehir'de hem de Türkiye genelinde var. Dolayısıyla yani böyle bir ortamda çalışıyorsunuz, zaten çoğu işte torpille falan dönüyor. Bir yazı işleri kadrosuna yakınsanız, siz o kuruma rahatlıkla girip gazeteci olabiliyorsunuz, aradan geçen üç beş ay sonra da gazeteci kimliğini cebinize koyabiliyorsunuz. Bu nedenle Türkiye'de basın sektörü müteahhitlikle özdeşleştirilir. Her ikisinde de bir şey okumanız, bir diploma sahibi olmanız gerekmiyor... Bizim mesleğimiz de öyle okuyun okumayın, alakasız bölüm bitirin kimya mühendisliği bitirin gazeteci olabilirsiniz. Gazetelere bakarsanız avukatlar hukuk köşesi yazar, sosyologlar, psikologlar gazeteci. Dolayısıyla bütün bunlar basın yayın mezunlarının iş bulamamasına neden olur (K8).

Katılımcıların geri kalanı ise tüm bilgi birikimlerini, beceri ve tecrübelerini işlerine aktarabildiklerini söylemektedir. Yöneltilen sorulara diğer katılımcılar tarafından verilen cevaplar ise şu şekildedir:

Çok fazla bir tecrübem olmasa da edindiklerimi çatışma koşulları, darbe girişimi, OHAL vb. habercilikte bir nebze olsun kullanabildiğimi düşünüyorum (K4).

Teknik anlamda her şeyi kullanmaya gayret ediyoruz ama toplumumuzda okuma alışkanlığı olmadığı için okutma stratejileri geliştiriyoruz...Diğer bir tecrübem haber kaynakları konusunda. Herkes için kendinizi feda ederseniz sizden iyisi yok tabi. Buna alıştırmamak lazım kimseyi. Örneğin kimsenin maşası olmamak işin en önemli püf noktası denebilir. Çünkü herkes sizi kullanmak ister (K5).

Becerilerimi bu işte kullanabiliyorum. İşimiz insana dokunmak. Yeri geldiğinde bir çiftçi yeri geldiğinde bir avukat ya da doktor. Bunların hepsi olmak zorundayız. Toplumun her kesimindeniz ama kanunda iş tanımımız fikir işçisi. Kanunu yazana sorsak ne anlama geldiğini yıllarca anlatsa kendi bile anlayamaz (K6).

Okulda öğrendiklerimiz ya da öğretilenler ile pek bir alakası yok, ben basın yayın değil iletişim çıkışlıyım ama bana şöyle bir avantajı oluyor, ben röportaja gittiğimde ya da sokakta insanlarla konuştuğum zaman iletişimi kullanabiliyorum daha iyi bir şekilde, ama haber yazmayı ilk işe başladığımda öğrendim yani (K7).

Tecrübelerimiz olmasa bu işi hala sürdürebileceğimizi düşünmüyorum. Yaşadığımız her tecrübe bizi daha güçlü kılıyor (K9).

Gazetecilik alanında eğitim veren okullardan mezun olan gazeteciler aldıkları teorik eğitimin meslek hayatlarında bir işe yaramadığını düşünmektedirler ve bu anlamda mezun oldukları ve iş hayatına atıldıklarında vasıfların yeniden üretiminin güvenliğinden yoksun kalmaktadır. Türkiye’de gazetecilik ve enformasyon alanlarından mezun olanların işsizlik oranı giderek artmaktadır. Bu alanlardan mezun olanların uzun süre iş bulamaması, edindiği bilgi ve becerileri uzun süre kullanamaması da bu güvencesizliğin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Ayrıca gazeteciler de daha önce birçok defa tekrarlandığı gibi birer bilgi işçisidirler. Beşeri sermayelerini arttırarak çalışma hayatlarında ilerleyebilen gazeteciler, düşündüklerini, deneyimlerini ve becerilerini işlerine aktaramadıkları takdirde, mesleklerinde kendilerini ortaya koyamaz hale gelmekte ve işleri içsel anlamını yitirmektedir.

4.8.5. Gelir güvenliği kavramına ilişkin bulgular

Gelir güvenliği, asgari ücret mekanizmalarını, kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemini, gelir eşitsizliklerinin azaltılmasını ve düşük gelirlilere destek olmak adına ilerici bir vergi sistemi gibi yöntemler ile sabit gelirin sağlanmasını ifade eden bir kavramdır. Prekarya, yapısı gereği parasal gelir açısından oldukça kırılgan bir yapıya sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin hızlı bir biçimde ticarileşmesi sonucu prekaryaya dahil olan kesimin de giderek genişlediği görülmektedir (Standing, 2015, s. 26-29). Bu kesimin ortak özelliği ise gelir eşitsizliği, kapsamlı sosyal güvenlik sisteminin

eksikliği ve gelir sınıflandırmasındaki dengesizliktir. Katılımcılardan gelen cevaplar üzerine ülkemizde gazeteciliğin, sosyal güvenlikten ve toplu sözleşme hakkından yoksun bir şekilde yürütülen ve gelir dağılımı olarak oldukça adaletsiz dağılımın olduğu bir meslek olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4.6. *Gelir güvenliği ile ilgili oluşturulan temalar*

Temalar	Katılımcılar	Genel Görüşler
Sosyal güvenlikten yoksunluk	K1, K8	Minimum sosyal güvenlik
Düşük ve dengesiz gelir dağılımı	K10	Düşük gelirler nedeni ile işe bırakma isteği
Yakın çevre, kurum ve devlet yardımı	K3, K6, K10, K11	İhtiyaç halinde yakın çevrelerinden özellikle ailelerinden yardım alma

Gelir güvenliğinin en önemli unsurlarından birisi kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemidir. Gazetecilik alanında ise böyle bir sosyal güvenlik kapsamının olmadığını düşünen iki katılımcı (K1 ve K8), görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

10 Ocaklarda hep kutlanır ya Çalışan Gazeteciler Günü, aslında bir şey kalmamıştır. Bir Basın Yasası vardır, bu yasada işte yıpranma vardır, ya değişik bir sigorta sisteminde çalışır gazeteci. Ama yani Türkiye’de özellikle büyük yaygın basın veya kiminin ulusal basın dediği İstanbul basınında çalışanların büyük çoğunluğu bu yasaya tabi değildir. Özellikle İstanbul basınında çalışanlar daha çok patronun yakınları, işte amcasının oğlu, dayısının oğlu, teyzesinin kızı bilmem ne gibi. Anadolu basınında bu konuda bir fark var. Anadolu basınında çalışanların Eskişehir için söylüyorum, büyük çoğunluğu Basın Yasası’na tabidir (K1).

...güvende hissetmiyoruz. Birincisi sosyal güvenlik bakımından, tamam belirli bir sigorta üzerinden çalıştırıyoruz ama bu minimum düzeyde. Özellikle sektörün içine girdiği sıkıntılar işi buna zorladı. Şu anda sektör çok kötü bir durumda ve bu durum maalesef her sektörde olduğu gibi ilk çalışanlara yansıyor (K8).

Özellikle gelir seviyelerinin çok dengesiz ve genele oranla düşük olması, mesleğe yeni başlayanlarda olduğu kadar, meslekte uzun yıllarını geçirmesine rağmen geleceğe dair kaygıları olan gazetecilerde de işi bırakma isteğine neden olmaktadır. Bu konuda katılımcılardan biri (K10) görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

...gazeteciye verilen para az. İnsanlar Eskişehir’de geçinebilir ama Ankara, İzmir, İstanbul’da geçinmek çok zor. Ben şu an 23 yaşımdayım, tek başıma yaşıyorum, benim için sıkıntı değil, ama burada evli olan, çocuğu olan insanlar var ve o yüzden insanlar güvencesiz ve maaşları düşük olduğu için bu işi bırakmayı düşünüyorlar tabi ki (K10).

İşsiz kalma kaygısını her iş günü aklından çıkarmadan çalışmakta olan gazeteciler işsiz kaldıkları takdirde çoğunlukla ilk olarak yakın çevresine başvurmaktadır. Aile halen en yakın sosyal destek kaynağı olarak karşımıza çıkıyor. Bu konuda katılımcıların görüşleri ise şu şekildedir:

Bir kere ailemiz var. Yani kendi içimizdeyiz. Meslek odalarımız var, bizim derneğimiz var, Çağdaş Gazeteciler Sendikası üyesiyim ben, Eskişehir şubesinde aynı zamanda yöneticisiyim. Mesleki dayanışmayı arttırmak amacı ile kurmuş olduğumuz bir dernek burası. Yani burada iş bulana kadar belirli bir süre dernek imkanlarından, sandıktan yararlanabiliyorsunuz. Bu da hani korporasyon modeli gibi bir şey, lonca sistemi gibi. Ama tabi bu sizin sırtınızı oraya dayayabileceğiniz bir gelir değil, yani küçük bir şey bu. Bunun dışında çok bir şey yok sonuçta bir bireysiniz ve hayatınızı devam ettireceksiniz. İşsiz gazeteciler ordusuna katılma olasılığınız yüksek tabi. Bu, bakın, bu kaygı her zaman var. ‘Ben bu kaygıyı yaşamıyorum’ diyen gazetecilerin ben alından öperim. Popüler gazetecilerde de bu kaygı var. Ama onların belki gelir seviyeleri çok yüksek ya da birikimleri falan olduğu için çok umursamazlar ama bizim gibi küçük insanlar bunları umursar (K3).

İşsiz kalındığında tabii ki aile devreye giriyor ve maddi imkanlar ne ise o derecede bir destek sunuyor. Manevi açıdan aile ve yakın çevre sonsuz desteğini sunuyor. Ayrıca işsizlik ödeneği de belli şartlar sağlandığında inanması zor da olsa kolayca alınabiliyor. Ödenek bittikten sonra ise her şey muamma. Ya varız ya da yokuz (K6).

Ailem destek olabildiği kadar destek olur, onun dışında bir destek yok. İşsiz kalsam şu an, bunu bu sabah da düşündüm, yapacağım ilk iş çıkışta başka işler bakarım kendime, bu işler de gazetelik olmaz, daha vasıfsız alanlar olur, garsonluk vs. Çünkü gelir düzeyine baktığımız zaman da kimsenin şu anda kimseye bakabilecek gücü yok, ben kendi maaşım ile kendime zor bakıyorum; ailem bana bakamaz çünkü o da kendine bakmak zorunda. Dernekler, çok pasifler bu konuda, gazeteciler bir dernek, bir cemiyet var, bir tanesinin yaptığı şey bir ödül töreni sadece, onun dışında bir şey, bir dayanışma yok. Oysa orası bir dernek, içinde bir düşünce taşıyor, bir görüş barındırıyor (K10).

Tanıdığım iş adamları ile bir diyalog kurarım. Olmadı aile, bak gazeteciler için her meslek için öyledir ama bizim için ben ailemde çok şeyimdir. Para isterim, 50 yaşına da gelsem isteyebileceğim bir adam varsa isterim herhalde (K11).

Prekaryanın bir diğer ayırt edici özelliği ise herhangi bir zaman diliminde elde ettiği gelirin düzeyinden ziyade ihtiyaç halinde yakın çevresinden destek görememesidir. Garanti altına alınmış bir kurum ya da devlet yardımından mahrum olmasıdır. Ancak ülkemizde gazeteciler, daha sonradan değinileceği gibi sendikal anlamda bir temsil güvenliğinden yoksun olmaları ile birlikte, sadece yakın çevrelerinden yardım alabilmektedirler. Bu anlamda prekarya kavramının içerdiği yakın çevrelerinden yardım olanaklarından yararlanamama durumu söz konusu değildir. Bu durum da Kağıtçıbaşı (2005)'nin ifade ettiği gibi kolektivist Türk kültüründe aile ve koruma işlevinin nasıl bir arada olduğunun göstergesidir (Kağıtçıbaşı, 2005; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005).

4.8.6. Temsil güvenliğine ilişkin bulgular

Prekaryanın yoksun kaldığı bir diğer güvencesizlik olan temsil güvenliği ise katılımcılara mesleki dayanışma ya da iş birliği bulunup bulunmadığı sorusu ile incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.7. Temsil güvenliği kavramı ile ilgili oluşturulan temalar

Temalar	Katılımcılar	Genel Görüşler
Temsil güvenliği var	K4, K7, K9	Özellikle yerel anlamda mesleki dayanışma mevcut
Temsil güvenliği yok	K1, K2, K3, K11	Gazetecilik mesleğinin doğasının bireyci olması nedeniyle yok
Yerelde var, genelde yok.	K6, K9, K12	

Araştırma kapsamında gazetecilerin emek piyasasında ortak hareket edip edemediklerini öğrenmek ve bu anlamda temsil güvenliklerinin varlığını sorgulamak adına sorular sorulmuştur ve alınan cevaplar şu şekilde olmuştur.

Katılımcılardan bir diğer kişi (K4) ise son dönemlerde yaşanan baskıların gazeteciler arasında dayanışma duygusunu perçinlediğini düşünmektedir. Bu konudaki düşünceleri ise şu şekildedir:

Baskıya karşı sanırım en fazla dayanışma içinde olanlar gazeteciler son dönemde. Özellikle tutuklu gazetecilerin sayısına bakıldığında Dünya ölçeğinde en fazla tutuklu gazetecinin bulunduğu ülkeyiz iş birliği ve dayanışma görünenden daha da fazla diyebilirim (K4).

Katılımcılardan bir kişi (K1) ise bir dayanışmanın olduğunu ama eskiye oranla güçlü olmadığını dile getirmiştir. Bunun nedeni ise güçlü bir sendikacılık anlayışından yoksun olmalarıdır. Bu konuda katılımcının verdiği cevap şu şekildedir:

Meslektaşlarım arasında dayanışma var ama eskiden güçlü bir sendikası vardı Türkiye’de. Türkiye Gazeteciler Sendikası vardı TÜRKİŞ’e’ bağlı çok eski bir sendika o bildiğimiz bütün gazeteler, bu sendikanın üyesiydi gazetenin çalışanları. Aşağı yukarı 25 yıl önce falan sendika yavaş yavaş

tasfiye oldu sonradan, sendikalar işte başta Milliyet'ten sonra Hürriyet'ten yavaş yavaş tasfiyeler oldu ve bugün, sadece bir iki gazetede sendika var. Tabi bu sıkıntıları getiriyor yani gazete emekçileri, çalışanları televizyonlarda haklarını savunamıyorlar. Türkiye Gazeteciler Sendikasına üye olamıyorlar. Eskişehir'de bir tane üyesi var. Şimdi tabi mesela toplantı yapıyoruz, fotoğraf çekilir, işte gazete patronları gelir falan diye. Hiç kimse gelmiyor mesela. Eskişehir'de bir on beş kişi üye olmuştu, sonra dağıldı üyeler kendiliğinden. Temsil güvenliği yok yani. Yani sendika, ilk önce İstanbul gazetelerinden başlayarak, yani etkin olsa toplu sözleşme yapabilse, gazeteciler eskiden yapıyorlardı, işte yılda üç maaş ikramiyeleri vardı, hastalık bilmem ne gibi sendikanın destekleri vardı, falan filan bunların hiçbiri kalmadı, yani şimdi, tabi gazetecilerin kuruluşları var, Gazeteciler Cemiyeti. İstanbul'da mesela Türkiye Gazeteciler Cemiyeti var, mesela bizim Çağdaş Gazeteciler Derneği var, ama o sendikanın durumu apayrı (K1).

Bir diğer katılımcı (K2) ise mesleki iş birliğinden yoksunluğun sebebini toplum yapısının iş birliğine müsait olmamasından, gazetecilik mesleğinin barındırdığı kişisel bir özellik olarak egodan kaynaklı olduğunu düşünmektedir ve bu konuda şunları söylemiştir:

Yok bu bizim meslekte, bankacılıkta var mı, öğretmenlerde var mı bilmiyorum ama genelde zaten toplumda bir iş birliği falan, pek işte siyasete koalisyon kadar götürebilir. Bu pek tutmayan bir şey, gazetecilikte de hiç ama hiç yok; iki meslek örgütümüz var, deneyim paylaşımı, o ona aktarsın falan insanların, öğrendiğim bir şeyi aktarmalıyım ki o daha ileri gidebilsin gibi düşünceleri, bunlar asla bizim mesleğimizde yok, tabi ki gazetecilik, ego olmadan yapılmayacak bir iş, hani çok garip bir şey. Nasıl yapılsın, şimdi muhatap olduğumuz insanlar tamamı zengin güçlü insanlar, işte yılda istediği zaman yurtdışına çıkabiliyor, yani servetleri var ve ben bu insanı eleştiriyorum. Şimdi Sanayi Odası seçimleri gelecek, hepsi patron adamları. Örneğin, bazen oluyor evinizde su bitiyor, şebeke suyu alacağız, su kartına yükleyecek yirmi liramız yok, ama o gün karşınızda Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürü var, adam karşınızda böyle bakıyor istediğinizi soruyorsunuz adama. Geçen su patladı, bunu niye

yapmıyorsunuz falan diye biraz böyle kendi içerisinde de kaçık bir meslek yani (K2).

Gazetecilik mesleğinde dayanışma, vefa, paylaşım, kolektivizm gibi kavramların artık içinin boşaldığını ve buna sebep olan şeyin ise yıllardan beri süre gelen gazetenin anlamında yaşanan değişimin olduğunu belirten (K3) aynı zamanda sendikalaşmanın yetersiz olduğunu, bu konuda yaptırımların yasal olarak eksikliğine değinerek soruya şu şekilde cevap vermiştir:

Hayır. Bizim meslekte yoktur dayanışma. Bizim mesleğimiz rekabete ve haber anlatmaya dayalı meslektir. Siz yapacaksınız, arkadaşınız yapamayacak, farkınız buradandır. Çıkabileceğiniz tek mecra var, o mecra da öne çıkmak için çaba sarf ediyorsunuz. Rekabet edeceksiniz doğal olarak. Yazı işleri müdürü olduğum için birçok arkadaşımın samimiyetsizce ‘merhaba’ diye selam alıyorum. Önceden ‘vay abim nasılsın?’ diyenlerden. Doğru ya da yanlış, sonuçta bu rekabete dayalı bir şey olduğu için bunu görüyorsunuz. İşsiz kaldıysanız sizin arkadaşınızı teselli etme zamanınız yok. Şu an akıyor hayat, toplantılar falan. Hani bu meslek sürekli akan bir meslek. O arkadaşınızın acısını hissediyorsunuz ama ruhunuzla devam ediyorsunuz. Çok kötü bir durum bu. Bu meslekte dayanışmadan bahsedemezsiniz. Bu meslekte o bahsettiğimiz algıların, kavramların hiçbiri geçerli değil. Vefa dayanışma, işte iş bölümü paylaşım, kolektivizm bunlar yok. 90’lı yıllarda patladı bu olay. Gazeteler artık kamuoyunda kuponla, tencere, tava, buzdolabı dağıtan birer pazarlama aracı gibi algılanmaya başlamıştı. Düşünsenize herkes gazete alıyor, açıyor sayfasını kupon kesiliyor, atılıyor. Tencere, tava ya annem buzdolabı aldı 49 kupona. Gazete bu hale geldi. Gazeteciliği bu meslek bu hale soktu. Kupon dağıtıyorsunuz. Gazete için ne kadar ağır hakaret aslında. Çok ağır bir hakaret. Bunu yaptık biz, Türk Basını bunu yaptı. Şimdi gazete okunmuyor diyoruz, belki de bundan dolayı, bunu biz yaptık, çünkü bence ne dayanışma vardır, ne kolektivizm. Satmak için tencere tava veren bir kurumuz yani biz. Türkiye Gazeteciler Sendikası var, cemiyet var, mesleki anlamda onlarca dernek var, magazin derneği bile var, Spor Yazarları Derneği bile var. Burada temsil güvenliğinde sıkıntımız şu bizim: Gazetecilerin sendikalaşması diğer meslek gruplarında olduğu gibi çok zor.

Yani çok kolay bir süreç değil, sıkıntı yaratıyor. Cemiyet de bu anlamda cemiyet, bir oda, resmi bir oda. Üye olma zorunluluğu yok ama. Siz mali müşavirsinizdir, müşavirler odasına zorunlu üye olursunuz, ama gazetecilikte böyle bir şey yok. Bu da bizi temsiliyet noktasında farklı alternatiflere itiyor. Peki çözüm mekanizması bunlar mı, ne yazık ki değil. Mesleğimdeki yaşadığımız sıkıntılarla Basın Konseyi var, o da etik anlamda kuralları ve kanunları takip eden bir durum. Kınama dışında bir yaptırım yok. Yani ne yazık ki. Yasal olarak burada çok büyük eksiklik var (K3).

Katılımcılardan (K11) ise gazetecilerin ardında onlar için çalışabilecek bir kurumun yokluğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

...Kurum falan yok. Var ya gazetecilik ile ilgili derneğe gitmem, belediyenin aş evine giderim ben. Çünkü oraya gitsem yardım da göremem, küfür de yerim, 'onursuz adam' der oysa aç bir adamım. Ama belediyeye gider yemeğimi yer kalkarım (K11).

Mesleki dayanışmanın varlığını sektörde yerelde ve ulusalda olmak üzere ikiye ayırarak soruya cevap veren iki katılımcıya göre ise dayanışma yerel basında daha fazla hissedilmektedir. Bu soruya katılımcılardan birinin (K6)'nın cevabı şu şekildedir:

İş birliği ve dayanışma, yaygın medyaya oranla yerelde daha elle tutulur bir halde. Birimiz haksızlığa uğradığında herkes harekete geçer. Ancak iş kaybetmeye neden olacak bir hareket olduğu anda herkes kabuğuna çekilir ve hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam eder (K6).

Katılımcılardan bir kişi (K9), Eskişehir'de kadın basın mensubu sayısının diğer illere oranla fazla olmasından kaynaklanan bir dayanışmaya dikkat çekerek şunları söylemiştir:

Burada Eskişehir'in en önemli basın özelliklerinden birine dikkat çekmek istiyorum. Eskişehir'de kadın basın mensubu sayısı diğer illere oranla oldukça fazla. Bu nedenle biz iş hayatımızda sağladığımız dayanışmayı özel hayatımızda da kadınlar olarak sağlayabiliyoruz (K9).

Yine benzer cevap veren bir diğer katılımcının (K12)'nin cevabı şu şekilde olmuştur:

Eskişehir'i baz alırsak dayanışma ve iş birliği var, fakat Türkiye genelinde sanmıyorum (K12).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın istatistiklerine göre 1994 yılında %64 olan basın sektöründe sendikalaşma oranı 2018 yılında %6'ya düşmüştür (ÇSGB, 2016, ÇSGB, 2018). Gazetecilerin sendikasızlaşmalarındaki en önemli sebeplerden biri mücadele geleneğinin olmamasından kaynaklanan, isteklerini toplu bir şekilde dile getirme ya da toplu hareket etme alışkanlıklarının olmamasıdır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri ise medya sektörünün ekonomik krizlerden çok çabuk etkilenmesidir (Karahisar, 2008, s. 97). Gazetecilik mesleği, sektörün tekelleşmesi ile birlikte yoğun bir şekilde bireysel ve rekabetçi bir yapıya bürünmesi ve gelir adaletsizliğinin ileri boyutlarda yaşanması gazeteciler arasında ortak bir tavır almayı zorlaştırabilmektedir.

4.8.7. Yayın kuruluşlarının dijitalleşmesinin istihdama etkisi ile ilgili bulgular

Bilgi teknolojilerindeki ilerleme ile beraber dijital çağa ayak uyduran medya da giderek dijital platforma taşınırken bu durumun gazete emekçileri açısından yeni bir istihdam yaratıp yaratmayacağı sorulduğunda ise genel kanı olarak kağıt gazeteciliğin bitip bitmeyeceği, yerini internet gazeteciliğinin alıp almayacağı tartışması sıklıkla cevaplara yansımıştır. Bu konu halen tartışmalı bir konu olmasına rağmen alınan cevaplar gazeteciliğin dijital platformdan yürütülmesinin yeni istihdam alanları yaratacağı yönünde ağır basmaktadır.

Tablo 4.8. *Yayın kuruluşlarının dijital platforma geçmesine ilişkin temalar*

Temalar	Katılımcılar	Genel Görüşler
Dijital platform istihdamı artırır	K1, K2, K3, K5, K7, K11, K12	Özellikle internet gazeteciliği birçok istihdam alanı yaratmakta
Dijital platform istihdamı daraltır	K6, K8, K10	Yayın kuruluşlarının dijitalleşerek daha az çalışanın birçok kişinin işini aynı zamanda yapması
Kararsız	K4, K9	Dijitalleşme yazılı basında istihdamı daraltırken aynı zamanda yeni bir oluşum olması nedeniyle istihdamın bu alana kayma ihtimali

Yeni istihdam alanlarının oluşacağını düşünen katılımcılardan bir kişi (K1), basılı kağıt gazetelerin gelecekte yok olması konusundaki tartışmada net bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. Ancak şu şekilde görüşlerini bildirmiştir:

Gelecekte basılı kağıt gazeteler olmayacak diyorlar. Ben inanmıyorum, yani olacak diye düşünüyorum ben. Tabi, yani çok kişiye, mesela bizim çocuklara, gençlere internet üzerinden okuyorlar ama yani yazılı basının tirajlar düşse de biteceğine inanmıyorum ben. Dijital platforma geçen gazeteler de var. Dünya’da da, Türkiye’de de var, mesela en son Radikal geçti. Yeni istihdam alanları yaratır ancak eski jenerasyon bu konuda zorlanır. Bir de şimdi şey var, mesela Anadolu basını açısından konuşursam yani devletin, bir de gazetelere katkısı var, yani bu bugünden değil, yani geçmişten gelen bir şey, mesela işte resmi ilanlar konusunda o da tartışılıyor ‘az alınıyor çok alınıyor’ diye ama belirli bir kıstas mevcut. Yani bu Türkiye’de oturdu, belirli bir kıstas konuldu, denildi ki işte yani resmi ilan alabilecek bir gazetenin şartları şu olacak, şu kadar insan çalışacak diye, yani bu gazetede basın sektöründeki emekçilere yarıyor aslında ama tabi ki, Türkiye’deki iletişim fakülteleri çok mezun verdiği için yani işsizliğin de en çok %30’larda olduğu falan söyleniyor, medya sektöründe yani Türkiye’de resmi istatistiklere göre %13, medyada %30 un üzerinde işsizlik (K1).

K2 ise bu konuda dijital platforma geçişte ekonomik nedenlerin baskın olduğunu düşünerek soruya şöyle bir cevap vermiştir:

Yarattı bile. Bizim Eskişehir’de şu anda buna başlayanlar oldu, arkadaşlarımız bilfiil gazetede kağıt gazetede çalışırken ‘Es Gazete’ mesela. Eskişehir için ilk elle tutulur örneklerden birisi. Bir ara benim de içinde olduğum Porsuk Ekspres diye tamamen dört çalışanı olan bir internet sitesi aktifti, faal arabamız, telsizimiz vardı. Daha sonra ‘Es Gazete’ daha sonra bir gazete daha var, bir karı koca kurdular ve şu an 4-5 kişi ile istihdam da sağlıyorlar ve tencere kaynıyor. Onun arkasından ‘esgundem26.com’ kesinlikle bir iş alanı artık. Dijital çünkü masrafı ona göre az bir şeyiniz yok, bizim giderimiz mesela yüz lira harcıyorsak elli lirası baskı ve dağıtım, bu çok önemli bir gider ve dağıtım (K2)

Gazetelerin dijital ortama geçmesinin yeni bir istihdam alanı yaratacağını düşünen bir katılımcı (K3), bu konuya kapsamlı bir bakış açısı getirmiştir. Gerek dijital platformun çağa ayak uyduran anında haber alma ve iletişim sağlama özellikleri gerekse halihazırda gazetelerin internet sitelerinin tıklanma sayılarının tirajlarını geride bırakması gibi özellikleri nedeniyle daha avantajlı olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

Yaratır; bu, şu an yarattı zaten. Yani Hürriyet'in, Milliyet'in, Cumhuriyet'in ve Birgün Gazetesi'nin internet tıklanmaları hakkında bilginiz var mı bilmiyorum, olağanüstü rakamlar. Kimi köşe yazarlarının günlük tıklanma sayısının beş milyonun üzerinde olduğu söylenir, tekli kullanıcı üzerinden söylüyorum. Bunların yazdıkları gazeteler, 700 bin 800 bin satıyor dedik yani yaklaşık ona falan katlıyor, dijital ortamda okunma sayıları. Hadi onları geçelim kendimden örnek verelim. Benim internet sitemdeki tıklanma sayım günlük tirajımızın neredeyse bir buçuk iki katı. Bu evet, bu çok önemli, yani buradan bu doneyi alıyoruz zaten. Dolayısıyla bunu reddetme şansımız yok şu an. Yeni bir istihdam alanı yaratacak, şöyle ki, biz önceden gazetelerde olmuş olayı çekip gazeteye koyup sunuyorduk, siz o olayı gazete sayesinde öğreniyordunuz. Bugün o olayı anında öğrenebiliyorsunuz hemen çekiyorum, size geliyor. Ertesi gün ben bu olayı size yine olduğu gibi verirsem size ne yapmış olurum, sizinle dalga geçmiş olurum. Dolayısıyla olmuş olayı artık yeni bir boyutuyla işleyerek, arka planındaki gerekçeleri de sunarak sunmam lazım, böylece kendimi bir tık yukarıya taşımış olurum; araştırma, işleme, yorumlama noktasında. İşte bu yeni bir istihdam alanı otomatikman doğurmuş oldu. Nedir bu istihdam alanı? Daha araştırmacı, daha gözlemci, yorumlaması, değerlendirmesi daha kuvvetli, sezgisel. Şimdi sıradan düz, basit bir anlayışın ötesine çıkan bir anlayışı getirmiş oldu. Bir de bunun ayrı bir dili var. Hani internet gazeteciliğinin teknik anlamda ayrı bir dili var, kodlaması var, oradaki hedef kitlenin ayrı bir şeyi var. Örneğin hala gazete okuyan belirli bir yaş grubu var, alışkanlıklardan gelir bu. Ben her iki gruba giriyorum, gazeteyi gazeteden okumayı daha çok seviyorum. O yüzden belki ilk gruba, A grubuna kendimi dahil edebilirim. Bir de bunun B grubu var, yani daha genç internet ile teknoloji ile dijital ortamla, daha genç, erken yaşta tanışmış ve daha hakim, dolayısıyla bilgiye istediği an ulaşır. 'Ahmet, Ayşe'yi öldürdü', bu şekilde verirsem haberi bu senin dikkatini çekmeyecek

artık. Artık benim onu anında işlemem lazım, tıpkı gazetede bir gün sonra işlediğim halde anında ya bu bunu niye öldürdü, kıskançlık mı kadın cinayeti mi nedeni ne? Önceden üç beş saatte yapacağınız bir şeyi şimdi anında yapma zorunluluğu var (K3).

Piyasa şartlarında kendilerine bir yer bulamayan gazetecilerin işlerini yürütmek adına yeni bir mecra bulabilmeleri ve okura ulaşabilmeleri adına internet gazeteciliğinin yeni bir istihdam olarak avantajlı olduğunu düşünen katılımcı (K5) bu durumun dezavantajlarının ise doğru bilgiye ulaşma konusu olduğunu belirtmiş ve soruya şu şekilde cevap vermiştir:

İstihdam alanı yaratabilir tabii. Aynı zamanda gazetecilik yapmak isteyen ama kurumları yüzünden halkla ilişkilerden öteye geçemeyen gazetecilerin kendi yayın platformunu kurmalarına, takipçilerine ulaşmalarına da bir olanak sağlıyor. Ben şahsen halen kendim bilgisayar ortamından kitap okuyamam mesela. İllaki elimde olacak kitap. Haber konusunda gazeteden okumak daha güvenilir sanal ortama göre. Gününbirlik kurulan asparagas siteleri olabiliyor. Anlık görüp akıbeti belirsiz kalan birçok görsel ya da haber olabiliyor. Sanal dünya, uçsuz bucaksız, derya deniz, takip etmek çok zor. Ama gazetede bir yanlış olursa tekdibi var, doğrusunu öğrenme yolu açık (K5).

Dijital platforma taşınan gazeteciliğin yakın zamana yasal düzenlemeler ile birlikte daha da artacağını düşünen katılımcının cevabı şu şekilde olmuştur:

Yarattı, zaten şu an var, Eskişehir’de de gerçekten elle tutulur birkaç tane var. Onlar da istihdam sağlamaya başladılar. Benim sayabildiğim iki ya da üç tane şu an net var, yani onlarda reklam alıyor ve gelir elde etmeye başladılar, yakın zamanda olur mu olmaz mı bilmiyorum ama kanun tasarısı var, internet gazetelerine de basın ilanı destek versin diye, onlar resmi ilan alabildikten sonra herhalde onlar da biraz daha güçlenecek, istihdam sağlamaya devam edecekler (K7).

Kendisi de eşiyile birlikte bir internet gazetesi kuran katılımcıya göre (K11) göre dijital platforma geçişin nedeni, yazılı basının çalışma şartlarına göre daha rahat ve adil koşullar barındırmasıdır. Bu konuda ayrıntılı bilgiler veren katılımcının cevabı şu şekildedir;

Bunu ilk Es Gazete başlattı Eskişehir’de dört beş yıllık bir serüveni var herhalde. Biz gerek çalışma ortamının kötülüğünden gerek kendimizi var edemeden kaynaklı olarak yeni bir arayışa girdik, bu arayışta işte hani bir şeyler denk gelir ya, o denk geldi, bir site kurduk, önce eşim başladı tek başına siteyi yürütmeye, ben yine ‘ne olur ne olmaz’, hani bütün yumurtaları bir sepete koymayalım diye işime devam ettim. Ben kendi işimi devam ettirdim, sonra baktık iş beni de kaldıracak, ben de geldim, biz geldikten sonra ne dendi biliyor musunuz? Ben de bu işi yapacağım diyenler oldu. Konuştuğunuz diğer kişiler de demiştir bunu yani. Yapabilirler, ben tavsiye de ederim, ama patronun yanında çalışmak kadar rahat değil niye biliyor musunuz? Hem patron olacaksınız hem işçi olacaksınız, şimdi bir yerden sonra hani bu kişiye patronaj sistemine karşı yanına aldığı elemanına patron gibi davranamıyorsun vicdani olarak, hakikaten bizim arkadaşımız o orada, e şimdi böyle olduğu için para kazanmak için bütün gereklilikleri de elinin tersiyle itiyorsun. Şimdi diyorsun ki ben reklama bağımlı olmam, bozulmayayım diyorsun, ben elemanımı sömürmem ki ‘kötü adam’ olmayayım, e ne yapıyorsun otomatikman, hani gördüklerin seni görmek istemediğin şeyleri yapmamaya sevk ediyor. Kendiliğinde de olsa ben dijital platformların ahlaklı olmasını nedeninin bu görmüştük olduğunu düşünüyorum. O yeni iş bölümünü böyle bir ahlak anlayışı ile beraber dijital platformların böyle bir ahlak anlayışı ile beraber örgütlendiğini düşünüyorum (K11).

Yeni istihdam alanlarının oluşacağını düşünen ve görece daha özgür bir platform olacağını düşünen katılımcılardan K6’ya göre bu platformlar reklam alabildikleri sürece varlıklarını sürdüreceklerdir. Mevcut güvencesiz ortamdan daha da belirsizliklerle dolu bir sektör olacağı gerçektir. Bu bulgulara örnek cevaplar ise şu şekildedir:

Dijital platformda gazetecilik yapmak, basılı yayına göre daha özgür bir minvalde ilerliyor. Ancak açılan mecraların ömrü, reklam alınabilirlik ile aynı çizgide ilerliyor. İstihdam için güzel bir alan ama dijital ortam resmi anlamda gazetecilik faaliyeti göstermediği için sizler de gazeteci değil bir yazar oluyorsunuz (K6).

Tam tersi var olan istihdamı da azaltıyor, daraltıyor. Bizim sektörün hangi alanına giderseniz gidin mutlaka ticari bir destek gerekiyor, ticari destek olmadan bu mümkün olmuyor. Bu ticari destek dediğim sonuçta basın kuruluşları ticari kuruluşlar ve hali ile de belirli bir kar elde etme hedefi ile yola çıkıyor, bu olmayınca kimse cebinden para harcamaz yani sırf özel zevkleri için dolayısıyla biraz maddi karşılığı varsa o kişiye fayda sağlayacak yöntem ama yoksa da bir şeyi değiştireceğini düşünmüyorum. Tekelleşmeden daha ciddi bir tehlike var, o da sektörün giderek şekil değiştirmesi; bu nasıl oldu dersiniz biz mesela kağıda bir zaman biçmeye başladık; mesela on yıl sonra kağıt ortadan kalkacak. Bu büyük bir handikap meslek için dolayısıyla kağıdın yerini şu anda dijital platform almaya başladı; insan gücüne biraz daha az ihtiyaç duyulmaya başlandı. Şimdi on beş kişiyle çıkartılan bir gazete yerine üç kişiyle bir internet gazetesi çıkartılıyor. Aynı şekilde ve bizden daha hızlı yapabiliyor, biz ertesi gün okura sunabileceğimiz haberleri onlar bugünden anında duyurabiliyor; bu da meslekte büyük bir handikaba neden oldu. Şimdi internet haber siteleri çok az elemanla çalışıyor. Ama sizin ile aynı işi yapıyor. Dolayısıyla herhangi bir yasaya da bağlı değiller; bugün biz basın kanununa tabiyiz ama onlar bunu rahatlıkla delebiliyor. Karşılığında Türk Ceza Kanunu'nda herhangi bir karşılığı olan yasalar da yapılmamış, bu da mesleği her geçen gün içinden çıkılmaz hale getiriyor (K8).

Yaratmaz çünkü basılı gazetede daha çok insan çalışması gerekiyor, editörünüzün ayrı olması gerekiyor, birkaç tane muhabirin olması gerekiyor en azından. Matbaası vs. daha çok istihdam demektir bu ama dijital ortamda ben muhabirim aynı zamanda editörüm ben habere giderim gelirim haberimi girerim ya da bir tane editör olur çok fazla basıp yetiştirme kaygısı olmadığı için. Mesela burada muhabirler en geç üçe kadar kalabilir sahada çünkü editör o haberi düzeltip yetişsin ve gazete basıma yetişsin diye. Ama dijital ortamda böyle bir şey yok sabahtan akşama kadar editör, muhabir çalıştırırlar düşük maaş ve güvencesiz şekilde daha çok yorulur daha çok yıpranır ve daha az insan çalışır bu sektörde bu yüzden bu alanda yeni istihdam alanı açılacağını düşünmüyorum (10).

Bu konuda kararsız olduğunu belirten iki katılımcıdan bir tanesi bu konuda bir fikri olmadığını ve zaman içerisinde anlaşılacağını belirtirken (K9), bir diğeri ise dijital ortamın hem iyi hem de kötü olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Dijital platformun daha fazla istihdam alanı yarattığı gibi basılı yayınlarda çalışanlar için de biraz olsun istihdamı düşüren bir yanı var. Bilgiye daha hızlı ulaşabilmek açısından ve çağın getirdiği teknolojik gelişmeler bakımından dijital medyayı olumlu görüyorum. Türkiye'de dijitalin en kötü yanı ise basılı yayınları geriye götürmesi oldu. Oysa ki çoğu ülkede bu iki platform bir arada ilerleyebiliyor (K4).

4.8.8. Mesleği bırakma isteğine ilişkin bulgular

Tablo 4.9. Katılımcıların mesleği bırakma istekleri

Katılımcılar	Mesleği Bırakma İsteği
K1	Hayır
K2	Hayır
K3	Hayır
K4	Hayır
K5	Hayır
K6	Evet
K7	Hayır
K8	Hayır
K9	Hayır
K10	Evet
K11	Evet
K12	Hayır

Katılımcılara yaşadıkları tüm olumsuzluklar, güvencesiz bir emek piyasası ve belirsizlikler dahilinde mesleği bırakmayı isteyip istemedikleri sorulmuştur. On iki katılımcıdan dokuz tanesi mesleği bırakmak istemediğini ifade ederken, üç katılımcı bırakmak istediğini ya da en azından düşündüğünü belirtmiştir.

Mesleği bırakma isteği olan bir katılımcı (K10) düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Evet. Düşündüm düşünüyorum. Çünkü ben yüksek lisans yapıyorum ve akademisyen olmak istiyorum aslında. Ama sektörün içinde olanlara da

bakıyorum, sürekli insanlar bir çıkış yolu arıyorlar. Güvencesizlik var, ücretlerde düşüş var şu anda, yine bu gazeteciliğin dönüşümünden kaynaklı, bunun içinde evet patronaj yapısının değişmesi de var, ama teknolojinin gelişmesi de var, sadece patron ilişkisi değil çünkü insanlar artık haberleri gazete yerine Twitter'dan alıyorlar ve çok daha farklı, özgür şekilde yapabiliyorlar bunu. Bu yüzden evet gazetelere yönelim az, evet gazeteciye duyulan ihtiyaç az, bu yüzden gazeteciye verilen para az (K10).

Katılımcılardan (K11) ise mesleği bırakmayı her sabah düşündüğünü fakat kendisini yeniden masanın başında yazarken bulduğunu belirtmiştir.

Mesleği bırakmayı düşünmeyen gazetecilerin ortak noktası gazeteciliği sevmeleridir. Katılımcılara göre gazetecilik sevmeden yapılabilecek bir meslek değildir. Bu konuda katılımcılardan bir kişi (K3) şunları dile getirmiştir:

Hayır. Hiç düşünmedim. Yani, gazetecilik öyle bir meslek ki, günlük gazete okumak için para kazanıyorum ya, öyle düşünün. Hangi iş dahilinde ben günlük gazete okurken işimi yapıyor olacağım. Düşünsenize bankacısınız, oturdunuz masanızda gazete okuyorsunuz müdürünüz sizi gördü 'Ne yapıyorsun işini yap' dedi. Yani gazeteciliğin en büyük avantajı oturuyorsun masaya çayını koyuyorsun, gazete okuyorsun, kimse gelip işini yap demiyor çünkü işi o. Bir de üstüne üstlük yazıyorsunuz, insanlara fikir veriyorsunuz, insanlara yaşamı sunmaya çalışıyorsunuz, kutsal, çok önemli bir meslek yani, bu açıdan hiçbir zaman düşünmedim (K3).

Mesleki sorumluluklar ve başka bir işe girme ihtimali düşük olduğu için neticesinde işini bırakmak istemediğini söyleyen bir katılımcı (K5) ise bu soruya şöyle bir cevap vermiştir:

Mesleği bırakmak, gazeteciliği bir iş olarak görmektir. Bu meslek, bir iş değil. Gerçekten kendinizi vatandaşın elçisi olarak yaşıyor halde buluyorsunuz çalışırken. Birde takip edilen, aranan, sorunların iletildiği kişi olmaya başladığınız anda büyük bir ailenin sorumluluğunu üzerinize almış oluyorsunuz. Mesleği bırakmak yerine zamanla kazandığınız tecrübeler doğrultusunda hareket etmeyi öğreniyorsunuz. Kendinizde bırakamıyorsunuz, bu vazife üzerinize yapıştığı için.

Zorlu çalışma koşullarına rağmen maddi beklentilerini karşılamasa da gazeteciliği sevdiği için bırakmak istemeyen bir başka katılımcı ise soruya şu şekilde cevap vermiştir;

Ne yazık ki ne kadar zor ve yorucu bir meslek olsa dahi maddi imkanları çok fazla iyileştirilmiyor. Zaman zaman maddi nedenlerden ve emeğimizin karşılığını alamadığımız için bu işi yapmak istemedim fakat ben bu işe aşığım. O yüzden hiçbir zaman başaramadım (K9).

Gazeteciler birer fikir işçisidirler ve mesleklerinde edindikleri deneyimler, beceriler ve bilgiler neticesinde mesleki bağlılıkları yüksektir. Bu bağlılığın oluşmasında mesleki sorumluluk algısının etkisi büyüktür. Fakat çalışma koşullarının zorluğu ve mesleki kimlik algısının zarar görmesi mesleki bağlılığa zarar vermektedir. Diğer taraftan işsiz kaldıkları zaman başka bir sektöre yönelmeleri neredeyse imkansız olmuştur. Birçok farklı alandan mezun olan insanlar gazeteci olabilirken bu durumun tersi daha zordur.

SONUÇ

Bu çalışma yeni bir sınıf teorisi olarak ortaya atılan prekarya kavramını anlamaya yönelik bir çalışma olmakla beraber, gazetecilik emeğinin prekerleşmenin özelliklerini taşıyıp taşımadığını, taşıyorsa hangi özellikleriyle öne çıktığını anlamak ve incelemek adına yapılmıştır.

Tüm dünyada neoliberal politikaların yoğunlaşması, emek piyasalarında esneklik adı altında daha kırılgan ve geçici bir yapı oluşmasına neden olmuştur. Sınıflar ortadan kalkmamış fakat daha parçalı yapılara bölünmüştür. Bu anlamda ortaya çıkan prekarya kavramına ise Standing (2015), emek piyasası güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği gelir ve temsil güvenliği olarak sayabileceğimiz yedi tip güvenceden yoksun olanların dahil olduğunu belirtmiştir. Prekaryayı anlamanın yolu, insanların zaman içerisinde nasıl kimlik ve kariyer inşa etme olanağından yoksun ve güvencesiz emek biçimlerini benimsediklerini incelemekten geçmektedir.

Gazetecilik, zihinsel emek sürecinin yoğun olduğu, esnek çalışma sistemi ile zihinsel yorgunluğun katlanarak yaşandığı bir meslektir. Bu bağlamda gazeteciler beşeri sermayesi zengin, karmaşık iş yapılarında çalışan bir gruptur.

Ülkemizde gazeteciliğin mesleki ve siyasi açıdan yaşadığı riskler, gazeteciliğin prekarya olgusu altında incelenme ihtiyacını doğurmuştur. Çalışmada Eskişehir’de yerel gazetelerde çalışan on iki gazeteciyle yapılan görüşmelerle gazetecilik mesleğinin prekerleşme özellikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

İşe alım ve işten çıkarmalar konusunda yapılan düzenleme ve uygulamaların keyfi olmasının önüne geçilmesine yönelik bir güvence olan istihdam güvenliği kavramı prekaryanın önemli bir unsurudur. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde Eskişehir genelinde istihdam güvenliği konusunda kendilerini ulusal basına oranla daha rahat hissettikleri ortaya çıkmıştır. Fakat gazeteciliğin yapısının değiştiği ve giderek esnekleşme ile güvencesiz hale geldiği ortamda, sahip oldukları Basın İş Kanunu’nun tek güvenceleri olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda medya patronları tarafından gerçekleştirilen sendikasılaştırma ve kimi gazetecileri Basın İş Kanunu kapsamı dışına itme yönündeki uygulamalar gazetecileri daha savunmasız hale getirmektedir. Karşılarında işsiz kalmak gibi büyük bir tehdit ile karşı karşıya kalan gazeteciler bu anlamda istihdam güvenliğinden yoksundur denilebilmektedir.

Keyfi işten çıkarmalar istihdam güvenliğinden yoksun emek gücünün varlığının bir diğer göstergesidir. Ülkemizde gazetecilerin işten çıkarılması, işe alımları hakkında yasal düzenlemelerin sağlam temeller üzerinde kurulmaması ve giderek yasaların da esnekleşmesi ile birlikte keyfi işten çıkarmalar daha da artacaktır. Gazetecilik haklarının savunulması birçok çalışan için sadece kağıt üzerinde yapılan düzenlemelerden ibaret görülmektedir.

Gazetecilerin çoğunluğu istihdam içerisinde belirli bir mevki elde edebilme fırsatlarından yoksun olduğunu belirtmiştir. Bu durum da statü ve gelir anlamında dikey hareketliliğin olmadığı ve nepotizmin yoğun olarak yaşandığı katılımcılardan elde edilen bilgiler arasındadır. Özellikle dile getirilen ‘dayınız varsa makam ve mevki elde edersiniz’ ve ‘hiç beklemediğiniz insanlar, beklemediğiniz yerlere getiriliyor’ gibi ifadeler de gazetecilerin mesleklerinde yükselme ümitlerinin olmadığını göstermektedir. Dikey hareketliliğin önündeki engeller, gazetecilerde çoğu zaman, meslekte yükselmenin neredeyse imkansız olduğu izlenimi yaratmaktadır. Özellikle katılımcılar tarafından dile getirilen ‘muhabir kaldım, muhabir öleceğim’ şeklindeki ifadeler oldukça çarpıcı ifadelerdir. Bu konuda Karacaoğlu ve Yörük (2012) yaptığı çalışmada insan kaynakları yönetiminde nepotizm gibi adalet algılarında dengelerin bozulmasına neden olan

uygulamaların çalışanların yabancılaşmasına neden olabildiğini öne sürmüştür (Karacaoğlu ve Yörük, 2012, s. 46). Bu nedenle belirli bir mevki elde etmenin iş başarısı dışındaki kriterlere bağlı olması, prekerleşmenin ikinci bir özelliği olan iş güvenliğinden yoksunluğun, gazetecilerde görüldüğü anlamına gelmektedir. Ayrıca iş güvenliği konusunda gazetecilerin, mesleklerinde yükselme, gelirlerinde artış ve iş tatmini sağlamak adına birtakım olanaklara ütöpik bir bakış açısıyla yaklaşımları işsiz kalmaktansa yerlerinde saymalarını tercih etmelerine neden olmaktadır. Bora ve diğerleri (2010)'nin Türkiye'deki beyaz yakalıların iş güvencelerinin aşınmasını gözler önüne seren çalışmalarında özellikle ekonomik krizlerin eğitilmiş, vasıflı işgücünü olumsuz etkilediği ve iş bulmanın giderek zorlaştığı dile getirilmiştir. Bu araştırma sonucunda bireylerin kendilerini yetersiz gördüğü ve bu nedenle kendilerini sürekli geliştirmek zorunda hissettikleri ancak bu çabanın işgücünü giderek preker hale getiren bir çaba olduğu ve işgücünün seçme hakkını yitirerek, beklentisinin altında olan işlerde çalışmaya razı geldikleri sonucuna varılmıştır (Bora, vd., 2010, s. 206).

Prekaryaya dair bir diğer güvencesizlik ise, çalışma saatleri, iş kazaları ve bu kazalar sonucu ortaya çıkan hastalıklara karşı koruma ve zararların karşılanmasına yönelik olan çalışma güvenliğidir. Çalışma güvenliği konusu incelendiğinde ise genel anlamı ile gazetecilik mesleğinde çalışma saatlerinin uzun, belirsiz olması ve çoğu zaman can güvenliklerini tehlikeye attıkları ortamlarda çalışmalarını gibi olumsuz koşullar içerdiği kanısı hâkimdir. Gazetecilerin çalışma saatleri dışında da sürekli fikirsel bir üretim sürecinde olma gereği duymaları da onları diğer çalışanlardan ayırmaktadır. Eskişehir'de çalışan gazeteciler için bu durum çok fazla göz önünde olmamakla beraber toplumsal gösteriler sırasında çıkan arbedeler, biber gazına maruz kalmak gibi koşullar da gazetecileri zorlamaktadır.

Gazetecilik vasıflarının yeniden üretiminin güvenliğinden yoksun kalmasının en önemli nedeni olarak gazetecilik alanında verilen eğitimin iş hayatında bir etkisinin olmadığını düşünen katılımcıların ifadeleridir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan gazetecilerin büyük bir kısmının iletişim fakültesinden mezun olmadığı görülmektedir. Yapılan araştırmada katılımcılar, gazetecilik mesleğini icra etmek için gazetecilik okumanın gerekli olmadığını dile getirmişlerdir. Yapılan görüşmeler neticesinde gazetecilik ve enformasyon alanlarından mezun olanların işsizlik oranının oldukça yüksek olduğu ve bu durumun gazeteciler açısından işsizliği ve işsiz kalma korkusunu

tetiklediği gözlemlenmiştir. Ayrıca sıklıkla dile getirilen pratik ile kuramsal bilginin örtüşmemesi de büyük problemdir. Gazeteciler, mesleği aslında işe başladıkları anda yani sahaya indiklerinde görmektedirler. Katılımcıların ‘okulda öğrendiklerimizi kesinlikle burada uygulamıyoruz, 5N1K denilen şey yok’ şeklindeki ifadeleri ise bu durumun bir örneğidir.

Gelir güvenliği konusunda ise katılımcıların görüşlerinden kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanamadıkları ve özellikle gazetecilik mesleğinde gelir adaletsizliğinin olduğu açık şekilde ortadadır. Ücretlerin ödenmemesi, kıdem tazminatının tavan ücretinin olmaması, işletmelerin kar ettiği hallerde zorunlu ödenmesi gereken bir aylık ücret tutarındaki ikramiyenin ortadan kaldırılması, ücretlerin asgari düzeye çekilmesi gibi tehditler ile karşı karşıya kalan gazeteciler güçlü sendikal yapılanmanın ve yasal güvencelerin olmaması ile prekeryanın öne çıkan belirsizlik temelli risklerini yoğun olarak yaşamaktadırlar.

Bağımsız sendikalar, grev hakkı vs. gibi yöntemler ile emek piyasasında güçlü ve ortak bir hareket sağlayabilmelerini ifade eden temsil güvenliğinin yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların yoksun kaldığı bir güvence tipi olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın resmi gazetede ilan ettiği ‘İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2015 Yılı İstatistikleri’ne göre basın, yayın ve gazetecilik iş kolunda örgütlü gazeteci sayısı 2016 yılında 1.026 iken, bu sayı 2017 yılında 1,035 olmuştur (http-5). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın verilerine göre Türkiye’de sendikalılık oranı 2013 yılından günümüze giderek artmıştır. Bu artış, her sektöre yansımamaktadır; örneğin inşaat, turizm, büro ve medya-matbaa işkolları en düşük sendikalaşma oranına sahip sektörlerdendir. Ülke genelinde tüm işkollarında sendikalı çalışan sayısının artmasının nedenleri arasında e-devlet sisteminin uygulamaya geçilmesi ve elbette taşeron işçi sayısının artması yer almaktadır. Fakat sendikaların son dönemde sosyal politikanın bir tarafı olma gücünü yitirmişler ve etkileri zayıflatılmıştır (http-6). Kısaca özetlemek gerekirse gazetecilik sektörü, halen sendikalaşma oranının düşük olduğu işkolları arasında yer almaktadır. Temsil güvenliğinden yoksun kalmak gazeteciler arasındaki dayanışma ruhunu yok etmektedir. Eskişehir genelinde gazetecilerin dayanışmasının, yapılan törenler, basın bildirimleri, toplumsal olaylar ve birkaç toplantıdan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Gazetecilerin gerek yasal zeminde gerek

iş ortamında yaşadığı zorluklar adına örgütlenebilecekleri güçlü bir dayanışma zemini yoktur.

Taşkıran (2014), güvencesiz işçilerin alternatif örgütlenmelerini incelediği çalışmasında işçilerin alternatif örgütlenme arayışlarına gitmelerindeki nedenlerinden birinin de istihdam güvenliğinin olmaması olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca çalışmasında beyaz yakalı çalışanların da güvencesizleştikçe uzun vadede işçi olduklarını kabul ettiklerini ve örgütlenmeye daha sıcak bakmaya başladıklarını gözlemlemiş ve beyaz yakalı çalışanların sendikal örgütlenme ihtiyaçlarını ilk olarak alternatif emek örgütleri aracılığıyla giderdiklerini öne sürmüştür. Sözeri ve Güney (2011)'in yayınlamış olduğu raporda ise gazetecilerin sosyal güvenlik sisteminin avantajlarından yararlanamadığı ve sık sık iş değiştirmek zorunda kaldıkları yer almaktadır. Bu bağlamda gazetecilerin yetersiz gördükleri sendikal hareketler ve yürütülmekte olan sendikasılaştırma hareketleri, gazeteciliği gün geçtikçe istihdam güvenliğinden yoksun, preker bir emek haline getirmektedir. Bu konuda yapılan bir diğer çalışma ise Durmaz'ın (2017) 50/d'li araştırma görevlilerinin iş güvencesinden yoksun istihdam edilmelerinin sonuçlarını araştırdığı 'Akademinin Prekaryası: 50/d'li Araştırma Görevlileri' adlı çalışmadır. Bu çalışmanın sonucunda ise katılımcılar arasındaki yaygın örgütlü olmama halinin, iş güvencesizliğinin hem nedeni hem de sonucu olarak bulunmakla beraber katılımcıların prekerleştiği ortaya çıkmıştır (Durmaz, 2017, s. 946).

Güçlü sendikaların var olmaması gazetecilerin istihdam, çalışma, iş ve gelir güvenliklerinden yoksun olmasının önündeki en büyük engeldir. Ülke genelinde sendikalaşmanın daha güçlü ve yüksek oranda olması durumunda patronlar, kendi başlarına hareket ederek, piyasa şartlarına uyum sağlamak adına gazetecilik mesleğini güvencesiz hale getiremeyeceklerdir.

Gazetecilik mesleğinin karşılaştığı bir diğer risk ise dijitalleşme ile ortaya çıkmaktadır. Preker emeğin biçimlendiği önemli noktalardan biri gelecek kaygısı ve belirsizliktir. Dijitalleşme olgusu özellikle istihdam alanlarını daraltma ya da esnek çalışma sistemleri ile yeni bir risk yaratıyor olabilir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ile birlikte bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler gazetecilere haber kaynaklarına ulaşma, bilgiye erişim, bilgiyi işleme ve okurlara iletme anlamında önemli bir hız ve kolaylık kazandırmasına karşın yaşanan dijitalleşmeler, özellikle sosyal medyanın gelişimi, gazetecilerin istihdam koşullarını daraltmakta ve mesleklerinde

vasıfsızlaşmaya neden olmaktadır. Mevcut siyasal ve ekonomik koşullar dahilinde birçok gazetecinin işsiz kalması, emeklerinin değersizleşmesi ve dijital mecraların geleneksel gazeteciliğe karşı tehditkar duruşuna karşı ‘Crowfunded Journalism’, diğer bir deyişle okurlar tarafından fonlanan bir gazetecilik anlayışı geliştirilmesi bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir ([http-7](http://7)). Bu anlayış, bağımsız bir gazeteciliğin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Bu konunun önemi ise şuradan kaynaklanmaktadır: Web.2.0 ile birlikte artık bütün internet kullanıcıları haber kuruluşları için içerik üretir hale gelmiştir. Diğer yandan ise sosyal medya mecraları habercilik anlayışını gazetelerden soyutlayarak, ücretsiz çalışan bireyler ile haber kalitesinde düşüşün ve güvenilirliğin azaldığı bir ortama dönüşmektedir. Bu sorunların çözülmesi adına üretilen her çözüm gazetecilerin finansal anlamda bağımsızlıklarını sağlayacaktır.

Dijital platformların geleneksel gazeteciliği öldüreceğini öngören gazeteciler zamanla gazetecilere olan ihtiyacın azalacağını ve bu nedenle maaşlarının da giderek düştüğünü düşünmektedir. Bu durum mesleğini bırakmayı düşünen gazetecilerin sayısının artmasına sebep olsa da çoğunluğu işlerini çok sevdiklerini belirtmektedir. Duygusal bağlılığa işaret eden bu durum yanında ‘işsiz kalsak başka kim bize iş verir’ düşüncesinde olan gazeteciler çıkarıcı bağıllığın işaretlerini bize vermektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun Yazılı Medya İstatistikleri’ne göre 2013 yılında 2.296.382.004 olan gazete tirajının 2016 yılında gelindiğinde üç yıllık bir süre içerisinde büyük hızla azalmış ve gazete tirajları 1.603.803.420’ye düşmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere gazeteler, tirajların düşük olmaması nedeniyle ayakta kalabilmek adına reklama daha çok bağımlı hale gelmektedir. Katılımcıların bu çalışmada çok sık dile getirdiği ifadelerden anlaşılacağı üzere iş adamlarına ve reklamlara bağılı kalan ve okur desteğini arkasında bulamayan gazeteler giderek daha bağımlı hale gelmekte ve kendilerini özgür, tarafsız hissedememektedir. Aynı zamanda Kurban ve Sözeri (2012)’nin raporunda belirtildiği üzere, gazetecilik siyasi kutuplaşmanın en çok yansıdığı alanlardan biridir. Özellikle iktidar ile karşı karşıya kalan gazeteler reklam verenlerin çekinmesi nedeni ile reklam alma konusunda oldukça zorluk yaşamakta ve bu duruma çözüm olarak hisselerini satmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durumun tam tersi olarak, iktidara yakın olan gazetelerin ise siyasi baskılar ile kendilerine büyük reklam gelirleri elde ettiği yine aynı raporda gözler önüne serilmektedir (Kurban ve Sözeri, 2012, s. 31). İşte bu noktada özellikle ülkemiz koşullarında tekelleşmenin ve siyasal baskıların kontrol

mekanizmalarını yönlendirmesinin en önemli sonuçlarından biri de elde edilen gelirlerin hep tek elde toplanmasıdır.

Güç odaklarına karşı direnemeyen ve arkasında sağlam bir okur kitlesinin varlığını yitiren gazeteler ayakta kalabilmeleri için reklam gelirlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda özellikle hem haber verme hem de reklam yoluyla gelir elde etmek adına gazeteler birer reklam panosuna dönüşmektedir. Bu durum Özel ve Öksüz (2015)'ün yazılı basında advertorial konusunu ve gazetecilik mesleği üzerine olan etkisini incelediği çalışmasında haber üretim sürecinde yaşanan değişimlerin gazetecilik mesleğini tehlikeye attığı ve haberlerin kendilerini birer reklam metnine döndürdüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışma sonucunda haber ile reklamın sınırlarını koruyamadığı birbirine karıştığı ve bu durumun da gazetecilik mesleğinin güvenilirliğini sarstığı ortaya çıkmıştır (Özel ve Öksüz, 2015, s. 97-98). Medya kuruluşlarının iş adamları tarafından tek elde toplanması, medyada holdingleşme, birçok gazetenin siyasi ya da ekonomik gerekçeler ile kapatılması ya da kapatılma tehdidi altında olması, gazeteciliğin plazalara taşınması ve daha az sayıda çalışan ile daha çok işin yürütülmesi gibi sorunlar gazetecilikte yaygınlaşmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Temmuz 2017 verilerine göre yayımlanan gazete ve dergi sayısı 2015 yılına oranla %7.9 oranında düşerek 6 bin 265 olmuştur ([http-8](#)). 2016 Temmuz ayından itibaren 16 televizyon kanalı, 24 radyo, 63 gazete ve 20 dergi ile birlikte toplan 178 medya kuruluşu kapatılmıştır ([http-9](#)).

Medya sektörünün tekelleşmesi konusunda en çarpıcı örnek ise 2018 yılı nisan ayı itibariyle Doğan Medya Grubu'nun Demirören Grubu'na satılarak medyanın yaklaşık yüzde yetmişinin tek bir elde toplanmasıdır ([http-10](#)). Doğan Medya gibi büyük kuruluşların el değiştirmesinin ardından çalışanların güvencelerinin ne olacağının belirsiz konumda olması da medyada sendikalaşmanın gelişmemesinin bir sonucudur. Aynı zamanda güçlü bir sendikanın varlığı medya kuruluşlarının satışları söz konusu olduğunda sadece çalışanların hakları değil aynı zamanda satış süreçlerinin de şeffaf ve hukuka uygun şekilde yürütülmesi anlamına gelmektedir. 1990'lı yıllarda tekelleşmeye başlayan basın sektöründe Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın zamanla birçok kuruluştan tasfiye edilmesi ile birlikte gazetecilerin büyük bir kısmı sendikasız ve toplu iş sözleşmesinden yoksun bir şekilde çalışma hayatına devam etmek zorunda kalmıştır ([http-11](#)).

Sermayenin giderek güç kazandığı gazetecilik emeğinin ise giderek kırılğan ve güvencesiz hale geldiği bu ortamda, patronlar çalışanların çalışma şekillerinden, çalışma saatlerine, ürettikleri içeriklerden, özel hayatlarına kadar müdahale etme hakkını kendilerinde bulmaktadırlar. Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular dahilinde, Türkiye’de gazete okuyan kitlenin giderek azalmasının nedenlerinin araştırılması gerekliliği ve sosyal medya karşısında direnç kaybeden gazetelerin okurlar tarafından desteklenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Haber üretim koşulları ve sermaye yapısında yaşanan değişiklikler, neoliberalizm ve finansallaşan medya yapısının ortaya çıkardığı sorunlar, gazetecilik alanındaki emek piyasasının güvencesiz bir ortama sokulmasına neden olmaktadır. Ardından, siyaset ve ekonomi alanlarındaki değişimlerine göre şekil alan medya yapısı neticesinde, bilgiyi üreten gazetecilerin mesleki anlamda profesyonelleşmesinin önü kesilmekte ve sendikasılaştırılarak piyasada ortak ve güçlü bir dayanışma halinde bulunabilmeleri engellenmektedir. Siyasi ve ekonomik çıkarların zarar görmesini istemeyen gazete sahipleri, yayımlanacak haberlere, haberlerin içeriğine müdahale etmektedir (Köylü, 2016, s. 78). Bu medya yapısı bir de sosyal güvencesizlik yarattığında gazetecilerin etik ikilemleri daha çok yaşadıkları görülmektedir (Köylü, 2016, s. 79). Bu nedenle bu çalışmada katılımcıların, gelecek kaygısı, yabancılaşma, kendilerini değersiz görme, statü kaybı ve örgütlü olmama hallerini yoğun bir şekilde deneyimlediği gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak gazeteciler, mevcut üretim faktörleri altında kendilerinde bir denetim ve kontrol hakkı bulamamaktadır ve haber kuruluşlarının birer kontrol mekanizması haline gelmesi, gerek otosansürün varlığı gerekse gazetecilerin üretim aşamasında özerkliklerini yitirmesi gazetecilerde yabancılaşmanın güçsüzlük boyutunu gözler önüne sermektedir. Arsan’ın (2011) gazetecilik yapmanın giderek zorlaştığı ortamda gazetecilerin kendilerini ne kadar özgür hissettiklerini, sansür ve otosansürün ne derece yaşandığını araştırmak adına yapılan çalışmasında gazetecilerin %84’ü, hükümetin haber içeriklerine sansür uyguladığını belirtmiştir. Gazetecilerin haber içeriklerine otosansür uyguladığını belirten gazeteci oranı ise %76 olarak bulunmuştur. Yine aynı çalışmada gazetecilerin %91 gibi yüksek bir oranla, kamunun ihtiyacı olan önemli bazı olayları, iç politik baskılardan, reklam verenlerin baskısından, sansürleneceğini bildiklerinden dolayı habere dönüştüremediği saptanmıştır (Arsan, 2011). Aynı zamanda Kurban ve Sözeri’nin (2012) Türkiye’de bağımsız ve özgür bir medyanın varlığının önündeki yasal, siyasal ve

ekonomik engelleri ortaya koydukları rapordan anlaşılmaktadır ki medyanın tek elde toplanması ve yaşanan güç kayması, gazetecilerin editoryal bağımsızlıklarını etkilemektedir ve bu durum da otosansürün artmasına neden olmuştur (Kurban ve Sözeri, 2012, s. 55). Bu araştırma kapsamında sorulan sorular neticesinde elde edilen bulgulara göre gazeteciler günümüzde ürettikleri içerikler üzerinde herhangi bir denetim mekanizması oluşturamamakta ve denetim haklarından yoksun kalmaktadırlar. Özerkliğin yitirilmesi ise çalıştıkları gazetelerden ziyade meslekleriyle daha çok özdeşleşen gazetecilerin (Russo, 1998), Özgür İrade Kuramı'ndan (Deci ve Ryan, 2006) yola çıkarak iyi oluşlarına zarar vereceğini söylemek mümkündür

Ekonomik ya da siyasi gereklerden ötürü gazeteciler, mesleklerinde tamamen farklı bir boyutta, düşünmemesi gereken şeyleri düşünerek mesleklerini icra etmektedirler. Ekonomik kaygılar, özgürlüklerinin elinden alınma tehdidi gibi birtakım unsurlar neticesinde gazeteciler ürettikleri haber içeriklerinde kendi düşüncelerini ve fikirlerini geri plana atarak ya da tam tersi yönde değiştirerek baskı unsurlarının isteği doğrultusunda haber içerikleri ürettikleri zaman aslında yabancılaştırmanın boyutlarından birçoğunu yaşamaktadırlar.

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte çalışanların özgürlüğü elinden alınmış ve ürettiklerine kendilerinden bir şeyler katamaz hale gelmişlerdir. İşlerine ilgi duymayan, kendi fikirleri ile uyuşmayan haberleri üreten ya da sansür ile fikirleri kısıtlanan gazeteciler kendi varlıklarına da yabancılaştırmaktadır. Gerek toplum içerisinde neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verebilme yeteneğini körelmiş hisseden yeri gelince mesleki kimliğinden dolayı kendisine olan güveni yitiren, gerek ekonomik, teknolojik ve siyasal gelişmelerden dolayı toplumdan ve işinden kopan gazeteci kendine de yabancılaştırmaktadır.

Medyadaki sahiplik yapısı, gazeteciler açısından da yabancılaştırmanın boyutlarını gözler önüne sermiştir çünkü yabancılaştırmanın en önemli özelliği yapılan herhangi bir şeyin kendimiz için, bir beğeni ya da saygı için değil sadece başkasının emri doğrultusunda yaptığımızı bilmemizdir (Standing, 2015, s. 42). İşte bu nedenle gazeteciler, medyanın tekelleşmesi ile geleneksel ve köklü bir meslek olan gazetecilik mesleğini, giderek güçlenen bir patronaj yapısı içerisinde icra etmek zorunda kalan bireylerdir. Güçsüzlük, anlamsızlık, gelecek kaygısı, işsizlik, gazetecilerdeki mesleki kimlik algısını da zedeler hale gelmiştir. Gazeteciler kendilerini çoğu zaman 'biz, küçük

insanlar' diyerek tanımlamakta ve işten çıkarıldıkları takdirde yerlerinin hemen doldurulabileceğini düşünerek kendilerini değersiz görmekte-dirler.

Küreselleşmenin ardından emek piyasalarının esnekleşme eğilimi ile birlikte güvencesiz hale gelen emek biçimleri, klasik anlamda tartışıl-gelen sınıf kavramları ile açıklanırken tam olarak karşılığını bulamaz hale gelmiştir. Küreselleşen dünyada ekonomik krizlerin de küresel anlamda toplumun her kesiminden hissedilmesi, farklı coğrafyalardan, farklı sosyo ekonomik konumlardan birçok kesimin toplumsal hareketlerinin görünür kılınmasına neden olmuştur. Beyaz yakalıların, hizmet sektörünün yükselişi ile birlikte emek piyasasındaki konumları daha çok tartışılmış ve nitelikli işgücünden oluşan beyaz yakalılar da geleneksel işçi sınıfının kaygılarını taşır hale gelmişlerdir. Geleceğe dair umutsuz ve kaygılı olan bu kesimi, burjuva ya da orta sınıf kavramları ile tanımlamak dışında, güvencesizlik ve belirsizlik içinde yaşamaya çalışan topluluk tabiri ile tanımlamaya çalışan prekarya, sayıları gittikçe artan, beşeri sermayesi ile farkını ortaya koyan bu kesimi tanımlamak ve sorunlarını göz önüne sermek adına önemli bir kavramdır. Sanayi toplumunun bilgi toplumuna evrilmesi ile birlikte iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve karlı bir iş koluna dönüşmesinin neticesinde gazeteciler de giderek prekerleşen emekleri ile prekarya kavramı altında incelenebilir ve gün geçtikçe yeni gelişmeler ışığında farklı sorunsallarla üzerinde durulması gereken bir alanı ifade edebilmektedirler.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Ö. (2011). Sosyolojinin Problemleri Bir Konusu Olarak, 'Sosyal Sınıf Kavramı Üzerine Önemli Sosyologların Düşünceleri ve Yorumları'. *Sosyoloji Konferansları*, (26), 281-308.
- Agarwal, S. (1993). Influence of Formalization On Role Stress, Organizational Commitment and Work Alienation of Salespersons: A Cross-National Comparative Study. *Journal of International Business Studies*, 24 (4), 715-739
- Aglietta, M. (1997). *A theory of Capitalist Regulation: The Us Experience*, London: New Left Books.
- Aguilar, A. G. (1997). Metropolitan Growth and Labour Markets in Mexico. *GeoJournal*, 43 (4), 371-383.
- Alparslan, S ve Kutanis, R. Ö. (2007). 'Sanayi ve Bilgi Toplumu Yönetim Metaforlarının Karşılaştırılması'. *Akademik İncelemeler*, 2 (2), 50-71.
- Amin, A. (1994). Post Fordism: Models, Fantasies and Phantom of Transition. A. Amin(Ed.), *Post Fordism: A Reader* içinde (s. 1-40). Oxford: Blackwell Publishers.
Metn içi düzelt!!
- Andersen, S. K. ve Mailand, M. (2005) *The Danish Flexicurity model: The Role of The Collective Bargaining System*. Copenhagen: Employment Relations Research Centre Department of Sociology University of Copenhagen, Faos.
- Argın, Ş. (1992). Kapitalist Toplumda İşin ve İşgücünün Kaderi: Fordizmden Post-Fordizme. *Birikim Dergisi*, (41), 16-29.
- Arsan, E. (2011). Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma: Gazeteci Gözüyle Sansür ve Otosansür. *Cogito*. 67. *Sayfa?*
- Arslan, A. (2004). Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 126-143.
- Atay, E.S. ve Gerçek, M. (2017). Algılanan Rol Belirsizliğinin İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinin ve Demografik Değişkenlere Göre Farklılıklarının İncelenmesi, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), s. 321-332.
- Aydoğanoglu, Erkan. (2011). *Fabrikada Emek Denetimi*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bal, E. Ç., Koçyiğit, Ç. S. ve Öztürk, V. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye

- Yönelik Bir Araştırma: Ankara İli Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (1), 84-85.
- Başaran, İ.E. (2008). *Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Siyasal Basın Yayın Dağıtım.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma Tüketim ve Yeni Yoksullar* (Çev: Ü. Öktem). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar: Postkapitalizm, Endüstri Ötesi Toplum, Post-Fordizm, Esnek Uzmanlaşma, İkinci Endüstriyel Bölünme, Enformasyon Toplumu, Disorganize Toplum*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Belek, İ. (2010). *Esnek Üretim Derin Sömürü*. (2). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Benetton, P. (1995). *Toplumsal Sınıflar*. (Çev.: H. Dilli). İstanbul: İletişim Yayınları
- Binark, M. (2012). *Türkiye’de Dijital Gözetim*. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği Yayınevi.
- Bolton, C. D. (1972). Alienation and Action: A Study of Peace-Group Members. *The American Journal of Sociology*, 78 (3), 537-561.
- Bora, T., Erdoğan, N., Üstün, İ., Bora A. (2011). *Boşuna mı Okuduk? Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, Tanıl ve Erdoğan, Necmi (2012), Cüppenin, Kılıcın ve Kalemin Mahcup Yoksulları’: Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar, T. Bora, B. Aksu, N. Erdoğan, İ. Üstün (Editörler). *Boşuna mı Okuduk?’ Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği* içinde (s. 13-44). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşım, Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Bozkurt, V.(1997) *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Braverman, H. (1974). *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*, New York: Monthly Review Press.
- Bulunmaz, B. (2011). Holdingleşme Ekseninde Türk Medyasında Tekelleşme Sorunu, *Öneri Dergisi*, 9 (36), 237-246.
- Büyükyılmaz, O. (2007). *İşletmelerde Yabancılaşmanın Sosyo-Psikolojik Etkileri ve Türkiye Taşkömürü Kurumunda Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Castells, M (2013) *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (Çev: Ebru Kılıç). Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Castells, Manuel. (2005), *Ağ Toplumunun Yükselişi*. (Çev. E.Kılıç). İstanbul:, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Centel, T. (1992), Türkiye’de Yeni İstihdam Türleri İle İş İlişkilerinin Esnekleştirilmesi, Kısmi Çalışma, İstanbul Üniversitesi, s. 86-87.
- Chomsky, N. (2013) *Occupy / İşgal Et*. (Çev: O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Clark, T.N ve Lipset, S.M. (2007) Toplumsal Sınıflar Ölüyor mu? H. Erbaş (Ed), *Fark/Kimlik Sınıf* içinde (s. 75-86). Ankara: Eos Yayınevi.
- Colas, A. (2014). Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler. A. Saad-Filho ve D. Johnson(Ed.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* (Çev: Ş. Başlı ve T.İ Öncel). İstanbul: Yordam Kitap.
- Croix, G.E.M de S. (2014). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadeleleri*. (Çev: Ç. Sümer). İstanbul: Yordam Kitap
- Çakar, N. D ve Ceylan, A. (2005). İş Motivasyonunun Çalışan Bağlılığı ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (1), 52-66.
- Çakır, Ö. (2001). *İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çalışır, G. (2012). Küreselleşme Sürecinde Haber Kavramında Gerçekleşen Bir Dönüşüm: Küresel Haber Kavramı. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1 (4), s. 118-122.
- Çalışkan, Z. (2014). *Yabancılaşma Kuramı Çerçevesinde Emek Süreci ve Bilgi İşçileri: Bankacılık Sektörü Örneği*. Yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çalışma Hayatında Esneklik, (1999), s.6-7. Ankara: TİSK İnceleme Yayınları
- Çelik, A. (2007). Eğreti emek-parçalanmış sınıf. *Birikim Dergisi*, (217), 1-12.
- Çelik, A. (2012). Ulusal İstihdam Stratejisi; Ucuzluk, Esneklik ve Güvencesizlik. Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu, <http://www.turkis.org.tr/dosya/Y3d2dCexBV5s.pdf> (Erişim tarihi: 03.03.2017).
- Çığ, E. ve Çığ, Ü. (2015). Gazetecilik emeğinin prekarizasyonu: Yeni medya çağında habercilik etiğini tartışmak. *İş Ahlakı Dergisi*, 8, 197–232.
- ÇSGB (2016b). Kamu Görevlileri Sendika Üye Sayıları.
- ÇSGB, 2016, Çalışma Hayatı İstatistikleri, Çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı, <https://www.cs.gb.gov.tr/media/7516/2016-%C3%A7ali%C5%9Fma-hayati-%C4%B0stat%C4%B0st%C4%B0kler%C4%B0.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

- Damarin, A. K. (2005). Alienation and new work practices: Restructing a Classical Concept. Conference Papers, Philadelphia: American Sociological Association, 1-22.
- Deci, E. L. Ve Ryan, R. M. (2000). The ‘What’ and ‘Why’ of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11 (4), 227-268.
- Doğrul, B. Ş. ve Tekeli, Seda. (2010) İş Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (2), 11-18.
- Drucker, F. (1993). *Post-Capitalist Society*. New York: HarperCollins Publisher.
- Durmaz, N. (2017). Akademinin Prekaryası: 50/d’li Araştırma Görevlileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (4), 945-975.
- Durmaz, S.O. (2014) *Emek Süreci ve Yeniden Proleterleşme: Türkiye’de Öğretmen Örneği*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Dworkin, D. (2012). *Sınıf Mücadeleleri*. (Çev: U. Özmakas). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Edgell, S. (1998). *Sınıf* (Çev: D. Özyiğit). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Erday, A.U. (2012) Beyaz Yakalılarının Tanımlanması Üzerine. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14 (3), 65-80.
- Erdem Z. (2005) Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Bilgi Ekonomisinin Değişen İşçi Tipi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49 (1), 541-566.
- Erdut, T. (2003). Çalışma Yaşamında Esneklik ve Kuralsızlaştırma. *TUHİS Dergisi*, 18 (4), 8-35.
- FES - Friedrich E.S. (1998). *Türk Medya Sektöründe Yoğunlaşma Hareketleri ve Beklenen Etkiler*. İstanbul: Çözüm Reklam.
- Friedman, T.L. (2002). *Küreselleşmenin Geleceği*. (Çev: E. Özsayar). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Friedman, T.L. (2006). Dünya Düzdür 21. Yüzyılın Kısa Tarihi. (2). (Çev: L. Cinemre). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*, (4). (Çev: Ş. Yeğın), İstanbul: Payel Yayınları
- Fromm, Erich. (2002). *The Sane Society*. New York and London: Routledge Classics.
- Fuchs, C.(2011). Cognitive Capitalism or Informational Capitalism? The Role of Class in the Informational Economy. M. A. Peters (Ed.), *Cognitive Capitalism* içinde (SAYFA NUMARALARI)

- Gibson, K ve Graham J (2010). *Kapitalizmin Sonu: Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi*. (Çev: Z. Gambetti). İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *İleri Toplumların Sınıf Yapısı-Marksist Yaklaşım Eleştirisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Giddens, A. (2001), *Sosyoloji - Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. (Çev: H. Beşirli). Ankara: Phoneix Yayınları.
- Giddens, A. (2008), *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gordon, M. (1999). *Yabancılaşma*”, *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gorz, André (1986). *Elveda Proletarya*, (Çev: H. Tufan). İstanbul: Afa Yayınları.
- Gorz, André (2014). *Yaşadığımız Sefalet Kurtuluş Çareleri*, (Çev: N. Tural). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Greider, W. (2003). *Tek Dünya; Küresel kapitalizmin Manik Mantığı*, (Çev: Y. Alogan). Ankara: İmge Yayınevi.
- Güler, M.A. (2015). Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye’de Güvencesiz Çalışma. *Çalışma ve Toplum*, 3 (46), 155-190.
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere*. İstanbul:Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. (8). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hartley, J., Jacobson, D., Klandermab, N., ve Vuuren, T. (1991), *Job Insecurity: Coping with Jobs at Risk*. London: Sage Publications.
- Harvey, D. (1991). *The Condition of Postmodernity*. Massachusetts: Blackwel.
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekanları*. (Çev: D. Ganbetti). İstanbul: Metis Yayınları.
- Headrick, D.R. (2002). *Enformasyon Çağı: Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri 1700-1850*. (Çev: Z. Kılıç). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Held, D. ve McGrew, A. (2014), *Büyük Küreselleşme Tartışması, Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*. (Çeviri: A. R. Güngen vd.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hicks, W. ve Klimoski, R.J. (1981). The impact of flextime on employee attitudes. *Academy of Management Journal*, (24), 333-341.
- İlhan, S. ve Yılmaz M. (2017). Güvencesizliğin Bireysel-Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 1774-1793.

- İnan, K. (2012). *Teknolojik İş(lev)sizlik Kitle Üretiminden Yaratıcı Tasarıma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnce, N. B ve Şahin, A. E. (2015). Maslach Tükenmişlik Envanteri- Eğitimci Formu'nun Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 6 (2), 385-399.
- James, J. B., McKechnie, S. ve Swanberg, J. (2011). Predicting employee engagement in an age-diverse retail workforce. *Journal of Organizational Behavior*, 32(2), 173-196.
- Kağıtçıbaşı, Ç ve Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait From Turkey. *Applied Psychology*, 54 (3), 317-337.
- Kanungo, R. N. (1982). *Work Alienation: An Integrative Approach*, New York: Praeger.
- Kanungo, R. N. (1992). Alienation and Empowerment: Some Ethical Imperatives in Business. *Journal of Business Ethics*, (11), 413-422.
- Karacaoğlu, K ve Yörük, D. (2012). Çalışanların Nepotizm ve Örgütsel Adalet Algılamaları: Orta Doğu Bölgesinde Bir Aile İşletmesi Uygulaması. 'İş, Güç' Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14 (3), 43-64.
- Karahisar, T. (2008). Türkiye'de Gazetecilerin Sendikalaşma Sorunları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (33). 83-102.
- Katrinli, A. ve Günay, G. (2009). İş Yaşamında Esnek Çalışma Düzenlemeleri ile Bu Düzenlemelerin Tutum ve Davranışa İlişkin Sonuçları. A. Limoncuoğlu (Ed.), *Güvenceli Esneklik içinde İzmir Ekonomi Üniversitesi*.
- Kavrakoğlu, İ. (2002). Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi, İstanbul: T.SÜAD-T/2002-07/322.
- Kesici, M.R. (2013). *Emek Piyasaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Keten, E. T. (2015). Neoliberal Hegemonya Döneminde Medyada Emek ve Sendikal Örgütlenme. U. U. Aydın (Ed.), *Neoliberal Muhafazakar Medya içinde* (s. 225–251). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kırel, Ç. (1999). Esnek Çalışma Saatleri Uygulamalarında Cinsiyet, İş Tatmini ve İş Bağlılığı İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 115-136.
- Koşar, A. (2014). Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Esnekliğin Türkiye Stratejisi. Ö. Müftüoğlu ve A. Koşar (Eds.), *Türkiye'de Esnek Çalışma içinde* (s. 100-117). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

- Koşar, A.(2016). Erik Olin Wright’ın Sınıf Analizinin Eleştirisi. *Teori ve Eylem Dergisi*. <http://teoriveeylem.net/2016/12/erik-olin-wrightin-sinif-analizinin-elestirisi/> (Erişim Tarihi: 15.02.2017).
- Koy, W.K. (1972). Dimensions of Student Alienation and Characteristics of Public High Schools. *Interchange* 3 (4). 38-52.
- Köylü, H. (2016). *Press Ethics and Practise of Journalism in Turkey: A case study on Turkish Journalists Self Evaluation of Their Codes of Practise*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumar, K. (1999). *Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (Çev: M. Küçük). Ankara: Dost Yayınları.
- Kurban, D. Ve Sözeri, C. (2012). *İktidar Çarkında Medya: Türkiye’de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kutluer, İ. (2006). Küreselleşme Mahiyeti ve Boyutları. Y. Mehmedoğlu ve A. U. Mehmedoğlu (Ed.), *Küreselleşme Ahlak ve Değerler* içinde (s. 15-50). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Lastra, S., Alcazar, F., Gardey, G. (2014). Functional Flexibility in Human Resource Management Systems: Conceptualization and Measurement. *International Journal of Business Administration*, 5 (1), 1-14.
- Levine, R. (2006?). *Social Class and Stratification*. (2). Amerika: Rowman&Littlefield Publishers, inc.
- Llewellyn, A., Agu, L., ve Mercer, D. (2015). *Sociology for social Workers*. (2) UK: Polity Press.
- Longhurst, R. (2010). Semi-Structured Interviews and Focus Groups. N. Clifford, S. French ve G. Valentine (Ed.). *Key Methods in Geography*. London: Sage Publications.
- Man, F. (2015). Bir Hiper Esnek İstihdam Türü Olarak ‘Sıfır Süreli Sözleşme’:- Akışkanlardan Gazlara Geçiş mi?. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4 (8), 86-101.
- Meulders, D ve Wilkin, L. (1987). Labour Market Flexibility : Critical Introduction to the Analysis of a Concept. *Labour and Society*, 12 (1), s.5.

- Mills, C.W. 1969. White Collar- The American Middle Classes. United Kingdom: Oxford University Press.
- Monastiriotis, V. (2003). A Panel of Regional Indicators of Labour Market Flexibility: The UK 1979-1998. *Discussion Paper Series*. London: Royal Holloway University.
- Morrison, E. W. Ve Milliken, F. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Challenge and Development in a Pluralistic World. *Academy of Management Review*, 25 (4), 706-125.
- Munck, R. (2013). The Precariat: a view from the South. *Third World Quarterly*, 34(5), 747-762.
- Müftüoğlu, Ö. (2011). Emek Piyasasında Esnekleşme ve Kıdem Tazminatı, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 11 (41) s. 8-13.
- Nancy, F. (2010). Injustice at Intersecting Scales: On Social Exclusion and the Global Poor. *European Journal of Social Theory*, 13 (3), 363-371.
- Naswall, K., Hellgren, J. ve Sverke, M. (2008). *The Individual in the Changing Working Life*. New York: Cambridge University Press.
- Neuman, W.L. (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (1) (Çev: S. Özge). İstanbul: Yayın Odası.
- Oğuz, Ş. (2011). Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan ‘Prekarya’ya mı?. *Mülkiye Dergisi*, 35 (271), 7-24.
- Oğuz, Ş. (2012), Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proletarya mı? Prekarya mı?. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (s. 229-250). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Ongan, N.T. (2004). Esneklik Yaklaşımının İstihdam Hacmi Açısından Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, (3), 123-142.
- Osman Şimşek, Endüstriyel İlişkiler Sisteminde Değişmeler, Kamu-İş Hukuk ve İktisat Dergisi, Cilt:4, sayı:4 Ocak 1999 s.257-258.
- Önal, S. (2015). *Örgütsel Sessizlik Yabancılaşma İlişkisi: Çanakkale’deki Orta ve Büyük Ölçekli Oteller Üzerinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngen, T. (2009). Marks ve Weber Çözümlerinde Bir Uğrak Olarak Meslek ve Hekimlik. *Toplum ve Hekim*, 24 (2)

- Örücü E ve Kaplan, E. (2001). Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarında Devamsızlık Sorunu. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi*, 7 (1), 93-111.
- Özcan, Z. E. (2015) İçerik Analizine Giriş. Berg, B.L ve Lune, H. (Eds.), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 380-417). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Özdemir, S ve Parlak, Z. (2011). Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Sosyal Siyaset Konferansları*, (60), 1-60.
- Özdemir, S. (2004). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, (69), 174-251.
- Özdemir, Y. G. (2014). *İnatçı Köstebek Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Özel, E. K. Ve Öksüz, B. (2015) Yazılı Basında Advertorial: Gazeteciler İçin Şeytanın Ta Kendisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (1), 67-104.
- Özer, K. (2010). *Etik İklim ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Düzeylerinin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkalp, E ve Sungur, Z. (1997). Esnek Üretim Sistemleri ve Post-Fordist Yaklaşımlar. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1-22), 415-430.
- Özkalp, E. ve Kirel Ç. (2013). *Örgütsel Davranış*. (6). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtıcılık.
- Özkalp, E., Varoğlu, A., Varoğlu, D., Kirel, A.Ç., Acar, P. (2013) *Örgütsel Davranış*. (2) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özler, D.E. ve Dirican, M. (2014). Örgütlerde Yabancılaşma ile Tükenmişlik Sendromu Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), s. 291-309.
- Öztürk, Ş. (2017). Türkiye’de Gazetecilerin Çalışma Sorunları, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (1), 89-111.
- Özuguurlu, M. (2006). Türkiye’de Güvencesiz Çalışma ve Sınıflar Mücadelesinin Yeni Gündemi. C. Gürkan, Ö. Taştan ve O. Türel (Eds.), *Küreselleşmeye Güneyden Tepkiler içinde* (s. 277-297). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Pappenheim, Fritz. (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması, Marx ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum*. (Çev: S. Ak). Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Parlak, Z. (1999). Yeniden Yapılanma ve Post-Fordist Paradigmalar. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 83-102.
- Parsak, G. Ve Turan, M. (2011). Yabancılaşma ve İş Tatmini İlişkisi: Bir Devlet Üniversitesi İdari Personeli Üzerinde Araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 1-20.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park, CA: Sage.
- Paul H. ve Grahame T. (1998). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. (Çev: Ç. Erdem ve E. Yücel). Ankara: Dost Kitabevi.
- Peters, M. Ve Bulut, E. (2011). Cognitive Capitalism, Education and Question of Immaterial Labor. M. Peters ve E. Bulut (Editörler), *Cognitive Capitalis, Education and Digital Labor* içinde (s. xxxv-xxxix).
- Pollard, M. (1996). *Henry Ford ve Ford*. (Çev: A. Aydoğan). Ankara: İlk Kaynak Yayınları.
- Reed, I. M. (1992). *The Sociology of Organizations-Themes, Perspectives and Prospects*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Reich, R. (1991). *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*. New York: Alfred Knopf.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması- Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. (Çev: Ş. Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rugman, A. (2004). *Globalleşmenin Sonu*. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Russo, T. C. (1998). Organizational and Professional Identification: A Case of Newspaper Journalists. *Management Communication Quarterly*, 2 (12), 72-111.
- Sabancı, S. (1999). *Esnek Çalışma*. Mercek MESS (15), s. 4-5.
- Sabuncuoğlu, B. (2016). Global Dünyada Değişen Basın ve Gazetecilik. *Global Media Journal TR Edition*, 6 (12). 587-600.
- Saklı, A. R. (2013). Fordizmden Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (44), 107-131.
- Salvatore D. (2007) *International Economics* (9). USA: Wiley.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3 (6), 51-106.

- Savage, M., Devine, F., Cunningham, N., Taylor, M., Li, Y., Hjelbrekke J., Le Roux, B., Friedman, S., Miles, A. (2013). *A New Model of Social Class: Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment*. London: Sage Publications.
- Savran, S. vd. (2015). *Marksizm ve Sınıflar-Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sayers, S. (2011). *Marx and Alienation Essays on Hegelian Themes*. United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Scott, J. (1996). *Class: Critical Concepts*. London: Routledge.
- Seçkin, G. (2010). 2000 Yılında Türkiye'de Gazetecilerin Ekonomik Ve Sosyal Statüsü. *Global Media Journal*, 1 (1), 48-109.
- Sennet, R. (2005). *Saygı Eşit Olmayan Bir Dünyada*, (Çev: Ümmühan Bardak). İstanbul: Ayrıntı.
- Sennet, R. (2008). *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (Çev: B. Yıldırım) .İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Seymen, O.A ve Çeken H. (2004). Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Makro ve Mikro Boyutta Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İDARİ Bilimler Fakültesi*, 9 (2), 53-77.
- Shalley, C.E, Gilson, L.L., ve Blum, T.C (2000) Matching Creativity Requirements and The Work Environment: Effects on Satisfaction and Intentions to Leave, *Academy of Management Journal*, 43 (2), 215-223.
- Sönmez, P. (2006). Küreselleşme, Avrupa Birliği ve İstihdam: Çalışma İlişkilerinde Yaşanan Dönüşüm. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5 (3), s. 177-198
- Sözeri, C ve Güney, Z. (2011). *Türkiyede Medyanın Ekonomi Politikası Sektör Analizi*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Standing, G. (2014). *A Precariat Charter- From Denizens to Citizens*. London: Bloomsbury.
- Standing, G. (2015). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. (Çev: E. Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Suğur, N. (2011). Fordizm ve Post Fordizm. V. Bozkurt ve F. Güneş (Editörler), *Ekonomi Sosyolojisi* içinde (116-143). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Suğur, Nadir. (1999). Fordizm, Postfordizm ve Ötesi. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 134-153.

- Şahin, İ. (2014). *Sınıftan Kaçan Çocuk*. Ankara: Praksis Yayıncılık
- Şen S. (1999-2000). Esnek Üretim ve Esnek Çalışma. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 15-16 (1-6), 51-66.
- Şenkal, A. (2015). *Sosyal Yönüyle Bilgi Ekonomisi ve Emek*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Şimşek, M.Ş., Çelik, A., Akgemci, ve T., Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 569-587.
- Şimşek, O. (1999). Endüstriyel İlişkiler Sisteminde Değişmeler. *Kamu-İş Hukuk ve İktisat Dergisi*, 4 (4),
- Şimşek, Ş., Çelik, A. ve Akgemci, T. (2014). *Davranış Bilimleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden bir Kavramsallaştırma Çabası. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (42), 1-13.
- Temiz, H.E. (2004). Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri. İzmir: Birleşik Meral İşçileri Sendikası Yayınları.
- Tezcan, M. (1985). Gençlik ve Yabancılaşma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18 (1), s. 121-127.
- Timur, T. (1996). *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Toffler, A (1997) *Dünyayı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor* (Çev: S. Sargut). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Toffler, A. (1996). Üçüncü Dalga 3. BASIM Altın Kitaplar Yayınevi İstanbul.
- Tolan, B. (1996). *Toplumbilimlerine Giriş*. (4.) Ankara: Adım Yayıncılık.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tregaskis, O., Chris B., Lesley M. Ariane H. (1998). Flexible Working In Eruope: The evidence and the Implications. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 7 (1), 61-78.
- Tunçcan, O. N. (2004). Esneklik Yaklaşımının İstihdam Hacmi Açısından Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(3), 123-142.
- Tülübaş, T ve Celep, C. (2014). Öğretim Elemanlarının Sessiz Kalma Nedenleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 280-297.

- Uca, O. (2014). Maddi Olmayan Emek, Çokluk ve Beyaz Yakalı İşçi. A. Durakbaşa, N. A. Öner ve F. K. Şenel (Editörler), *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek Sosyolojik, Hukuk ve Siyasal Tartışmalar* içinde (39-51). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uçak, O. (2011). Medyada Fikir İşçilerine Tanınan Haklar Süreci Ve Karşılaştırmalı Uygulama Örnekleri. *III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s.383-400, Kocaeli: Petrol-İş Yayınları.
- Uzunoğlu, S. (2015). Yeni medyada dijital emek sömürüsü: Tüketiciden üreticiye yeni medya, yeni sömürü pratikleri. *Ejournal of Intermedia*, 2(1), 181-194.
- Ünal, M. (2012). Bilgi Çağında Değişim ve Liderlik. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 32 (1), 297-310.
- Vandenberghe, F. (2008.) Deleuzian Capitalism. *Philosophy Social Criticism*, 34 (8), 877-903.
- Vatansever, A. (2013). Prekarya Geceleri 21. Yüzyıl Dünyasında Geleceği Olmayan Beyaz Yakalıların Rüyası. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 1-20.
- Vatansever, A. ve Yalçın M.G. (2015). *Ne Ders Olsa Veririz Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Veznedar, B. (1998). Sanayide Toplam Kalite Yönetimi. *TÜSİAD- Kal-Der, 7. Ulusal Kalite Kongresi, Tebliğler ve Özgeçmişler*. İstanbul, s. 175.
- Yalçın, İ. ve Koyuncu S. (2014). Örgütsel Yabancılaşma Olgusunun İş Tatmini Üzerine Etkisi: Niğde İlinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), 86-94.
- Yalçınkaya, T ve Özsoy, E. (2003). Risk Toplumu: Bilgi Toplumunun Evriminde Yeni Boyut. *II. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli Üniversitesi İİBF*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, s.2-3.
- Yanıklar, C. (2010). Postmodernis anatipati: Postmodernist Sınıf(sızlık) Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (1), 205-227.
- Yavuz, A. (1995), Çalışma Hayatında Esnek Çalışmanın Ortaya Çıkışı, Esnekliğin Nedenleri ve Esneklik Türleri, *Çimento İşveren Dergisi*, 9 (25), 25-36.
- Yavuz, A. (1995). Esnek Çalışmanın Endüstri İlişkilerine Etkisi, *Çimento İşveren Dergisi*, 9 (4), 14-26.

- Yel, Ş.Y. (2014). *Neoliberalizm ve Küreselleşme Ekseninde Beyaz Yakalı Emeğin Dönüşümü Nazilli’de Özel Dershanelerde Çalışan Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (20016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2004). Türkiye’deki Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının İşçiler ve Endüstri İlişkileri Üzerindeki Etkileri. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, (16), 9-22.
- Yılmaz, Y. (2015). *Türkiye’de Gazetecilik Mesleği*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yurtsever, H. (2016). *Orta Sınıf Efsanesi*, Yordam Kitap: İstanbul
- Zeytinoğlu, E. (2012). Çalışma Barışına Katkısı Olabilecek Bir Sistem: Esneklik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 157-175.
- Wayne, S. J., Shore, L. M. ve Liden, R. C. (1997). Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange: A Social Exchange Perspective. *Academy of Management Journal*, 40 (1), 82-111.
- Weber, M. (1996). *Max Weber: Sosyoloji Yazıları*. (Çev: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wigfield, A. (2001). *Post Fordism, Gender and Work*. United Kingdom: Ashgate Publishing Ltd.
- Witte, H. D. (2005). Job Insecurity: Review of the International Literature on Definitions, Prevalence, Antecedents and Consequences. *SA Journal of Industrial Psychology*, 31(4), 1-6.
- Wood, E.M. (2006). *Sınıftan Kaçış Yeni Hakiki Sosyalizm*. (Çev: Ş. Alpagül). İstanbul: Yordam Kitap.
- Wright, E. O. (1976). Class Boundaries in Advanced Capitalist Societies. *New Left Review*, (98), 3-41.
- http-1:http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf (Erişim Tarihi:03.04.2018).
- http-2: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=FTPTC_I&lang=en#, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).
- http-3: <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27699> Erişim Tarihi:10.03.2018).
- http-4: <https://tgs.org.tr/cezaevindeki-gazeteciler>, (Erişim Tarihi: 28.04.2018)

http-5: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170129-7.htm>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

http-6: <https://journocom.com.tr/sendikalar-sessiz-yukselis>, (Erişim Tarihi: 15.02.2017)

http-7: <https://journocom.com.tr/gazeteciligi-kurtarmak-dijital-yayinciligin-ekonomisi>, (Erişim Tarihi: 13.02.2018).

http-8: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24673>, (Erişim Tarihi: 06.03.2018).

http-9: <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-ohalin-de%C4%9Fi%C5%9Ftirdi%C4%9Fi-hayatlar/a-42220570> (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

http-10:

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/965181/Rekabet_Kurumu_Dogan_Medya_nin_satisini_inceleyecek.html (Erişim Tarihi: 28.04.2018).

http-11: <https://www.birgun.net/haber-detay/tekelci-medyada-sendikasiz-gazeteci-211298.html> (Erişim Tarihi: 29.04.2018).

Ek 1. Görüşme Soruları

- 1) Sizin için güven, güvencesizlik kavramları ne ifade emekte? Mesleğinizi icra ederken kendinizi güvende hissediyor musunuz? Mesleğinizde en fazla risk gördüğünüz unsur ya da unsurlar nelerdir?
- 2) Haber kuruluşlarının tekelleşmesi ve politik gündeme göre bir tavır takınmasının mesleğinizi icra ederken birtakım sınırlılıklar getirdiğini düşünüyor musunuz varsa bunlar ne gibi sınırlamalardır?
- 3) Haber kuruluşlarının siyasi ya da ekonomik bağımlılıkları, sizin yaptığımız haberler ya da yazdığımız yazılar üzerinde bir barkı yaratmakta mı?
- 4) Yaptığımız haberler üzerinde kontrol sahibi olduğunuzu ya da bir denetim hakkınızın olduğunu düşünüyor musunuz?
- 5) Mesleği bırakmayı hiç düşündünüz mü?
- 6) Bu ülkeden gitmeyi hiç düşündünüz mü?
- 7) Şu ana kadar edinmiş olduğunuz gazetecilik becerilerinizi ve tecrübelerinizi işinizde kullanabiliyor musunuz?
- 8) Kimi yayın kuruluşlarının dijital platforma geçmesi sizin için yeni bir istihdam alanı yaratır mı? Gazeteciliğin dijital platformdan yürütülmesi hakkında neler düşünüyorsunuz?
- 9) İş güvenliğinizin olduğunu düşünüyor musunuz? (Bu soruda bahsedilen iş güvencesi; İstihdam içerisinde belirli bir mevki elde etme fırsatı, yetenek ve vasıfların geçersiz hale gelmemesi, statü ve gelir açısından yukarı hareketliliğin sağlanmasına yönelik fırsatları içeren bir güvencedir.)
- 10) Meslektaşlarınız arasında bir iş birliği ya da dayanışma var mı?
- 11) Kendinizi bilgi işçisi olarak görüyor musunuz?
- 12) Türkiye’de gazetecilik ortamının emek bakımından güvencesizleştiğini düşünüyor musunuz? Sizce güvencesizleşmesindeki sebep nedir ve böyle bir ortamda İşinizi kaybetme durumunda kolayca iş bulabileceğinizi düşünüyor musunuz? İşsiz kaldığınız takdirde ya da maaşınızı alamadığımız zaman size yakın çevrenizden destek olabilecek kimseler ya da kurumlar var mı?